Hind 40 kop.
78 175

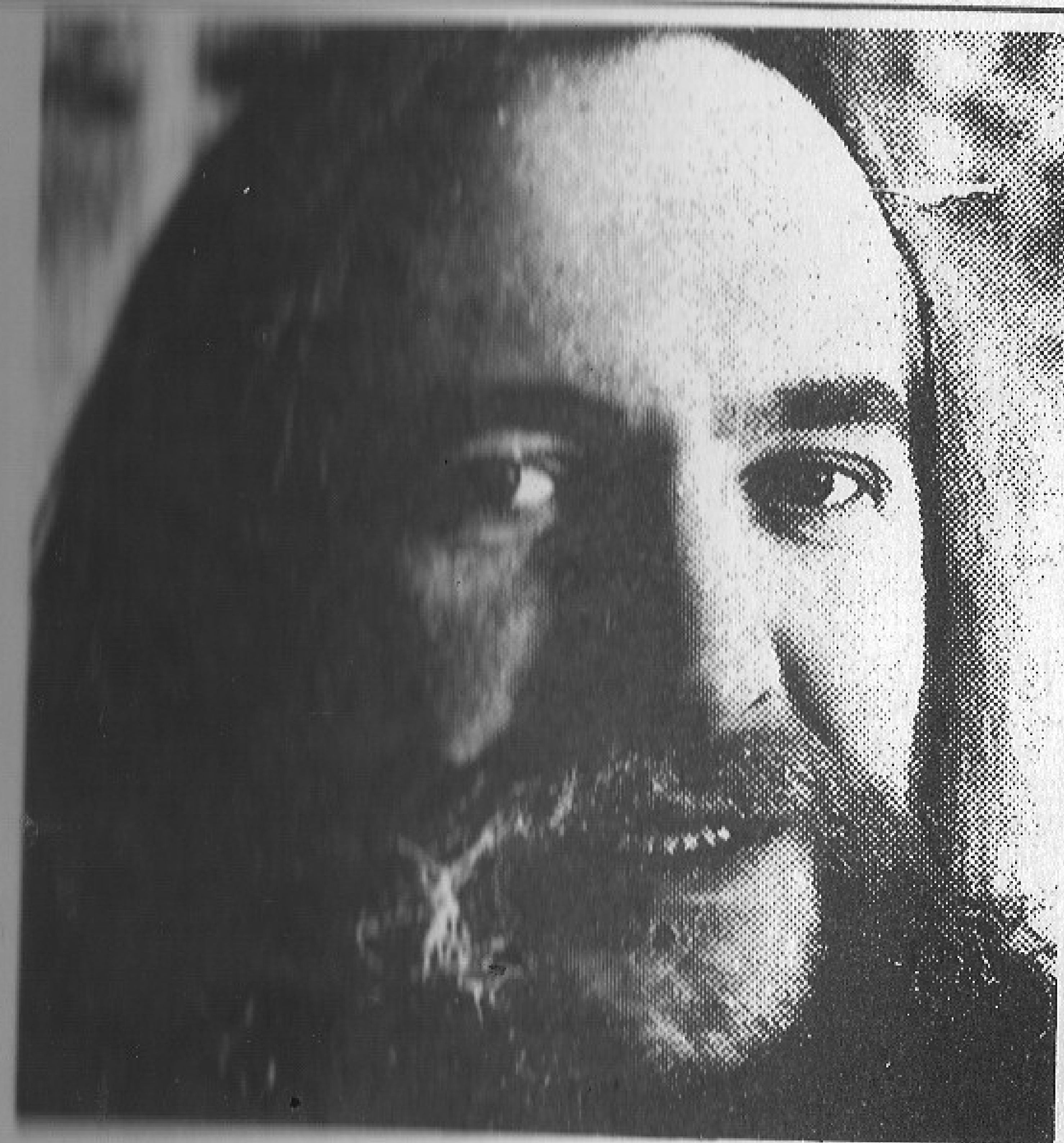
TIMO K. MUKKA

LAUL SIPIRJA LASTEST

[illegible] XXVI aastakäik · Tallinn · Kirjastus «Perioodika» · 1982

47/48

LR



TIMO K. MUKKA

LAUL SIPIRJA LASTEST

Romaan

Soome keelest tõlkinud
Ants Paikre

«Loomingu» Raamatukogu 47/48 1982
Tallinn Kirjastus «Perioodika»

T (Soome)
M 72

Algupärand:

Timo K. Mukka
LAULU SIPIRJAN LAPSISTA
Romaani
K. J. Gummerus Osakeyhtiö
Jyväskylä 1974
(1. trükk 1966)

I

1

Jõe kohal ja jõe taga on taevas veel pisut aega hele ja pilvitu, aga öötundides tumeneb see vähehaaval, kuni ajuti vaarade varju kaduv päike kerkib kõrgemale ja soojendab jälle. Puud on öövalguses põhja poole längus ja seisavad tummadena ja liikumatutena nõnda kuni hommikuni.

Siis ilmuvad maanteele esimeste lõbureisijate autod — need sõidavad läbi veel vaikse küla aeglaselt, kiirustamata, juhid rooliratta taga, silmad ja sõõrmed pärani, ahmimas kõike seda, mida loodus siin võib pakkuda. Seejärel käivitatakse majade õuedel ja teepervedel veoautod: kell on kuus. Ekskavaatorite ja kopplaadurite juhid tulevad veoautodega ühes oma masinate juurde ja noored koormaloendajanäitsikud jalgratastel: töö algab kogu peaaegu kümne kilomeetri pikkusel teetrassil; masinate müra tugevneb iga hetkega — sellesse segunevad inimeste hääled, kõnekõmin, liikumine, kuni melu enam ei kuulegi — öine, kõikjal lasunud vaikus unub.

Õhtul istusin tükk aega õues kingsepp Soldatkini ehitatud aediku taral, oodates, et Ulla tuleb välja ja võib-olla ütleb midagi. Ent õhtu muudkui kulus, ja teda polnud näha. Paar korda vaatasin vargsi ta akna poole ja nägin vilatamas heledaid juukseid ja pluusi oranži: ta talitas seal midagi üksinda.

Hiljem läksin ettevaatlikult alla jõe äärde ja kuulasin seal, kuidas autod neljakümne meetri kaugusel mööda teed sõidavad: need vuhatasid kiiresti mööda ja hääl vaibus peatselt. Ma ei tundnud peaaegu sugugi jõe poolt õhkuvat nõrka tuulevinu, kuigi see võis olla külm: ma ei liikunud, vaid istusin visalt ühe koha peal lameda, siledaks kulunud kivi otsas ja vaatasin vette ja vastaskaldale, kus selles paigas pole maju ja isegi mitte heinamaad, vaid vana ja võsastunud mets.

Kui kell oli üle üheteistkümne, tuli Ulla välja.

Kuulsin, kuidas uks lahti läks, ja ta samme: need tulid trepist alla. Pöörasin pead ja nägin teda. Tal oli seljas oranž varrukateta pluus ja jalas valged püksid; ta võttis nurga najalt oma jalgratta ja sõitis külakeskuse poole. Ehkki talle ei võinud nägemata jääda, et olin terve õhtu istunud aedikutaral ja praegu jõe kaldal, lahkus ta õuest, otsekui poleks mind üldse märganud. Oleks olnud meeldiv, kui ta oleks kas või ainult käega viibanud

ja midagi hüüdnud. Aga ma teadsin, et olen ka ise pingul ja samavõrd raskesti ligipääsetav nagu temagi.

Kui ta oli läinud, istusin veel pilguke aega jõe ääres ja puhusin kaldal kasvavate võilillede halle ebemeid vette, tõusin siis ja hiilisin vargsi sisse. Vööruses seisatasin ta ukse taga ja seisin seal liikumatult tükk aega ja kuulatasin, kuigi olin nüüdsama näinud teda lahkumas.

Vaikus . . .

Mind vaevas hull kujutlus, et ta on ikka alles seal, lebab diivanil, jalad ja eelkõige reied nondes valgetes pükstes, silmad paokil, ja kuulab raadiost tulvavat muusikat. Aga ukse taga oli ainult vaikus.

Hiilisin oma tuppa, keerasin raadio lahti ja lesisin voodil, kuni kell oli kaksteist. Siis võtsin kaante vahelt paberid, kuhu olin kirjutanud kingsepp Soldatkinist — lugesin läbi kõik kaheksa lehte (mõnda mitu korda) ja tegin mõningaid parandusi neisse kohtadesse, kus olin viidanud Soldatkini välimusele. Olin kirjeldanud teda lühikesena ja tüüakana, ent see ei olnud õige. Ja miks ma üldse nii olin kirjutanud, kui ometi teadsin, et ta oli hoopis teist tüüpi? Panin asjad kirja nii, nagu nad olid tõeliselt elanud Soldatkini puhul olnud. Kõik, mis temast mäletasin, tõi kujutlusse pikemat kasvu, kõhetu kehaga ja pisut halva rühiga mehe, kelle liigesed vanemas eas kergesti üles paistetasid, võib-olla neis pesitseva jooksva tõttu. Kirjutasin umbes pool tundi ja sain valmis ühe lehekülje: just sel hetkel oli mul raske kirjutamisele keskenduda, ehkki ilm oli ilus ja maja vaikne. Siis kostsid trepilt sammud — Ulla tuli tagasi. Ta seisatas vööruses, võib-olla jalgu lahti võttes, või siis mu toast kostvat kirjutusmasina klõbinat kuulatades.

Lõpetasin kirjutamise ja vaatasin välja kahkjasse taevasse. Polnud näha ainsatki pilve. Tõstsin käed kirjutusmasina sõrmistelt ettevaatlikult, otsekui oleksid need klaasist, tõmbasin paberilehe masinast välja nii, et ei tekkinud vähimatki heli, ja panin lehe niisama vaikselt kaante vahele.

Vööruses läks Ulla oma ukse juurde, tegi selle lahti, astus tuppa ja pani ukse enda järel nii tasa kinni, et ma vaevalt seda kuulsin.

Kell sai üks.

Jälgisin, kuidas selle osutid nihkusid lõpmata aeglaselt numbrilt numbrile ja kuidas see losutas lauanurgal, nii ääre peal, et väikegi müks oleks ta kergesti võinud põrandale kukutada, ometi enesekindlana ja teadlikuna omaenda tähtsusest ja sellest, et mu käekell on juba pikemat aega rikkis.

Kus ta võis käia?

Oli ta üksi olnud?

Kas temaga oli keegi kaasas? Noh ja mis siis, kui selle teada saaksingi?

Viskusin asemele ja lamasin vaikselt ja liikumatult, et kuulda, mida ta toas teeb. Ta sammud kostsid kergete tümpsatustena põrandal, siis pani ta raadio mängima. Äkki turgatas mulle meelde, et ta polnud tuppa minnes ust lukku keeranud. See polnud mulle varem pähe tulnud. Jäin selle üle mõtlema ja mulle meenus, et ta polnud toaust lukustanud kordagi nende kahe kuu jooksul, mis ma siin elanud olin, kindlasti mitte! See erutas mind

nii, et lebasin voodis nagu lõõtsutav koer, kes on kaua ja asjatult jänest ajanud. Niisiis ei kartnud ta ust lahti jätta isegi külasse minnes. Niisiis ei kartnud ta, et käin midagi näppamas, ehkki olin varguse ja riisumise pärast vangis istunud.

Siis kuulsin, kuidas ta lahti riietus ja voodisse heitis, natuke aega vähkres ja raadio kinni pani. Seejärel ei kostnud enam midagi, kuigi lamasin voodis, kõik lihased ja meeled pingul ja ergad.

Mujal olid inimesed juba unehõlmas või parajasti voodisse heitmas ja kohe magama jäämas, aga minu meeles mõlkus ainult see, et seina taga lamab voodis Ulla, käed laiali ja rüpp avali, nii nagu kujutlesin teda magavat. Vähehaaval mu pinevus rauges, nii et jäin juba roiuks ja hakkasin unne vajuma — siis sõitis mootori jõurates mööda raske palgikoormaga veoauto ja ma virgusin poolunest. Mis kell võis olla?

Tõusin voodist, läksin akna juurde ja vaatasin veoautole järele, see eemaldus õõtsudes mööda poolvalmis teed, mis on paljudes kohtades nii kitsas, et autod ei pääse üksteisest mööda, kui nad enne ei peatu ja siis hästi aeglaselt ei sõida. Nägin majade aknaruutudele langevast valgusest, et päike oli tõusmas. Enamik majade põhjapoolsetest akendest kullendas päikesest kiirgavas valguses. Kui vaatasin õue, märkasin Ullat kaevukaanel istumas. Kas ma olin siiski tukastanud, et polnud kuulnud teda välja minemas. Mida ta seal tegi?

Aga ma nägin, et ta lihtsalt istus ja vahtis üksisilmi jõele. Ta kühmus õlad puudutasid peaaegu põlvi ja tal oli õhuke kampsun õlgade ja piha katteks — väljas oli kindlasti jahe.

Ta istus täiesti liikumatult, aga kui ma olin teda mitu minutit läbi akna vahtinud, pööras ta pead ja vaatas otse minu poole — ja naeratas. Mida see tähendas?

Liigatasin tahtmatult, segaduses ja üllatunud kõigest, mida nägin ja tundsin, ja sellest, mida mõtlesin, ja naeratasin juhmilt vastu. Siis tulin akna juurest ära, et mitte anda talle põhjust mõelda, nagu vahiksin teda.

Hommikul ärkasin, kui kell oli kümme läbi ja Ulla juba läinud.

Päikesevalgus langes nüüd jõe tumedale veele, pannes selle helkima. Mulle tuli meelde, mida üks Tampere mees mulle vanglas oli öelnud: «Vee tume hõbe ja viina jahe maik. Neis on terve elu.»

Võtsin välja oma märkmed, kuhu olin teinud ülestähendusi varem siin majas elanud kingsepp Soldatkini jutustusest ta rindelviibimisest talvesõja ajal. Käreda pakasega oli ta kõvasti ära külmetanud ja enne kojusaamist mõne aja hospidaliski olnud. Ta rääkis, et oli pidanud kõik need aastad tolle külmetuse tagajärgede käes kannatama; kuhu ta ka iganes läks, pidi ta peaaegu iga tunni takka vett laskma, vahel oma nelikümmend korda ööpäevas. See viga valmistas talle vaeva ja meelekibedust veel vanuigi, ehkki oli tollal ainult üks ta lugematutest tõbedest. Aga see sundis teda tundma end abituna ja õnnetuna: see kammitses teda rohkem, kui keegi oskas arvata.

Püüdsin kujutleda, mis tunne mul endal oleks, kui mu põis poleks korras või piinaks mind niisama ränk kusejuhapõletik nagu Soldatkinit. Oleks mul siis hea?

Kui märkmikku edasi sirvisin, leidsin selle vahelt foto. Panin selle lauale senikauaks, kuni loen lõpuni, mida olin Soldatkini kohta kirjutanud. Kui olin valmis, võtsin foto kätte: keerasin seda imestades nii- ja naapidi: see oli vana, omal ajal sõjapaos tehtud pilt, millel seisid reas Krooki kolm last: Jorma, Aatos ja Ulla. Mõtlesin, et Ulla võis tolle pildi peal olla kaheksaaastane. Ta nägi välja samasugune kui praegugi: pikad kuldkollased juuksed ja ümarad põsed.

Kui vana Ulla praegu on?

Kakskümmend kaheksa...

Või ehk juba kakskümmend üheksa...

Hiljem päeval lonkisin külakeskusse ja käisin restoranis söömas; soovisin, et Ulla mulle tee peal juhuslikult vastu tuleks, et saaksin teda teretada, ent teadsin, et ta oli muidugi tööl tee-ehitusel kahe kilomeetri kaugusel ja istus kindlasti parajasti oma eterniitseintega putkas ning pani väikesesse märkmikku kirja teevallile veetud koormaid.

Tagasi jõudnud, võtsin foto uuesti välja ja uurisin seda kaua, ent Ulla ei paistnud mulle sellel niisugune, nagu ta oli tollal, vaid täiskasvanud, küps ja erutav, arglik ja samavõrd süütu kui tollalgi, silmis iseäralik rahutus ja selle varjus ometi vankumatu rahu, kätes närvilised, kramplikud liigutused ja nende varjus ometi kaalukus ja jahe kontakt kõige ümberringi kobrutava ja käratsevaga. Manasin ta silme ette sellisena, nagu nägin teda öösel, kaevukaanel kössitamas, kuidagi väike ja tühine... milline võis ta küll olla tegelikult?

Õhtupoolikul kirjutasin kolm tundi järjepanu hetkegi puhkamata.

Jõin mitu kannutäit lahjat kohvi, imedes suus ainult ühe tüki suhkrut tassi peale. Kirjutasin oma romaani viimast peatükki, kohta, kus on juttu Verneri Krooki mõrvaga seotud asjaoludest ja Heikki Väkkäräisest, kes selle toime pani. Kui kuulsin Ullat tee-ehituselt tagasi jõudvat, lõpetasin kirjutamise, viskusin voodile roidunult ja valutava seljaga.

Väljas pesi Ulla kaevul nägu ja käsivarsi, tuli siis sisse ja läks oma tuppa. Ta liikus eeskojas viivitamisi, otsekui ebaledes, enne kui avas ukse ja läks sisse — nagu ei teaks ta, kuidas tuba välja näeb, kui ta on hommikust saadik ära olnud.

2

Kui suvi vähehaaval sügisesse kaldus, hakkas õhtuti tema pool käima üks teetrassi ekskavaatorijuhtidest. See oli lühikest kasvu tüüakas mees, aastatelt tõenäoliselt üle neljakümne. Alguses tuli mees majja pisut pelglikult ja võib-olla häbenedeski, et teda teati naise juures käivat. Ta polnud hoopiski

seda tüüpi mees, kes saabub kohtamisele, näol ilme: vaadake kõik... see sell võtab ja saab! Ta näis pigemini vaikne ja sõnaaher. Ja sõnaaher ta oligi. Nende kolme nädala jooksul, mis ta Ullaga käis, ei rääkinud nad vähemasti Ulla toas kuigi palju. Nad lasksid raadiol valjusti mängida ja kõnelesid summutatud häälel selle vähese, mis kõnelesid, ent ma sain siiski teada, et mees polnud pärit siit, vaid kusagilt Helsingi ümbrusest. Seda kuulis ta väljendustestki. Ta rääkis enamasti oma tööst ja kodukandi asjadest — siinmail paistis ta end tundvat ebamugavalt, sest inimesed olid külmad ja tõrjuvad: ta ei saanud kergesti kontakti isegi oma töökaaslastega. Ja Ulla rääkis veelgi vähem kui tema. Esimestel puhkudel tuli mees nagu tuulispea kella kuue paiku ja läks enne ühtteist. Võib-olla tahtis ta aegsasti magama heita. Aga mõne päeva pärast sai ta Ulla endaga voodisse ja viibis kaugelt üle kesköö, enne kui lahkus. Nad läksid voodisse rutakalt, kohe kui mees tuli ja esimene ühe kestis reeglina vaid mõne minuti. Seejärel lamasid nad voodis täiesti vaikselt, võib-olla siiski teineteist hellitledes, sõnagi kõnelemata.

Kui mehe esimestest käikudest oli möödas kolm nädalat, kadus ta äkki hoopis. Hiljem sain kuulda, et ta oli ise lõpparve võtnud ja lahkunud nii kiiresti, et isegi Ulla polnud ta kavatsusest midagi kuulnud.

Mulle trepil või teel vastu juhtudes käitus Ulla samuti nagu varemaltki, ja mispärast olekski ta pidanud teisiti tegema. Iga kord, kui kohtusime, vaatas ta mulle otsa, püüdes tabada mu pilku, mina seevastu ei võinud talle silma vaadata, vaid lisasin temaga kohtudes iga kord sammu, et võimalikult ruttu võimalikult kaugele pääseda. Minetasin ta läheduses kogu oma enesevalitsemise ja kindluse, terve mu keha pinguldus nagu vibu ja ma tundsin, et mu silmad paljast erutusest suurenevad või tõmbuvad kitsasteks viirudeks. Hingasin raskelt, hirmust arutu, tajudes kitsas eeskojas ta pehmet puusa enda oma riivamas: see oli nagu tuleleek või elektrilöök ja selle asemel, et ta sealsamas embusse haarata ja käsi ta jalgade vahele suruda ja ainsa hetkega võtta talt kõik, mis tal anda oli, põgenesin ma segasena oma tuppa ja hakkasin meeletu kiirusega kirjutama midagi sootuks tähtsusetut kingsepp Soldatkinist või Herkko Mäkiniskast või Hilma Wiikist, kes oli surnud pisut hiljem kui mu ema. Ma ei suutnud temasse suhtuda nii nagu teistesse naistesse, keda olin kohanud ja tundnud, vaid elasin kõiges esile kerkivate mälestuspiltide ja lausa kujutluste vallas päevast teise, nädalast nädalasse ja nautisin oma kujutlustes ta õitsvat keha, samal ajal, kui kopajuht oma kopaga temasse endasse tungis.

Oleksin tahtnud, et ta läheneks mulle mõnel muul viisil, et saaksin oma hirmust võitu. Kui ta oleks mind enda poole kutsunud ja millestki juttu teinud, oleks mul ehk kergem olnud talle läheneda. Aga kõik, mis ta ette võttis, olid nood mõned poolkogemata juhtunud puudutused, mille tähendust ma mõistsin, aga millele ma vahetult vastata ei osanud.

Asemel lebades ning sängipõhja käginat ja sängijalgade kopsumist kuulates, kui ta ekskavaatorijuhiga voodis oli, kujutlesin ta oma voodisse ja

pigistasin pakitseykõvana seisvat sugutit ja nühkisin seda peos, kuni seemnevedelik mu kätele purskas ja aluspesule ja linale voolas.

Kirjutasin nagu meeletu kõik need nädalad, kui ekskavaatorijuht Ullaga oli. Tuhnisin oma mälestuspiltide hulgast välja kõik aastate eest aset leidnud juhtumid ja sepitsesin neist lühikesi ja armetult nigelaid jutukesi, mis ma järgmisel hetkel tükkideks rebisin. Hommikust õhtuni üksi viibides olin nagu märatseja hull: normaalsest kirjutamisest ei tulnud midagi välja, iga sõna, mis ma paberile panin, tundus totter ja naeruväärne, sest mu meeli valdas ainult üks mõte: Ulla, ta reied, ta silmad, ta suu, heledate raamidega prillid, mida ta mõnikord kandis, kaunid käed ja pöiad... Ent väljas käies liikusin pooljoostes, kellegagi vestlusse laskumata ja kartes iga peatumist, mis sunniks mind mõne sipirjalasega juttu alustama. Tundus, nagu oleksin häbenenud teadmist, et Ulla tolle mehega käib. Tundsin inimeste pilgus otsekui hukkamõistu, et ma polnud läinud ja ise Ullaga maganud... see oleks olnud loomulik juba selgi põhjusel, et enamik Sipirja elanikest oli kuulnud nendest häbitustest, millega mina ja Ulla ühtelugu hakkama olime saanud, kui lapsed olime. Käisime tollal mitu korda päevas Väkkäräise hütis magamas nagu täiskasvanud ja meie tegu tuli avalikuks. Tollal oli sellest palju räägitud, ent nüüd, kui inimesed meie lähedast vahekorda võib-olla üksnes loomulikuks oleksid pidanud, adusin ma nende käitumises hukkamõistu: vilets vennike!

3

Inimlapsed tulevad siin ilmale, vananevad kiiresti või pikkamööda ja surevad eranditult kõik, nii et korjused võib kalmistumulda matta. Tõsi küll, nii sünnib mujalgi, nii sünnib ju teistegagi, mitte ainult minuga ja nendega, keda tunnen, aga kuna minul on ainult ühed käed ja jalad ja üks suu ja süda, siis tundub, nagu kaoks kõik, mis maailmas on, koos minuga, kui mina kord suren. Kui ma silmad kinni panen ja *selle* tee ette võtan, ei pöördu ma enam tagasi Sipirjasse, vaid kaon peagi kõigist ametlikest või erapaberitest, mida inimeste kohta peetakse, nende elukäiku üles tähendades.

Millest siis tuleb, et ma küla uhkelt üles ehitatud keskuse lähedal juulikuus rohu peal lamades ihkan siin lesida veel järgmiselgi aastal; ja kui talvel viivuks käredasse jaanuaripakasesse põikan, tahan seda teha ka järgmisel aastal?

Sipirja on aastasadu asustatud olnud ja oma pika ea kestel palju üle elanud, aga ainult korra on ta maatasa tehtud, nii et püsti jäi üksainuke eluase. Ent kuigi järele polnud jäänud midagi, alustasid kangekaelsed inimesed kõike algusest, rügasid ööd ja päevad, püstitasid muu elu kõrvalt uusi maju ja lautu, kauplusi ja sildu, rajasid teid ja tallasid radasid ja muretsesid kaotatute asemele lautadesse uusi lehmi.

Nüüd on nendest, kes siis elasid, enamik juba surnud ja asemele on sündinud uued inimesed, kes sarnanevad oma isadega ja emadega ja rassivad endiselt viljakal jõeäärsel maal: künnavad ja külvavad, sõidavad traktoritega ja autodega ja murravad tööd niisama ahnelt ja sõgedalt kui inimesed ennemaltki.

Selleaegsetest inimestest aga pöörduvad nii mõnedki oma mälestustes ikka jälle tagasi vanasse Sipirjasse ja enne selle hävitamist seal elatud hetkedesse, pikkadesse näguriaastatesse või põgusatesse viivudesse: siis juhtus säherdusi asju, millest nüüd enam midagi ei teata. Neile näib, et *praegune* elu on igapidi hea, ent sellele vaatamata tunnevad nad, et olevikku seguneb hõllandust: möödunud aegades oli midagi, mida enam tagasi ei saa. Nii on neil meeles kõik, mis noil aegadel juhtus — see oli midagi muud kui praegu, midagi seesugust pole hiljem enam ette tulnud. Ja need, kellel on elust juba küllalt saanud ja kes nüüd, jalad sirgu, hauas puhkavad, nokutavad (kes teab?) targalt pead ja ütlevad: «Nõnda see on! Nii oli siis... aga praegu?»

Olen selle üle mõtisklenud.

Herkko Mäkiniska, kellega kõnelesin ta rindelt jooksuminekust ja elust Rootsis sõja lõpus, ei tahtnud kuigi palju rääkida. Ta vaatas mind natuke võõristava ja veidra pilguga, otsekui kahtlustaks mu kavatsusi ja otsekui suhtuksin ma pahatahtlikult sellessegi piskusse, mis ta rääkis.

Ometi nägin, et ta elas enamjaolt mälestustes ja neil puhkudel, kui ma midagi ei pärinud, võis ta äkki poetada paar sõna mõnest rindejuhtumusest, kuni taipas, et olen kõrvaline isik ja mul pole tema muredega üldse midagi pistmist. Iga kord, kui ta märkas, et on öelnud midagi, mida polnud kavatsenud, muutus ta kinniseks ja käitus nii, nagu oleks olnud minu peale millegi pärast vihane. Ütlesin talle, et ka mina olen elu jooksul ühte kui teist tunda saanud ja rohkem kui küllalt just raskusi ja õnnetuid juhuseid, aga see ei äratanud temas usaldust.

Ütlesin talle, et olen vanglaski istunud ja kogu elu on mind põlatud ja taga räägitud, aga ta uratas ainult: «Ma tian küll...» ja jäi siis vait.

Käisin ta vastvalminud saunas Eilanmaal, lootes, et koos saunas olemine muudab ta avameelseks ja paneb rääkima neist asjadest, mis ta seljagi kühmu olid vajutanud, aga pidin lahkuma saunast niisama targalt. Ta sattus hoogu ja pajatas oma lapsepõlvest; kaheteistkümneaastaselt oli ta koos isaga palgiveol käinud, pisut vanemas eas parvetustöödel ja kroonut teenides Turu linnani välja jõudnud; tollest kõigest kõneldes läks ta meel natuke härdaks ja ta võttis laulugi üles, nii et istusime laval üle kahe tunni, muust ta ei kõnelnud, ja mitte sõnagi sellest, mis temaga pärast sõja puhkemist oli juhtunud.

Aga kuigi tema endast ei kõnelnud, tean ta elust palju ja olen ise olnud nende pilkude tunnistajaks, mida talle ikka veel heidetakse; sipirjalased, kes ei või heaks kiita seda, mis erineb tavadest ja sellest, mida nemad teevad, jagasid talle küünarnukimükse ja jalahoope, kuni ta vanaks jäi ja kibestus ja enesesse sulgus.

Noorestpeast käis ta simmanitel ja tagus käsi vaheliti ja nokastanult jori-ses lauldagi — nüüd kuuleb tema käest vaevalt sõnakese. Need teod, mis tema oma elus korda on saatnud, on niisama tähtsad kui nendegi inimeste omad, kellest räägitakse ja kirjutatakse ja keda näidatakse lastele: olgu see teile eeskujuks. Herkko Mäkiniskast ei räägita; tema peale vaadatakse viltu.

4

Andreas Soldatkin kirjutas: «Mina tundsin ühte Henrik Gabriel Mäkinis-kat. Ta oli hea inimene. Ma tundsin ka tema isa, kes oli väikest viisi nõid. Võin öelda, et tundsin kõiki sipirjalasi.»

Soldatkin kirjutas seda oma kirjas seejärel, kui oli kuulda saanud, et Mäkiniska on kinni võetud ja hukatud, aga hiljem osutus too teade valeks; see oli kumu, mis kaotas tiivad varsti pärast seda, kui sõjapaost tagasi pöör-duti ja kui Mäkiniskagi Eilanmaale tagasi tuli, tõsi küll, vigasena ja kart-likuna ja ettevaatlikuna. Ta pelgas inimeste jutte ja pilke, kõiki sipirjalasi, kes ennemalt olid olnud ta sõbrad või vähemalt tuttavad. Nüüd polnud kedagi.

Kunagi varemalt oli olnud küla nii nagu nüüdki, mil kõik on uuesti üles ehitatud, ent midagi sellest, mis täna silma hakkab, pole enam sama kui hetk enne kõige hävimist. Miski ei jäänud endiseks. Kõik põles ära ja kadus ja muutus.

Nüüd on soe, ja higistamapanev päike paistab külasüdameski seisvatele rõuguredelitele, ja majade plekk- või tõrvapappkatustele. Siis (enne kui kõik hävis) oli teisiti.

Nagu vana laulusalm ütleb: «Seal taevariigis hea on olla, siin raske elu-aja. Seal päike paistab taeva vainudella, siin lambanahka kasukat on vaja; talv otsa sumpad hangedes ja suvel vihma sajab.» Nii oligi. Päevast päeva tõusid hallid suitsujoad Sipirja hahkja pakasetaeva alla ja jäätanud ukse-sagarad käunusid kaeblikult, kui pakaseaur avatud ukseaugust sisse tulvas. Pakane oli nagu tuli: liikumatut õhku oli valus hingata.

See meenus Mäkiniskale kaks aastat hiljem otsekui miski kauge ja kätte-saamatu. See oli viimane talv, ja pärast seda ei olnud ta enam niisugune nagu teised.

Terve küla peal oli siis talv otsa ühtviisi külm ja inimestele tundus, et suvi ei tule Sipirjasse enam ialgi — kõik maailma hädad tabasid küla sel moel korraga. Mehed olid rindel ja neid toodi sealt koju hobustega või auto-dega ja kanti külmadesse saunadesse senikauaks, kuni haud kaevatakse ja mees võidakse viimsele teekonnale õnnistada. Või komberdasid teised, nagu Altti Ruusumaa, koju karkudel, silmnägu kui peksasaanul: murekurdudes, ja rahatasku vahel paber, kuhu oli märgitud, kui mitme protsendilise inva-liidiga on tegemist, ja et see mees pole enam võimeline kodumaad kaitsma.

See oli rõõmutu aeg, ja murederohke. Kas peaks seda tagasi tahtma?

Aga talv sai mööda ja suvi tuli soe: oder lokkas kõikjal, kuhu seda ainult heaks oli arvatud külvata, ja kartul õitses, otsekui oleks see suvi viimane ja maa otsustanud anda endast kõik üksnes kartulitesse: saak oli rikkalik, ja see, mis temast tallele jõuti panna, kulus marjaks ära. Kui saabus sep-tember ja sõda lõppes ja saksa autokolonnid Norra poole vurasid, oldi küla kõigis taredes kartulivõtuks valmis või sellega juba pihta hakatudki. Autoderodu mürises ööd-päevad mööda Tornio jõe kalda vana maanteed põhja poole sõita: suured täislastis autod öötsudes ja jõrrates ja väikesed maastikuautod veomasinate järel. Hetk-hetkelt kasvas hüttides ja majades südi ootus eitede ja laste mõtteis: et peagi pole sõdureid enam kogu maal ja et omad mehed tulevad peagi koju. Kaltsus vanaeided käisid üksteise pool, alustasid juttu taltsetult, poetades möödaminnes mõne märkuse ilma kohta, mis üldiselt oli ilus, või taevaisa õnnistusest, aga peagi langesid nad üksteisele kaela ja nutsid, vanad kehad murest kramplikult võppumas. Viina Lompolo, Retriika Alapää, Sanni Tarkkamaa ja Hilma Wiik, Viina Krook ja Sipri Laihamaa: kõik nad olid nii eakad, et nende vanus ei huvitanud kedagi, ja kõigil oli poegi langenud ja jalad sirgu koju toodud; kellel üks, kellel kaks ja Sipri Laihamaal viis — rohkem tal polnudki. Nad olid Sipirja köötsus asukad, kelle vanamehed olid juba ammugi mulla all ja pojad hil-jem tapetud ja kes tundsid nüüd maailma kõikide inimeste seast ainult üksteist, sest neil kõigil olid nii ühtemoodi näod ning üks ja sama mure: mida oma vaesuses pakiga rindele saata? Ühelgi neist polnud suus rohkem hambaid kui üks või kaks musta tüügast ja kui nad koos sauna läksid ja rõivad seljast võtsid, nägid nende kehad välja nagu sõsaratel: rindade kui-vetunud nahkkotid ja kõhud, mis lõdvalt luidratel reitel lotendasid. Nad olid maailma mahajäetumad inimesed — kusagil mujal kogu ruske taevavõlvi all polnud nii põhjalikult nuheldud inimesi. Kui nad oma elus ühest murest kuidagiviisi üle olid saanud, tuli teine, ja jälle kaikus ja kõmises vana kell puukiriku tornis. Nad sõudsid oma paatidega üle Tornio jõe ja ostsid Rootsi poodidest kogu oma rahanatukese eest tubakat ja suhkrut ja tõmbasid piipu, näost otsalõppenud ja kehad murest kühmu vajunud ja inetud.

Kui tuli teade, et Hilma Wiiki poeg on kadunud, ja hiljem teada saadi, et teda pole enam elavate kirjas, kogunesid eided Üksiku Hilma hütti, laulu-raamatud peos ja nägudel lõpmatut muret peegeldav apaatia. Nad laulsid vahetpidamata terve õhtu ja öö ja trööstisid üksteist ja iseäranis Hilmat, kes sel hetkel kõige valusamini tundis, et on kaotanud mitte ainult oma Jussi, vaid kõik, mis oli midagi tähendanud ja oluline olnud.

Eided olid nii vanad, et mäletasid veel selgesti seda keisritki, kes enne-vanasti piki jõeäärt oli sõitnud, oma valdusi ja alamaid üle vaadates; nad olid juba siis täisinimesed olnud ja teeveeres seisnud ja imetlenud keisri uhket tõlda nii nagu nüüd sakslaste veoautosid, mis tulid ja läksid mööda ja sõitsid põhjatuks viimasegi hea tee.

Sipirja lebas nagu pikk vaip tasasena ja lagedana laugelt lookleva jõe kal-

dal: ta majad, mida oli kümnete kaupa, olid madalad ja näotud, aga küla südames oli uhke terassild, mis oli ehitatud üle jõeharu. Mööda seda sõitsid sakslaste autod, koormaks miinipildujad ja suurtükid, viin ja püssid. Sipirjas peatudes ostsid sakslased liha, vahetasid raha või viina vastu terveid lehmi ja sigu ja valmistasid toitu suurel lõkketulel küla servas. Sealt kostis paljudel õhtutel akordioni- või suupillimängu ja joobnud trallitamist, mis tekitas naistes ja lastes pelgu, aga ka vastupandamatut iha nende võõramaa lastega lähemat tutvust teha. Altti Ruusumaa, kelle üks jalg oli kuni pahkluuni maha võetud, kenkas päevad läbi karkude najal mööda küla, kukkudes ja ennast ära lüües — ta trimpas sügise otsa iga jumala päev head saksa konjakit ja lällas laulda öösiti, kui kõik teised magasid.

Vahest kurvastas ta oma kaotatud jala pärast või selle pärast, et ta polnud niisugune nagu need võõrad, kes ei tulnud külasse päriseks, vaid et jälle edasi minna?

Ja mööda vana Sipri Laihamaa nägu jooksid püstised vaod: silmade all olid pusarad ja põsed aukus ja otsa jäänud — iga aasta olid pisarad silmist lõuale ja kaelale valgunud ja vaod olid sööbinud soolast ja silmaveest.

«Mis siis tuleb, ku kõik omased vällä surevad?» nuttis ta.

«Tuleb surm.»

«Mis siis küll õmmetegi tuleb?» nuttis ta.

«Igaühälä tuleb vikkastimies aigunasa järälä ... aga inimine ei või ilmaski ette tiada ja arvada, milla tämä tunnike kättä jõuab ... ah, ku vade õskas ennast senest ette valmistata ...»

«Oejah, oejah ...» nuttis ta.

«Ja kõik nuared inimised surevad enne vällä ku vanad. Estest tied lapsed ja tuad ilmale ja süädäd nad priskist, ja siis tuleb mutku käsk menna ... sääl näväd siis maha tappetasse ... ja kui mitte sõas, siis saavad muidu õtsa ... ikke tuleb kondimies. Issapojake ... mis sie küll tähändab? Mis sie õmmete tähändab?» hädaldas ta.

«Kiegi ei mõista, mis mure minu vaivab. Ikke on mu süämes piin ja vaiv ... ikke tuleb surm, ega tia millagi ...»

Ta käed kompasid naabri õlgu ja ta püüdis nägu vastu teise lamedat rinda suruda, oskamata ise seletust leida neile asjadele, mille üle ta imestas. Ta silmad olid vesised ja hallid ja põsed täis kortse ja õlad ettepoole längus ja selg kühmu vajunud.

Laste sigitamine, sünnitamine, ristimine, kasvatamine, poegade sõttaminek ja koju ja kalmudeda jõudmine, elukaaslase surm ja matused ... Neist asjadest oli juba üksjagu aega möödunud. Tema pojad polnud niisugused nagu mõned teised siin külas. Tema pojad olid võidelnud viimse hingetõmbeni ja andnud isamaale nii hinge kui ka ihu, aga teised nagu Lompolo Viina noorim poeg, Herkko Mäkiniska ja Ruusumaa Altti vend olid kevadel rindelt kargu läinud ja salaja koju Sipirjasse tulnud ja üle jõe Rootsi pagenud, kuhu väejooksikuid üle terve pika idarinde kokku voolas.

Aga suvel soojendas kollane jumala päike Sipirja õuede ja väljade mulda, kus kasvas oder ja hein ja kõigist jõudsamini kartul. Maa, mis oli vanasti mättakirvestega kohedaks viljakandvaks mullaks raadatud, imas poorid suve jahedatest vihmadest täis ja lahustas oma rammu kartulite valge liha toiduks. Koldselt suvepäikeselt maa elavasse sõmerasse immitsev valgus kasvatab kõige muredamad ja ilusamad kartulid: kusagil mujal pole sähердust sorti kartulit kui Sipirjas, mis muidu on jumalastki maha jäetud kolkaküla, eemal kõikidest teedest, mida mööda rändavad need, kellele on reisi peale ohtralt rõivast ja moona ja vara kaasa antud.

Räägiti, et kui jumal ennemuiste Sipirja lõi, paigutas ta selle jõe kaldale ja tallas tee küla taredest mööda: mine, rändaja, peatu hetkeks, aga ära jää! Sipirja majades kõnelevad inimesed oma keelt, nõnda et ükski võõras ei mõista, mis nad ütlevad: see jääb arusaamatuks. Nad on otsekui tummad, kätetud, silmitud ega ole ühegi rinnas südant, vaid piinatud ja roosatud vintske lihakämp. Kui võõras tuleb Sipirja külasse, vahitakse teda nagu imelooma ja irvitatakse ta kõnepruugi üle ja võetakse üles vanad asjad ja ülekohus, mis ühele või teisele on kunagi osaks saanud. Lapsed ja vanamoorid vahivad võõrale järele, kui see on läinud, tema kõnepruuki matkitakse ja jäljendatakse ta kõnnakut või liigutusi, ja öeldakse: «Niisikene! Võeh peletist!» Võõral palutakse sisse astuda ja tass valatakse suurepärast kohvi täis ja kästakse juua, aga kui ta on lahkunud, öeldakse tema kohta põlastavalt: «Niisikene!»

Kui endise lahkusujutlustaja poeg, kingsepp Andreas Soldatkin, pärast seda, kui ta oli pikka aega nii Rootsi- kui ka omal maal ringi rännanud, jälle sipirjalaseks hakkas, oli ta muutunud võõraks ja tundmatuks, ja kuna ta oli muutunud ja unustanud oma keelemurraku ja rääkis peenutsedes nagu inimesed lõunas, peksti ta nii läbi, et tal üks kõrvalest pea küljest rebenes ja järele jäi ainult jupp. Pärast seda võis kõikide pilgust välja lugeda, et Soldatkin pole enam kohalik — ta on võõras: elagu omaette!

Nii käib iga võõra käsi: see on paratamatu.

5

Kui ma poisike olin ja oli sõda, surid Herkko Mäkiniska kaks last, üks ühel, teine järgmisel päeval, nõnda et nad mõlemad maeti tegelikult korraga. Seisin kalmistuservas, sest ma ei julgenud lähemale minna, ja mu kõrval seisis Ulla ja kuskil meie lähedal Jorma.

Kui kirikuõpetaja tuli, oli tal seljas must talaar ja käes labidas, väike, nimelt matuste jaoks tehtud labidas, ja kirikuteener kandis õpetaja järel väikest liivakasti. Ja õpetaja viskas musta kirstu peale kolm korda liiva, nii et Mäkiniska Eila nutma hakkas ja Keskitaipale Aili silmi pühkis. Siis läks mu olemine räbalaks, aga Ulla nähes ma ei nutnud, vaid korjasin pihku kalmistult kougitud savikamakaid ja loopisin neid vastu männitüve.

Kui matusetalitus oli läbi, tuli kirikuõpetaja ja ütles mulle: «Mis s
tegid, pasaharakas?» Aga siis võttis Ulla mul käest kinni ja tiris m
minema.

Nüüd, kus Ulla on küps naine ja mina olen mees, lähen ma ükspäev t
tuppa, et meenutada kõike, mida me üheskoos tegime siis ja hiljemgi. Ni
olen otsustanud.

Täna oli suhteliselt soe.

Käisin üle pika aja väljas ja jalutasin läbi küla kedagi kartmata, ag
(seda pean tunnistama) ma ei tihanud ka kellelegi otsa vaadata. Mu samm
oli kiire, kiirem, kui oleksin tahtnud; ma peaaegu jooksin. Kuigi arvasin, e
olen oma hirmust juba võitu saanud, polnud see ikka veel kadunud. Ja ku
mulle meenusid *selle* teatud toa seinad, tundus, nagu hakkaks mul paha

Homme teen seda.

Nii olen otsustanud.

Ja mulle meenusid nad kõik — nii oli siis: Herkko Mäkiniska, Andreas
Soldatkin, Marja Ranta, Ranta-Antti, Lampi napakas Alina... ja ehkk
neist osa veel praegugi elab, on nüüdne elu midagi muud, sest ma olin
alles hiljuti siit ära ja nüüd jälle siin ja näen nüüd kõike teistsugusena ja
toonased sündmused meenuvad mulle nagu unenägu, mitte nagu tegelikkus.

Nüüd katab lumi kõike nagu ka siis, kui nad olid oma priskest pagulaspõlvest tagasi jõudnud ja kokku klopsinud hädapäraseid peavarje kaitsek
külma talve eest või pressinud ennast Rootsist toodud barakkidesse: küm-
neid inimesi mõne armetu ruutmeetri peale. Nüüd on siin poed ja uued
majad, aga siis olid ainult mahapõletatud majade varemetest tõrrutavad
korstnad ja põlenud puud piki jõekallast, kõikjal, kus tuli oli maapinda
noolinud.

Mälestused kunagi elanud inimestest kaovad kõik omal ajal, aga see ei
pruugi tähendada, et nende inimeste elu ja teod muutuksid tarbetuks koos
kaduva nimega.

Kõige tähtsusetumad kaovad peagi: mõned jäävad pikemalt püsima lauludes ja juttudes; ja need, kellest laule tehakse, elavad kaua pärast oma
surma. Nii nagu Sipirja Liisa.

Idas — Karjala kannasel, Raates, Sallas oli sõda lõppenud, aga sakslased
olid veel maal. Siis leidis aset sündmus, mille järel Liisat ennast enam olemas ei olnud. Aga temast tehti laul. Sipirja Liisa oli ilus tüdruk, ent õnnetul kombel liiderlik narts, seda ei maksa kellelgi unustada. Ja too laul ise
on nagu mõistatus: see jääb arusaamatuks, vähemasti võõrale, aga Sipirjas
kõõrutasid seda lapsedki ja taipasid ühel heal päeval kogu selle tähendust:
varjatud mõtteseoseid ja vihjeid, millest laulu sõnad kubisevad. «Ilus kui
õis oli Sipirja Liisa, aga mehed olid ühtvalu meeles tal; nüüd põle mehed
enam meeles Liisal ja ta ise on ammugi mulla all. Saksmann ütles, et ma

ahan panna, sest mina olen härra Saksamaalt; Liisa see ütles, et tule ma
nnan, ja minu käest ilma rahata saad. Auku saksmannid surusid teiba,
i olnd teps ilus see teguviis, ja silma alt kraavi viskasid laiba, aga
ipirja Liisat ei leinatudki.»

Nüüd räägitakse palju sellest, mida halba sakslased kuskil tegid: sellest
kirjutatakse lehtedes ja raamatutes, aga Sipirjas sellest ei iitsatatagi. Seda
asja varjab tumm pelgus ja salapära, ja laul, mille Altti Ruusumaa tegi,
ununeb — vaevalt ta ka ise seda enam mäletab muidu kui sooja peaga
Inimesed vaatavad üksteise otsa, enne kui suu lahti teevad, ja panevad suu
kinni, enne kui midagi öelda jõuavad. Lauldi küll toda laulu sellest, mis
sakslased vaese Sipirja Liisaga tegid, aga muidu sellest ei räägitud — mitte
sõnagi. Liisal oli olnud hoora maine juba enne sõda ja ta oli ise sakslaste
seltsi tikkunud. Ise siis ka vastutagu. Ja nii ta vastutaski. Liisa seisis päevad läbi teeservas, kui presentkatetega veoautod visade mootorite jõul ööd-
päevad põhja poole sõita mürisesid ja suust suhu käis kumu nagu maius-
pala: soomlased peaksid varsti järele tulema! Eided vahtisid heitunult saks-
laste autosid, millega oldi juba harjunud, aga mis nüüd paistsid olevat saa-
nud sootu teise, ähvardava välimuse, sest sakslaste seisund oli põhjalikult
muutunud: enam polnudki suuri võidumehi ja relvavendi, vaid elu eest
pageda püüdvad väsinud mehed ja noorukid. Liisa aga seisis teeservas
Sipirja põhjatipus käänaku kohal — seal pidid autod kiirust maha võtma.
Ta lehvitas autokabiinides uniselt ja kurnatult kössitavatele sõduritele ja
hõikus neile: «Hei, soldate! Hei, soldate! Ih liibe tii...» ja andus kohe, kui
mõni autodest peatus ja mõni sõduritest oma külikotid temasse tühjendada
soovis.

Sõdurid ronisid autodelt maha, ringutasid ja sirutasid jäsemeid ja naersid
Liisa üle, kes häbenemata tuli päris lähedale ja naeratas ja kekutas: Liisa
viipas neile käega, jooksis teest kaugemale ja kui sõdur talle järele jõudis,
istus ta juba mättal, käed ja jalad laiali ja andis kogu oma olemusega
mõista, milles on asi. Tarvitses ainult tulla ja võtta.

Aga ühe autoga tuli noor Hans Maier, kes oli pärit Ulmist. Ta oli naiste
suhtes täiesti võimetu ja oleks meelsamini teed jätkanud kui peatunud, ent
samas autos istus koos temaga ta parim sõber, kes oli samast linnast ja
tundis teda läbi ja lõhki ning ütles seepärast: «Sina, Hans, saad esimese
korra.» Siis läks Maierisse saatan ise, ta kägistas tüdruku, seejärel kooris
ta koos sõbraga Liisa alasti ja viskas laiba maanteekraavi. Nad võtsid
jämeda üle kahe meetri pika männiroika ja surusid selle Liisa jalgevahesse
ja jätsid surnukeha sinnapaika ja sõitsid minema.

Kõik sipirjalased said varem või hiljem juhtunust kuulda: enamik juba
samal õhtul ja viimased veel samal sügisel, ent kui juhtunu üle oli mõnda
aega pead vangutatud, ei räägitud sellest enam, ja kui hiljem tuli jutuks,
kes Liisa poja ülal pidada võtab, hoiti ka selle koha pealt suu kinni.

Kui mõni kogemata kombel Liisat või tema tapjaid põhjama juhtus, vaadati talle pikalt otsa: oh sind õnnetut! ja avaldati seejärel sündinu üle

kahetsust: jah, see oli kurb lugu! Sihuke see sõda kord juba on! sest kõi teadsid hästi, kui rõõmus Liisa vaeseke oli olnud, et võis oma tühise keh palju kogenud ja näinud sõdurite kasutusse anda.

Sipirja Liisa surnukeha oli ilus ja nahk valge, olgugi et ta oli rüvetatu Inimeste meeltes mõlkus kindlasti mõte, et lõppude lõpuks oligi kõige parem et läks nii, nagu läks: ennekõike naiste seisukohast oli hästi just nõnda. E ole oodata midagi head, kui külas on ainult üks ilus tüdruk, liiatigi, kui t on niisama ilus kui Liisa ja niisama kergemeelne kui tema: iga mehe süd kuulus temale. Ehk oli parem, et Liisa suri enne, kui ta oleks jõudnud põh-justada muret paljudes perekondades.

Liisa korjus vedeles kraavis paar tundi, siis juhtus sealt mööda tuiger-dama Altti Ruusumaa ja nägi kõike. Ta jäi seisma ja vahtis Sipirja Liisa valget laipa eemalt: see oli puhas ja rõõsk ja sellest voolanud vähene vere-hulk oli maa sisse imbunud. Ei paistnud ei plekke ega ligajälgi — oli, nagu oleks Liisa seal kraavipõhjas maganud, kokkumütsutatud rõivad niivõrd ta lähedal, et ta sõrmed peaaegu puudutasid pruuni kleiti. Ei ole teada, kas Altti esimese hooga taipas, et tegemist on laibaga, ehkki ta hiljem kinnitas, et olevat otsemaid ummisjalu abi järele tõtanud. Ta tuikus pilguke aega paigal ja tundis, kuidas joove ta peast lahtub. Ta astus mõne sammu lähe-male ja katsus käega roigast, mis oli reite vahelt Liisa kehasse lükatud. See oli tugevasti sees ja sügaval. Esiteks mõtles ta selle välja tõmmata, aga arvas siis, et on parem seda teha tunnistajate juuresolekul. Koha peale kogunes peagi hulganisti rahvast, möödasõitev saksa auto peatus: inimjõuk oli tee ummistanud. Vana Lompolo Viina näitas sakslastele rusikat ja süli-tas vastu autokummi: «Ptüi! Ptüi!» Kaks sõdurit tulid autost välja: nad kõnelesid omavahel ja vangutasid pead: ühe näol väreles iiveldus ja mõlema pilk oli tõsine: nad kobisid tagasi autosse ja sõitsid minema. Liisa reite-vahesse surutud jäme männiroigas kisti välja ja lastel keelati vaadata, siis mähiti laip vaiba sisse ja kanti vana Keskitaipale majahütti, mis veel prae-gugi kõnutab mustana ja näotuna Sipirja kaugemas sopis, otse mäe lõuna-veerul, kus maa on kehv ja kivine.

6

Mind too sündmus iseenesest enam kuigivõrd ei puuduta: sellest on möö-das kakskümmend üks aastat ja ma olin siis veel nii laps, et ei mõistnud, mis juhtus sel hetkel, kui tuli surm ja tõmbas oma piiri. Nüüd on aeg soo-tuks teistsugune ja möödunu meenutaminegi on raske, vähemalt sellisena, nagu see oli. Miks peakski pöörama silmad ja pilgu möödunud aega, mis oli täis kannatusi ja vägivalda.

Seisin teeservas rahvasummas, moorid olid liialt kihevil, et mind tähele panna. Liisa alasti keha, mille kohta iga sipirjalane oli kunagi midagi halba

nud ja sündsusetuid sõnu pruukinud, oli nüüd kõikide näha: seda ei var-nud mingi häbelikkus, egą olnud lihased enam edvistamiseks ja eputa-miseks pingul.

Mehed: vana põdur Roope, isa-Matti Laaksonen ja Ruusumaa Altti võtsid rnukeha ja mässisid selle vaiba sisse ja kandsid minema. Mina silkasin livahulga sabas. Ma ei tea, mis seal sündis — kõik oli erutav ja häm-eldav ja arusaamatu; ärritatud inimesed seletasid ja lärmasid üksteise idu. Võib-olla kogesin sel hetkel vabanemist. Ma ei pea silmas seda sorti abanemist, nagu sellest räägitakse siis, kui selle all ei mõelda midagi eri-st, ega ka vabanemist sel kombel, et oleksin ise seda juba *siis* mõistnud. abanesin sel hetkel Sipirja Liisast, ja nüüd, kus tollest sündmusest on ulunud aastaid, ärkab minus vaid harva mälestus, et õnnetu Sipirja Liisa li mu ema. Selsamal päeval, kui ta suri ja tema surnukeha Keskitaipale ütti tariti ja seletati maast ja ilmast ja väga vähe asjast endast, sain aterjali, millest hiljem võisin kokku panna selge mõttekujutuse sündinust a vabastada end kütkest, mida ema ja lapse vahekord murdeeast väljakas-anule tähendab. Sipirja Liisa suhtes olen muutunud kõrvaliseks, ja see, t mõned ikka veel mäletavad, et ta oli mu ema, ei tähenda enam midagi: a ei tunne mingeid tugevamaid tundeid tema ja ta keha vastu, ja seda, t ta mõnes mõttes ikka veel mu meeli valdab, võib seletada muude põh-justega.

Ta oli sigitanud mind kellegagi poolkogemata, kandnud ja sünnitanud mind poolkogemata, toitnud ja riietanud kuidas juhtus: ma ei tähendanud talle kuigi palju, sest kirglikumalt kui minusse oli ta armunud meestesse ja saksa univormi, milles oli sära ja rühti ja mis varjas endas saksa liha: see oli ihaldatud ja armas mitmete teistegi kui ainult mu ema meelest.

Minu isast pole midagi teada — ja ega ma nüüd enam seda teadmist igatsegi. Üksvahe mängisin äraarvamise mängu ja püüdsin mõistatada, kes sipirjalastest võiks olla mu isa. Uurisin välja, kes neist olid tollal külas olnud, aga neid oli liiga palju ja Liisal oli arvatavasti olnud vahekord kõi-giga. Nüüd võin mõelda küla kõigist vanameestest: seal on mu isa! ja ma ei tunne sugugi, et eksin. Omamoodi on selles veetlust ja see sunnib mind millekski, mis vastasel juhul oleks ehk raskem, võib-olla koguni võimatu — ma pean suhtuma igasse mehesse nagu oma isasse ja nende lastesse nagu lihastesse vendadesse ja õdedesse.

Olen kaalunud oma vahekorda kohalike elanikega üsna agaralt: olen olnud orb suurema osa oma elust, sest samuti nagu isagi, pole mul olnud ka ema. Ent olulisemad kui lihalikud vanemad on vaimsed. Mulle tähen-dab just Sipirja väga palju — tema on mu tõeline ema, kuigi ta pahatihti tikub mind põlgama ja unustama nagu Liisagi — ja mu isaks on need mõtted, mis on osa minust ja lähevad ja tulevad nagu kiirustavad reisijad. Olen seotud selle külaga, mis on tunda saanud kõiki maailma muresid samuti nagu ta asukadki, ent ma ei saa lahti mõttest, et ainult siis, kui olen kõik kaotanud, võin saada endale selle, mida näen, ja oma väikese

õiekese Ulla, ja tunda täit õnne. Niisamuti nagu laps, kes murdeeas hülg vanemad ja vabaneb neist ja õpib neid alles seejärel mõistma ja arma tama, võin minagi armastada seda maad ja neid inimesi üksnes oma ai jätkuva murdeea tõttu.

Kui tuleb suvi ja jää jõel rüminal ja raksudes Tornio poole läheb tulvavesi tõuseb kõrgete kaldajärsakuteni ja küünid jõeäärsetel luhahein maadel vette upuvad, tundub, nagu haaraks elu tulv mindki.

Kõik inimesed on siin haiged ja põdurad: vallaarst läheb halliks ja mu tub muumiaks, rahmeldades ööd ja päevad nende inimvarede heaks. Rinna vähk, emakavähk ja kopsuvähk on siinsetele elanikele tuttavad, ja ars vastuvõturuum on hommikust õhtuni täis inimesi, kelle kehas idaneb surm põhjustav kasvaja — surm tuleb peatselt kontvõõrana, ent ometi oodatun ja varasemast juba tuttavana.

Need, kes pole sandid või lombakad, on vaimselt puudulikud või psühho paadid: kõik nad elavad päevast teise, teadmata midagi homsest; võib-oll ülehomme ei olegi enam alles rõõmsaid silmi ja suud... Kõik võib kokk variseda ainsa hetkega, omaksed ja tuttavad viiakse haiglasse ja tuuaks sealt homme tagasi, jalad ja käed kangestunud ja rind külm. Siis pea minema telefonile, helistama kirikuteenrile, et too teaks hingekella lüüa samuti teeb kirikuteener kalmistu kaardile mingisse ruutu märgi, kauplus test tellitakse toidukraam ja kõik, mida matusteks vaja, kirjutatakse surma kuulutus ja saadetakse see ajalehtedele, kutsutakse sõbrad ja kaugel ela vad sugulased: teatame kurbusega, et meie kallis... suri täna... mae takse... pärast matusetalitust kogunetakse... käesolev ühtlasi sõbralik kutse sõpradele ja tuttavatele...

II

1

Vihmarabin lakkas, ent ikka veel losutasid taevas luitunud pilved, räbal-dunud ja räsitud, nõnda et kuskil pool ei paistnud triibukestki selget tae-vast. Ühesugune hallus kõikjal, kuhu silm vaid juhtus.

Öö lähenedes hakkas jõgi oma rüpest udu hingitama.

Jõgi oli olnud pärast vihma pisut aega tume ja selge, ent nüüd nihkus udu juba kallastele ja hiilis tihedasse kõivikusse ja sirutus kolletuvate leh

...e järele. Sünged sinavad vaarad Rootsi-poolsel kaldal seisid liikumatult. Oli tulnud sügis — varsti langevad lehedki.

Õhtul, kui vihm üle jäi, ärkas Üksik Hilma oma hütis ja komberdas ...gu järele vedades pikkamisi üle toa kapi juurde. Ta kallas kogu pudeli-...hja jäänud kampri kohvitassi, nii et tassi põhi sai kaetud, istus kiiktooli, ...säästlikult piiskhaaval ja kuulatas iseäralikku vaikust. Ta oli terve ...eva sängis lebanud ja puhuti tukastanud ja vahepeal vanast, kunagi hütti ...tunud ajalehest rindel langenute nimekirja lugenud: selles polnud ühtegi ...ttavat. Pooliti unevirevilgi oli ta kogu aeg teadnud, et sajab. Aga kui ...hm üle jäi, läks raskeks koha peal püsida: parem oli ennast jalule ajada. ...ei võtnud tuld üles, vaid pidas videvikku, istudes, suurrätt ümber piha ...pea mähitud — polnud külm, aga teda raputasid värinad: vanadusest ...anged sõrmed tudisesid, kui pidi tassi suule tõstma.

Noh, nõndaviisi siis nüüd läks, mõtles ta töntsilt. Oli juba rahu — seda ...mäletas — ja sõda oli, tänu taevale, lõppenud. Seda oli talle ütlemas ...idud. See polnud tahtnud kuidagi pähe mahtuda. Veel nüüdki, kui ta oma ...oli tukkuma jäi ja konutas, pea rinnale vajunud, rändasid mõtted otse-...aid rindele ja ta päris oma unenägudes endalt murelikult, kui kaua see ...üll veel kestab, ja palus siis jumalat, et vähemasti Jussi pääseks. Poiss oli ...eel hoopis kogenematu ja juhtus, et tulipäinegi... nõnda et kui taevaisa ...uidagimoodi ometigi nii teeks, et Jussit maha ei lasta...

Ent ärgates meenus talle jälle, et Jussi on ju surnud, ja ta koguni leppis ...elle mõttega. Oli nimelt tulnud ametlik teade. Jussi surmas polnud mingit ...kahtlust.

Ja kui Ruusumaa Altti oli oma karkudel kenganud ütlema, et rahu on ...jälle maa peal, oli see teade talle tundunud kuidagi tarbetuna ja koha-...tuna — seda oli raske uskuda ja mõista.

Siis läks Altti oma teed, sõrmed kõvasti kargusugarate ümber pigistatud ...ja laulujoru lastes, *tema* aga jäi oma hingevalu ja vaevaga: oleks vaid saa-...nud, oleks ta Jussi endale tagasi anda palunud.

Ta uitas mööda taret, mõistmata enam, mida mõelda, kui kord juba oli ...öeldud sedaviisi: enam polegi sõda. Aga Jussi! Tema lasksid nad maha, ala-...ealise poisikese, ja tulid siis ütlema, et sõda on lõpuni sõditud.

Ta vaatas oma vanade rähmas silmadega aknast välja jõele ja nägi udu, ...mis nüüd hiilis mööda kartulimaad maja poole. Vaikus küündis nüüd kõik-...jale. Kiiktoolgi ei nagisenud ja tundus, et ka kell on vaigistanud oma lak-...kamatut tiksumist. Ta andis toolile jalaga hoogu ja kiikus edasi-tagasi, ...kuni hoog taas vähehaaval vaibus ja tool nõksatades liikumatult pai-...gale jäi.

Altti on kah na imelikuks läind, mõtles ta. Ennemalt oli teine olnud tumm nagu kala... ikka vaikne ja sõnaaher, aga nüüd, kui jalg sõtta oli jäänud, oli mees nagu linavästrik; naeris ja laskis laulu ja patsutas tallegi õlale, justkui oleks tahtnud öelda, et nüüd, kulla Hilma, kus sõda on lõp-penud, lustipõli alles algab...

Ent kas oli Alttigi mõistnud arvesse võtta seda, et Jussit enam ole pole?

Altti käigust oli nüüd möödas kaks päeva.

Ta näperdas suurrätti ja mõtles jälle, et seal nad... tapavad ükste venelased meie omi ja meie omad neid... ja et kes küll hoiaks tema po Jussit selles möllus. Räägiti, et seal sadavat kuule ja kõiksugu muid pomm nii et on eluohtlik ninagi kaevikust välja pista...

Aga misasja? mõtles ta jälle. Kas siin mitte ei käinud Ruusumaa Al lobisemas, et sõda on juba läbi. Et rahugi on tükk aega kestnud. Mis j see siis oli?

Oleks ikkagi parem olnud, kui Jussist oleks jäänud vähemasti surn kehagi, et oleks selle nõnda kui teisedki sangaritena langenud nagu kord kohus kirikaia mulda matta saanud... Nüüd aga oli ta pojast ilma nii, surnukehagi läks kaotsi...

Ta nägi, et udu ulatus juba lapergustest kividest laotud alusmüürini. S näis liikumatuna, aga kui hetkeks mujale vaatasid, märkasid, et udu o jälle natuke maad lähemale nihkunud.

Mõlgutused, mida sügiskülmade saabumine temas tavaliselt äratas, pu dusid nüüd ja mõtted tõttasid tuimalt ja väsinult asjalt teisele, ikka edas mööda neidsamu korduvalt kolatud radu, kus nad olid liikunud juba aas taid — sellest ajast peale, kui Jussi oli rindele läinud ja tema oli jäänu jõe kaldale üksi. Vahepeal oli olnud rahu, seda ta mäletas, aga et poja koju tulekust ei olnud midagi kuulda, siis polnud seegi olnud muud kui udu Kui mõni tal palus ennast üle jõe sõuda, tegi ta seda kiirustades ja tu jälle oma hütti ootama ja lootma: millal Jussi ometigi endast elumärk annab?

Ent pärast Altti käiku oli ta haigeks jäänud.

Jalad läksid imelikult töntsiks, oli vaevaline käia. Ta oligi ühtejärge sängis lamanud ja soovinud, et vikatimees tuleks nüüd, kui pea on segane.

Nüüd oleks olnud mahti mõelda selle üle, et kui jõgi pärast vihma se kombel udu hakkab hingitama, hakkab varsti ka külmetama — tuleb pakane. Aga ta vaatas vaimus otsekui näitemängu, milles esinesid kummalised viirastused: mitte tavalised surelikud elusolendid, vaid veidrad varjud kellel kord oli uduna hajuv keha, kord jälle olid nad üksnes ta enda mõttekujud, otsekui hägune kate, mis pettis ja moonutas... Seal oleksid nagu liikunud elu ja surm, ja nende kannul linalakk Jussi, kes lapsena hallide vanakeste sabas vänderdas, kuhu kunagi, aeg-ajalt hoopis uttu kadudes ja jälle kusagilt nagu esile kerkides, ihmjas ja huljuv, aga ometi sellne, et tema ta ära tundis... See oli Jussi...

Ta tukkus oma kiiktoolis, virgus siiski vahetevahel ja teritas kõrvu — aga kõik oli vait. Ainult udu paistis üha tihenevat.

2

Ta võpatas äkki ärkvele. Ukse taga kloppis keegi pööraselt ja kannatamatult ja hõikus rämeda mehehäälega. Teab kui kaua see oli juba seal olnud! Ta kahmas kiiresti rätinurgad pihku ja tõmbas selle ühtlasi kukla ja piha ümber koomale ja kuulatas: nüüd jälle ei kostnud midagi. Siis algas lärm ukse taga uuesti. Ta kuulas seda, taipamata kohe avama minna.

«Allo!!»

«Kas ta on üleval vai!?» kostis välisukse tagant.

Ta istus ikka veel vagusi oma kohal ja kuulatas; ta vaatas aknast välja ja nägi, kuidas kogu jõepind oli valge udu peidus ja kaldal seisvad pajud ja kasevõsa kasvasid välja otsekui paksu vati seest, mida oli ühtlaselt laotatud kõikjale: sügist ootavale rohule, kartulimaa mullale, kust kartulid olid kahe nädala eest üles võetud, ja kividele, ja palukavarsi kasvatavatele mätastele, mis ootasid lund. Ehk on Jussi! mõtles ta nii nagu alati varemaltki, kui keegi oli ukse taga. Ja niisama äkisti, kui too mõte tekkis, see ka kustus.

Ta ajas end vaevaliselt jalule, tonksas kiiktooli, nii et kostis kolinat; nüüd võõras kuuleb, et ta on kodus, ega lähe minema, enne kui ta jõuab ukse avada.

Kolkimine ukse taga lakkaski.

Ta tukerdas pikkamisi üle toa, läbi vööruse ja tõstis jämeda sepisrauast haagi obadusest, lükkas ukse lahti ja jäi uksepiidast kinni hoides lävele seisma.

Seal oli politseinik, Lampila, kes oli politseinikuametit pidanud ligi kakskümmend aastat.

«Miks ta's kohe lahti ei teind, vaid lasi oodata?» päris Lampila range häälega, seistes ikka alles trepil. Siis vaatas politseinik terasemalt Hilmale otsa ja märkas, et vanake on haige.

«Mis tuli senel ammetvõimul siis nüüd rummus on?» küsis Hilma, lükates Lampila käe oma õlalt. «Ei õle minu vaja aitada. Aga tule sisse!

Kas on Jussi surnekeha kõhta miski kuulda vai?» päris ta kohe.

Lampila raputas pead.

«Ei ole! Nüüd on niisikene lugu, seesamane... et kõigil tuleb Rootsi poolele minna... raadjus üäldi tänä...» hakkas Lampila kõnelema ettevaatlikult, et mitte ehmatada vana naist, kes pealegi paistis olevat armetus seisukorras lisaks sellele, et oli juba ka muidu vana ja põdur; aga Hilma sai hoopis silmanähtavalt rõõmsaks ja lõi käsi kokku.

«Vai ninda. Vai akkavad jua siviilisi tappama,» ütles ta. «Seda ma tiasin kõhe. Ega sie sõda sene päälä vahi, kie sinne püssitoru ette pannasse... õlgu nüüd naine vai laps!»

Lampila kahvatu nägu tõmbus naerukile, aga Hilma hüüdis: «Eks ma üäld senele Alttile, et ega ikke, saadanas, rahu ei tule. Seda ma tiasin kõige aja.

Aga poig on mul langend,» ütles ta, nagu polekski Lampila olnud see isik, kes omal ajal tõi teate, et Hilma on kaotanud poja.

«Poig on mend . . .»

Lampila istus, suu pisut paokil, ja vaatas Hilma kortsus nägu ja köötsu keha ega omistanud oma teatele enam suuremat tähtsust. Aga veel hetk eest oli ta ukse taga prõmminud nagu pöörane ja südamepõhjas kartnud, et ei leia Hilmat enam elavana. Ta mõtles endamisi, et sellised üksikuks jäänud vanakesed elavad nii omaette, et nende elust ei tea õigupoolest keegi midagi.

«Nojah,» sõnas ta Hilmale. «Raadju ütläs, et nüüd tuleb minna. See minek või juba üleomme käes olla, nõnda et . . . ja ega Hilmal seda mammonat ju nõnna palju ei ole, et . . .»

«Nuaja eks minu päiväd õle jua luetud! Mul õli nuar poig kaa, aga sie tappeti sääl . . . siis õli mul viel mies — kas poletsei Jonnet mälätab?»

«No miks ma's ei mäläta,» ütles Lampila.

«Siegi suri.»

«Aga eks ta ju siinilmas nõnna ole, et igaüks omal ajal, ikke omal ajal . . .»

«Kas nied saksmannid tulevad päälä vai?» päris Hilma.

«No jah . . . kuigi kes seda tiab, kuda senega just on, aga . . . märgid on niisikesed. Ja minna tuleb viimasel kui ühel.»

Lampila viibis Hilma tares tükk aega: ta vaatas üle Hilma rõivad ja päris, kas eidel on midagi väärtuslikku, et vähemasti see saaks kaasa võetud, kui minekuhetk käes. Enne lahkumist küsis ta: «Kas Hilma on nii hea tervise juures, et ise kõndida jaksab?

Muidugi, küll järele tullakse ja aidatakse, kui vaja on, aga parem ikke, kui omal jõul hakkama saab. Muidugi . . .»

«No sie vanaeit saab üksipäinigi akkama,» ütles Hilma kindlal häälel ja surus oma nõtrunud sõrmedega politseiniku kätt. «Iad tervist siis!» soovis ta.

Kui Lampila oli läinud, koperdas Hilma aegamisi mööda tuba siia-sinna ja vahtis aknast välja; seal oli peaaegu pime, kuid pilved hajusid taevast pikkamisi ja needki muutusid uduks, mis mattis kogu jõekalda.

Mis siis nüüd jälle lahti oli?

Misasja see Lampila siin oli seletand?

Ta jäi akna alla seisma ja mõtles. Pea oli nii imelikult raske ja tuim. Nojah, olgu pääle! otsustas ta viimaks mõttes. Ta võttis jälle istet kiiktoolis ja hakkas tasakesi kiikuma, laskis silmadel vajuda poolkinni ja viimaks hoopis kinni ja jäi lõpuks magama. Pärast keskööd ärkas ta korraga ja imestas endamisi, mis teda küll äratanud oli. See oli uni, ütles ta endale ja pani imeks, miks ta praegu oma voodis ei ole. Ju vist on nüüd nii juhtund, et olen päris segaseks läind . . .

Ta püüdis end toolist jalgele upitada, pilk ainiti sängil, mis oli päeval üles tegemata jäänud, aga ei jaksanud, vaid tundis, et käed ja jalad on

...lu täis ja kangeks jäänud. Neis andis tunda imelik väsimus ja jõuetus, ja ...i tugev, et ta otsustas kiiktooli istuma jääda, üritamatagi ennast täna ...sel püsti ajada. Ta nookus tukkuda, pea vajus lõdvalt rinnale ja vahete...hel virgudes nägi ta, kuidas väljas öö pikkamisi hommiku poole valgenes: ...lved ei kadunud küll taevast, ent pilvekattesse rebenes siia-sinna lõhesid, ...st lõi särama sinine kaugus, ja udu, mis oli kaasiku alla rullunud, hajus.

Hommikul, kui idast pilvede vahelt sähvatasid päikese mõõgad, ajas ta end ...gisi jalule, komberdas mööda tuba ja tundis valu vähehaaval vaibuvat. ...a läks välja ning vaatas rohelist ja niisket õuemuru: metsatukas vidista...d juba linnud!

Ta kõndis aegamisi jõe äärde ja kobis oma paati istuma ja kühveldas ...ija eelmisel päeval sadanud vihmavee. No küll oli seda kogunenud! Ja ...n oli täiesti vaikne, polnud tuuleõhkugi; aga kui teraselt kuulatama jäid, ...is Sipirja poolt, kahe kilomeetri kaugusel kulgevalt maanteelt mürinat ...aldada.

Päeva poole ta sõi pisut. Seejärel võttis ta kummuti sahtlist väikese laeka, ...s olid päevapildid; ta hoidis neid oma vabisevate sõrmede vahel silmade ...hedal ja püüdis koltunud pildil ära tunda oma kadunud meest ja teisi ...gulasi, kes kõik olid hiljem manala maile rännanud, nõnda et teda oli ...katud üksikuks nimetama.

Õhtupoolikul tulid isa-Matti Laaksonen ja Ruusumaa Altti ta varanatu...st päästma. Nad tassisid välja sängid ja toolid ja laua, jättes tarre ainult ...letsa järi. Mehed kandsid kraami poollagunenud rannaküüni, mis praegu ...olnud kellegi jagu.

«Sääl on su kolud kindlas kõhas,» ütles isa-Matti Laaksonen, irvitades ...na hambutu suuga.

Isa-Matti oli paljapäi — valged juuksed tolknesid kahludena ta peas; ...kati olid nad hoopis välja langenud, tükati oli neid alles, otsekui oleks ...eid ta peast välja katkutud.

«Vähämast jääväd tõsed alles,» ütles Hilma. Ta katsus ise järele, kas ...ng, mille mehed küüni ukse ette olid löönud, on tugevasti maa sees.

«Nindat nüüd siis lähmä sõapagu,» ütles isa-Matti.

«Nüüd siis jah. Ma arvasin seda kõhe.»

«Nüüd siis mennasse sinne rikkale Ruatsimaale. Saab nähä, kas tuleb sääl ...a kaua õlla.»

Ruusumaa Altti istus trepil ja hõõrus, nägu kipras, jalga, mille ta Hilma ...ngi küüni tassides oli ära löönud.

Kui mehed olid läinud, istus Hilma tühjas tares. Seinad olid alasti, kui ...ik rõivad ja majakraam olid ära. Ta nuttis natuke, aga hakkas siis mõt...ma ees seisvale teekonnale ja talle meenus ta paat — kuhu ta selle paneb?

III

1

Palkidest ehitatud kirikla lipuvardas loterdas poolde vardasse tõmmat lipp: seda hoiti seal mõni tund, siis läks noor õpetaja ise seda alla laskn Sees kiriklas oli ägedalt vaieldud selle üle, kas Sipirja Liisa sugust tulebki lippu välja panna.

Naise laip oli leitud eelmisel päeval, alasti, maanteekraavi rõvedasse as disse visatud. Ja tagatipuks laiba jalgevahesse surutud männiroigas!

«Mis sest elust küll saab! Kõik külalapsed olid seda näinud,» kurtis õp taja noor proua.

See oli Sipirja Liisa laip: ta oli rüvetatud, ta seljast olid rõivad võetu ta oli jäetud saatuse hooleks, ega olnud kellelgi vaja mõistatada, kes se teo olid korda saatnud. Sakslased! Paigale kogunenud külaelanikud kand surnukeha mäerinnakul seisvasse Keskitaipale majahütti, pesid ja sead valmis mulda sängitamiseks, et kõlvatut elu elanud naine vähemalt pär surmagi võiks sündsate kommetega harjuda.

Tuuleiilides, ühtelugu pilvedega kattuvas taevavõlvis ja jahenevas jõ vees oli tunda sügise lähenemist. Öösiti puges päike vaarade taha peitu e tõusnud enne, kui päev oli kolm tundi vanaks saanud, ja ka siis ei kiir nud ta valgus soojust, vaid ta piilus vaara tagant süüdlaslikult ja pun davkirbena, ennustades halba.

Jõe ääres ei olnud enam näha lapsi: neidki oli nakatanud hirm.

Sipirja Liisa maeti pühapäeval.

Õpetaja kiirustas kohe, kui oli matusetalitusega valmis saanud, küla süd messe ehitatud majja ühiskaupluse juhataja juurde kohvi jooma. Ta tu palitu sai läbimärjaks vihmas, mis algas just õnnistamise ajal. Krooki k laste juustega Ulla sibas ta kannul, paljaste jalgade patsudes vastu küln maapinda, ja seletas peenikese lapsehäälega: «Pastorihärra ... isa saa terviseid ... tal läheb hästi ja ta tuleb varsti koju ...»

Ehkki tegemist oli nii tavatu sündmusega, oli surnukeha saatmas kõig kümmekond sipirjalast, kirikuõpetaja, mõned mujalt saabunud sugulased mõningad külalapsed, keda ajas hauale sulaselge uudishimu, sest tegeliku polnud kedagi, kes oleks tolle naise saatusest kübetki hoolinud. Mõni ava das kahetsust ja ütles, et kurb lugu küll, see oli kõik.

Kui kõik teised olid läinud, seisis kingsepp Soldatkin, labidas käes, kalm künka ees. Ta lõi saapaga puruks savikamaka ja kirus poolihääli taeva ladisevat vihma, mis sedaviisi tegi tühjaks hauakünka loojate töö: kalm

künkalt valgus koos veeojadega mulda, nii et küngas kahanes silmanähtavalt. Ta silus labidaga kääpa külgi, lõi siis mõne korra kätega vaheliti üle rinna, et verd kiiremini liikuma panna, ja lahkus surnuaialt labidat järele vedades.

Ta läks aeglaselt läbi küla: polnud enam mõtet kiirustada, sest vihm oli juba ligedaks teinud kõik, mis temasuguses inimeses ligedaks teha oli. Pluus ja püksid ja üle kõrvanödi tõmmatud müts olid läbimärjad.

Veel Ranta-Antti maja õuelgi viivitas ta sisseminekuga, kuigi vihma lahises nüüd taevast tugevate valingutena, mis kogunesid õue nõgudesse ja aukudesse. Varsti on kõik kohad lompe täis. Tema aga pidas mõttes aru, kuidas kirjeldada Marjale matusetalituse vaikset ja rusuvat meeleolu, mida alanud vihm veelgi süvendanud oli.

Lõpuks sisse läinud, võttis ta pluusi seljast ja püksid jalast, riputas need oma kambri ukse peale kuivama ja ütles Marjale: «Kui su laiskus nüüd lubab, võiksid mulle kuiva aluspesu otsida. Mul peaks veel kaks paari puhtad olema ...»

Ja kui Marja endist viisi, kohvitass ees, lauaotsas istus, lisas ta: «Lasin need siin ükspäev Keskitaipale Ailil ära pesta ...»

Ta käis märja aluspesu väel mööda tuba, tegi ahju tule ja jooksis vahepeal väljagi puusületäit tooma. Ta kolatas puud põrandale ja ütles: «Noh, kas saab juba seda aluspesu?» Vihmapiisad nõrgusid mööda kingsepa kortsulist nägu; terve põrand oli täis ta paljastest jalgadest jäänud märgi jälgi.

Marja nihutas ennast ettevaatlikult toolil.

«Mis ädä sul präiga seda pesu vahestata ... kuivata sie vällä, mis sul seljas on, jäävad tõised alles ... ku järskü tuleb varsti Ruatsi mennä ... ma kuulin ...»

«Kust sina seda kuulsid,» heitis kingsepp põlastavalt. «Mina jälle käisin Sipirja Liisat matmas!»

Ta seisis esiteks, selg üleolevalt Marja poole, pöördus siis ümber ja ootas ikka veel, et naine midagi ütleb, aga Marja hõõrus oma pondunud käega põske ja vahtis aknast välja vihmasele õuele ja teele: seal polnud praegu näha ainsatki teelist.

«Jah ... käisin vaest Liisat matmas,» ütles Soldatkin uuesti. Ta rääkis Marjale kirikuõpetajast, kes oli surnukeha õnnistamisega otse ülearu kiirustanud. «Ega ikka sihukene asi õpetajast inimesele passi ... aga need on ju ... saatananahad!»

Marja ei lausunud ikka veel midagi.

«Sama hästi oleksid sinagi sääl võind olla! Aga tuhnused ei pea ju sähherdusi asju mikski ... kõik muudku räägivad, et Liisa oli sihuke,» ütles Soldatkin, omaenda sõnadest tuld võttes. «Aga mida võib siis inimene oma loomusele? Mitte kui midagi. Kellele on see alumine asi loodud, sellele on antud ka nõksud, kuidas seda pruukida ... olgu või lõbu pärast ...»

Ta marssis märja aluspesu väel kambrisse, püüdes ust enda järel kinni klõmatada, ent ukse peale visatud rõivad summutasid heli.

Alles õhtul tuli Soldatkin kambrist välja.

Ta kuulis toa poolelt möödaminnes sisse astunud Krooki Riika häält ega läbenud kauem solvunut mängida, vaid tegi ukse lahti ja poetas ennast sisse, puhas pesu seljas, ja tegi, nagu otsiks oma piipu.

Ta istus Riika kõrvale pingile ja vahtis selle kõhtu: see oli pruuni undruku all suur ja kummis.

«Mis siis Riikal kah uudist oli?»

Ei muud erilist ühti, kui et sakslasi oli täna päris karjakaupa Rootsi putkanud, teistkümmend meest, ja Riika vanim poeg Jorma oli tee äärde visatud okastraadipuntras jalale viga teinud.

Marja hakkas kohvi keetma alles siis, kui Riika juba äraminekule asutas. Väljas oli vihm üle jäänud ja loodes jõe taga kumasid pilveääred lillakalt — päike oli loojumas.

Kingsepp tuli koos Riikaga välja trepile ja ütles, et oli olnud päeval Sipirja Liisat viimsele teekonnale saatmas. «Vähe oli seal rahvast,» ütles ta.

Järgmisel hommikul läks ta Üksiku Hilma majahüti juurde, koputas tükk aega ukse taga, aga kui vastust ei kostnud, keeras ta mööda seinaäärt ümber nurga akna taha ja nägi sisse vaadates, et vanaeit lamas põrandal, käed ja jalad harali, ja paistis surnud olevat. Ta murdis välisukse lahti ja pööras koolnu pead: näol oli kimbatanud ilme ja mõlemad silmad olid lahti jäänud. See pani ta võpatama. Ukse sulgenud, kiirustas ta otseteed politseijaoskonda ja tuli Üksiku Hilma hüti juurde tagasi koos Lampila ja noore, alles hiljaaegu Sipirjasse asunud konstaabliga.

2

Kuuldus äraminekust liikus suust suhu, kosus, kasvas, levis üle terve küla ja hõõgus pelglikes meeltes jõuliselt. Johannes Alavuoma, endine metsaülem ja hilisem kindlustusseltsi agent, juhtis vallamaja, haigla ja apteegi sisseseade üle jõe evakueerimist. Ka mõned saksa autod aitasid kohalikke elanikke ja karja üleveokohtadesse toimetada. Kraam pakiti suurtesse puukastidesse ja veeti otse kaupmees Nils Holmingi suurtesse varaaitadesse. Uksed pandi lukku ja pitseeriti kinni ja asjade nimekirjad saadeti säilitamiseks Helsingisse, senikauaks, kuni see õnnetu aeg taas õnnelikuks muutub ja kõik jälle vanaviisi on.

Kariloomi toodi kümnete kilomeetrite tagant jõe äärde endise Rootsi tollipunkti juurde, peeti neli päeva tihedat ja mahlakat rohtu lokkavatel luhtadel ja karjatati hoolega, enne kui nende paigutamine Rootsi lautadesse üle kogu Põhja-Rootsi korraldatud saadi. Isa-Matti Laaksonen ja Altti Ruusumaa valvasid karja ööd ja päevad ja isegi lüpsid naiste eest virtsikumad lehmad, kes olid kas vedamisega ära hirmutatud või kartlikud või muidu miskipärast tõrksad. Nad tegid jõekaldal lõket. Altti Ruusumaa istus ööd läbi selle paistel, saamata valutava jalaköndi pärast silma kinni. Ta istus, jalakönt enda alla tõmmatud, villane sokk käes, ja räuskas laulda ja hõikus lähikonnas liikuvatele naistele: «Antke nüüd ometegi! Antke noh . . .» Hiljem rääkis ta, et olevat jõekaldal kinni krabanud tolliametniku viiekümneaastase lese ja jalaköndi kõige täiega selle reitevahesse lükanud. «Ja Isa-Matti võib viimast kui sõna kinnitada,» seletas ta.

Kui kingsepp Soldatkin sellest kuulda sai, tuli talle meelde lugu Katariinast ja ta ütles, et kui ta ennevanasti Peterburis oli käinud, olevat ta saanud sada rubla selle eest, et roomas ühe raudteeametniku reite vahel, ja kakssada selle eest, et liigutas vitus kõrvu.

Kolm päeva pärast seda, kui oli tulnud evakuatsiooniteade, olid inimesed närvilised ja kärsitud ja möödasõitvatesse saksa autodesse suhtusid nüüd kõik tõsiselt ja kartlikult: millesse enam võiski uskuda, kui sõpradest said vaenlased ja iga päev kuuldi uudiseid vägivallategudest, mida sakslased korda saatsid.

Kõik teised peale küla serval äsja surnud Üksiku Hilma teadsid oodata lahkumist. Sõja kestel kasvanud kindlusetus ja hirm üksnes tugevnesid, nüüd, kus nad lõpuks kaduma oleksid pidanud. Senini oli rinne olnud kusagil eemal, nii kaugel, et sellest polnud tekkinud muud ettekujutust kui see, et seal võis surma saada ja et kõik oli seal armetum ja viletsam kui siin ja et mehed läksid sinna, et tappa või et tapetud saada — isegi kingsepp Soldatkin, kes tühipalja tagavaraväelasena oli sattunud keset vaenlase suurtükiväe koondtuld ja hiljem õhurünnaku kätte jäänud. Nüüd oli rinne jõudnud kõikjale — igasse hütti ja majassegi: kõik need lõõmasid mõni päev hiljem laustules ja põlesid maha, ilma et ükski tuletõrjekomando oleks üritanud oma pritse lugematutele tulekahjukohtadele tuua. Kõik need, kes olid mõelnud, et võivad siin elada nii nagu varemaltki, pidid nüüd korraga teisiti mõtlema. Siin ei saagi nüüd enam elada — peab lahkuma. Peab hädavajalikud asjad kokku panema ja ära minema, teadmata, kas tagasi tullakse. Maine vara, mis koosnes peaasjalikult kaunikesti pruugitud rõivastest ja tööriistadest, vähestest dokumentidest ja esemetest, millega oli seotud mälestusi; see pandi ööseks hoiule kaupmees Holmingi päratu suurtesse kollastesse varaaitadesse — osa sõjapõgenike kraamist saadeti kohe edasi lõunasse, suurem osa aga jäi aitadesse ootama, et enne lõpetataks inimeste vedu.

Kaubaaidad olid suured inetud 1921. aastal ehitatud palkhoonemürakad, mis olid seisnud kaldajärsakul värvimata kümmekond aastat ja nüüd kollase värviga ülevõõbatult teist kümme. Nende ümber kasvas ammustest aegadest asustatud ja kõvaks tallatud õuemaast pahklikke kaski ja jämedatüvelisi mände. Mändide juured hargnesid mööda maapinda tüvedest

eemale. Need olid jämedad ja sõlmilised ja ühe männi juure peal ist rootsi vahisõdur, öö otsa ühtsoodu suitsu kiskudes ja hommikut oodates. T oli olnud seal, kui hilisõhtul oli toodud viimase koormaga autotäis sipirj laste kolu. Sellega oli ümber käidud tõsiselt ja hoolikalt, otsekui oleks lagunenud kastid ja katkised kotid sisaldanud midagi väärtuslikku.

Kraam lebas nüüd kastides ja kottides, iga ese talle omasest ümbruse välja kistud, harjumatu ja võõras mõne seni tundmatu eseme kõrval. Os deks võetud korralik vokk ja selle ümber hoolikalt kokku lapatud siiavõ gud, vanã kasutamiskõlbmatu viinaajamiskatel ja sellele seltsiks rõivastes mähitud kohvitassid, millest osa ilma kõrvata või mõranenud.

Päeva jooksul oli aitade juurest läbi käinud hea hulk mitmesuguseid es meid, mida hoiule ei saanud võtta, aga mida sõjapagulased oleksid tahtnu kaasa viia: luuad, labidad, mõni katkine reha, sõnnikuhargid — need oli kogutud aitade juurde hunnikusse: võtku sealt, kel vaja!

Päeval oli autode kitsastesse kastidesse tuubitud kraam üle jõe tulnud nüüd oli see katuse all. Krooki Riika, kelle asjad olid kahes sajakilos jahukotis, oleks nüüd võinud leida oma kodinad pangajuhataja ema kõig peenemate hilpude kõrvalt.

Veel äsja olid asjad ohus ja nende saatus ebaselge olnud — nüüd tun dusid kõik kindlas kohas olevat. Vahisõdur, kelle ülesannete hulka kuulu aitadel nüüd silma peal hoida, oli unine, ent valvas, nagu sõdur peabi olema. Ta imestas endamisi olukorra üle, mis nüüd oli tegelikkus: alati, n kaua kui tema mäletas ja teadis, oli piiril rahu valitsenud ja ka ta ise o Soome poolel simmanitel käinud ja harjunud elama heas läbisaamises nüüd olid soomlased oma kodud maha jätnud ja teel siia! Kuidas sellest ar tuli saada? Ta istus männijuurel, vintpüss põlvede vahel, ja ootas hommi kut ja seda, et taevaäär hahetama lööks ja ta võiks soome tüdrukuid vaa tama minna, kui need üle piiri tulevad; seejärel läheb ta Holmingi pere tuppa magama.

3

Kingsepp Soldatkin ärkas, kui päike läbi akna otse ta silma vaatas. T tõusis ja võttis nööri, mille ta oli valmis pannud juba enne magamamine kut, läks õue ja tõmbas trepi alt välja kastid, mida nüüd oli õige aeg kinn siduda.

Eelmise päeva vihm oli tuuleks muutumas, pilved tõttasid suurte karja dena üle taevavõlvi ja päike naeris oma laia naeru just nimelt temale: kui das siis teisiti! Ta ümises kogu aeg tasakesi laulda, mässides nööri ümbe papp- ja puukastide. Neid oli ühtekokku viis. Ja Marja magas sees kamb ris, jalad sirgu ja laiali, nagu võiski arvata.

Päeva poole läks ta jõe äärde tollipunkti juurde vaatama, kuidas seal laaditud paate üle jõe sõutakse: paadid olid täis kraami, millest võis leida nii ja naa, ent kingsepa meelest oli suurem osa tollest kõigest tartu koli. Mida näiteks peale hakata hanguga, millel on harudki murdud! Seesugust asja ei suutnud ta kuidagi mõista ja ta kuulutas seda kõva häälega kõigile, kes kaldal viibisid. Kingsepp Soldatkin tundis, kuidas veri soontes otse keema läks, kui ta kõndis üleveokohal keset kõiki neid tutvaid ja võhivõõraid, kes lesisid tülbilt kaldal või istusid ja tõmbasid itsu ja jälgisid teraselt paate, milles nende varanatuke nii lootusetu järjekindlusega võõra riigi poole liikus. Kaldal oli inimesi nagu sipelgaid; neile hea küsimusi esitada ja nende käest sai kergesti tabavaid vastuseid — i üldse miski, siis just see pakkus kingsepp Soldatkinile naudingut. Ta ihus tükk aega juttu paari laplasega ja pakkus ühele neist nuusktubakat: laplane sülgas avatud tubakatoosi, veeretas tubaka sõrmede vahel kõvaks kuulikeseks, surus selle vastu ülemisi igemeid ja lirtsatas mõlemast suunurgast pruuni sülge: sedavõrd mõnus oli suus hoida kingsepa pakutud tubakat.

«Kudas küll inimene võib nii loll olla nigu too Jaako?» päris kingsepp laplaselt, kes üksnes ümises ja mühatas, jättes kõnelemise tervenisti Soldatkini hooleks.

«See sääl on sihuke mees, et ega mõistus selle pääd küll kuigivõrd vaeva,» ütles kingsepp Soldatkin ja sihtis sõrmega häbenemata just seda meest, kes oli katkise heinahangu kaasa tarinud. «Just nigu suurel ja rikkal Rootsi riigil nüüd ilma harudeta hangu vaja oleks!»

Laplane ümises väsinult ja viskas ennast rohu peale sirukile.

«Siin võib külm hakata!» tähendas Soldatkin.

Laplane tuiutas üle jõe vahtida.

Natukese aja pärast tuli Johannes Alavuoma, kes oli evakuatsiooniülemaks määratud, Soldatkini juurde ja ütles, et kingsepp peab tööle hakkama ja tegema nii, nagu tema käsib, ja et kingsepal ei maksa arvata, et ta võib laiseldes jõekaldal lesida, kui tegemist on nii tõsise asjaga nagu kraami ja inimeste üle jõe toimetamine. «Nii et muudkui tööle!» ütles Johannes Alavuoma kingsepale tõredalt.

«Mina olen haige inimene,» ütles Soldatkin. «Ära sina tule mind kamandama ühtigi, mis sest, et oled evakuatsioonipäälik ja endine metsaülem. Kingsepp on kah inimene!»

«Olgu pääle inimene,» ütles evakuatsiooniülem. «Aga sellest hoolimata tuleb töö ära teha, et minema saame. Siin on tundide küsimus. Need lapased on nii laisad, et ei tee muud, kui söövad ja põõnutavad...

Tõuse üles ja hakka tööle,» ütles evakuatsiooniülem laplasele. «Seal on naigla kastid... need peab paati laadima, tollesse sinisesse... ja seal nondes kottides on inimeste rõivakraam... need peab üle jõe saama...»

Laplane mühatas, ajas ennast istukile ja hakkas urgitsema suust kingsepp Soldatkini käest viivukese aja eest saadud tubakapussi.

«Nii see on jah, et kingsepp on kah inimene,» ütles Soldatkin riiuhimu selt, põrnitsedes evakuatsiooniülema karvast naba, mis paistis lahtise sä vahelt selgesti ja takistamatult.

«Mina olen igatahes haige inimene ja ei pane nagunii kõrt ka kõ pääle... ennem ma kõmbin neli kilomeetrit arstile ja võtan säält sihuk paberi, et igal endisel metsaülemal põleks asja mind tööle kamanda tulla,» ütles ta.

Seepeale tegi evakuatsiooniülem minekut, ja et selgesti näidata, mis kingsepataolisest lõuapoolikust arvab, lirtsas ta maha mehise süljelära ja heitis pea demonstratiivselt kuklasse.

«Sellele on kah ametivõim latva löönd nii nagu omal ajal Lampi Ju sole,» ütles Soldatkin laplasele.

Soldatkin uuris ahnelt kaldal olevat kraami, mida praamiga veel i vedada polnud jõutud. Ühe koha peal olemisest ja üksteisest tüdinen lojused ammusid ja vehkisid vihaselt sabadega, kui väike praam kahe tera trossi vahel Rootsi kalda poole nihkus. Lehmad sirutasid päid üle praa kummassegi otsa pandud tõkkepuude ja igatsesid silmanähtavalt oma tu tavate talitajate järele. Juba varahommikul põhja poolt tulnud viis lapla ootasid loiult ja rahulikult; ühelgi neist polnud rohkem asju, kui ilma tü nata käe otsas sai kanda. Neid oli neli naist ja üks mees ja lisaks väi laps, kes sirutas paksu rõivamütsaka seest oma prullakaid käsi.

Õhtul laadis Soldatkin oma kastid rootsi veoautole. Kastides olid peaasj likult Marja rõivad ja majatarbed, aga ka tema kingsepavärgid: kõik tööriistad, mida ta viimastel aastatel oli pruukinud õige harva, sest muud huvitavamat teha: tal oli tervest sellest kingsepatööst lõplikult kõri ja ta jälgis elava huviga üksnes leske, kes ilma temata oleks kindlapeale ki resti kaotanud kõik, mis tal veel oli. Marja oligi otsekui tema jaoks loodu ehkki oli iletavalt laisk ja saamatu inimene, mõtles Soldatkin omas meele

Kui autod olid sõjapakku võetavat kraami kuhjaga täis laaditud, pis Marja kohe suure häälega tõinama ja võttis kingsepa kaela ümbert kin ja surus oma märja põse vastu kingsepa habemeta lõuga.

«Sina mul õled... kedagi tõist mul jua ei õle,» tõinas ta.

Soldatkin pigistas naise puusi ja kobas salamahti rindugi, nii kaua k arvas rootsi sõdurit neid nägevat, aga kui auto kaldale tollipunkti poo hakkas sõitma, tõukas ta Marja endast eemale ja ütles: «Kui sa oma alu mist asjagi anda ei tähi, siis põle vaja ka lohutust manguda.»

«Aga sa põle jua tahandki...» ütles lesk venitades ja vaatas loiu rauge pilguga kingsepa kõhna, kiitsakat keha, mis seisis praegu ta ees otse kui uhkeldades ja enesega rahul olles, rind kummis ja pea püsti.

«Minul põle nõrkust naiste vasta. Ma võin küll võtta ja keppida, aga se lega läheb lõpuks alati nii, et saad lõa kaela... naised on enamasti nig krokodillid,» ütles Soldatkin ega kõnelnud Marjaga kogu õhtu jooksul ena sõnagi.

Nad istusid hilise ööni pinkidel muidu tühjaks tehtud majas ja piidlesi

...teist, või siis kõndis Soldatkin mööda tuba edasi-tagasi ja tõmbas ühte- ...püksivärvli vahelt oma messingkapsliga uuri, mis oli Ameerikast ...ud, ja heitis sellele pilgu. Aeg-ajalt vahtis Soldatkin läbi akna küla ...le ja vandus kõva häälega, kui sakslaste maastikuauto aeglaselt läbi küla ...tis ja tühja ühiskaupluse ees peatus. Muidu oli küla vaikne ja otsekui ...lja surnud, nii et võis arvata, et suurem osa inimestest istub kodus ja ...tab haiglase ärevusega hommehommikust teeleminekut.

Marja istus oma koha peal, nagu oleks kangestunud. Kõik pildid ja rõi- ...ad olid seintelt maha võetud ja ta sõjas langenud Antti pildi asemel oli ...nal heledam laik. Ta sirutas jalapöiad Soldatkini poole ja tiris undruku ...hehaaval nii kõrgele, et reievoldid Soldatkinile silma hakkasid. Ta oli ...davõrd üles köetud ja enda meelest täitsa abitu seesuguse mehe ees kui ...ldatkin, et mõtles anduda kohe, kui Soldatkinile ainult pähe peaks turga- ...ma teda kobama tulla.

Soldatkin aga istus, nägu ärevusest hall, lüües araks kõige tolle silma ...kkava ees, ja soovis mõttes, et teda haaraks äkki mingi raevu- või ...immahoog, nii et ta võiks kõige loomulikumal kombel Marja juurde minna.

Kui kell oli kaks läbi ja tuba peaaegu pime, heitsid nad kumbki oma ...urka magama. Soldatkin lamas jäigalt, higipiisad otsaees, aga Marja vähk- ...es küljelt küljele ja ohkis, ning märgates, et Soldatkin on magama jää- ...nud, hakkas ise ennast rahuldama.

4

Iseenesest ei ole lahkumine kellelegi võõras, kui sellega ei kaasne tead- ...matus ja aimus, et tagasi tulla pole just suurt lootust. Ent kingsepp Sol- ...datkingi, kes võis Sipirjas omaks nimetada ainult tükikest sinist taevast ja ...lapikest maad kirikuaias, ootas veoautot nagu haige. Temagi kavatses lah- ...kumisega midagi kaotada...

Ta kõndis rahutult mööda tühje tube, söandamata enam küla peale minna: ...auto pidi tulema juba hommikupoolikul. Minutid ja tunnid venisid pikka- ...misi. Kuhu see auto toppama oli jäänud?

Veoauto tuli alles õhtuhämarikus, peatudes iga maja juures ja korjates ...tõsiste nägudega teelised kasti. Selle järel sõitis teine auto, ja veel kolmaski. Kui auto viimaks Ranta-Antti maja ees peatus, võttis kingsepp kätte oma ...sumadani ja Marja vooditekist tehtud pambu, heitis need autokasti, aitas ...ka Marja üles ja hõikas sohvrile: «Kombes.»

Rattad hakkasid aeglaselt veerema, peatusid hetke pärast järgmise maja juures ja sõitsid jälle natuke maad.

Kell oli kaheksa läbi, kui autod lõpuks praamile sõitsid ja jõe ületasid.

Siis oli nende ees lõunasse viiv tee — see kulges piki jõeäärt, samuti nagu seegi tee, mis läheb läbi Sipirja. Autokastist oli näha jõekaldal vaik-

sena ja mahajäetuna laiuv küla: madalad majad, siin-seal üksikud puud põllulapid ning heinamaad, kust oder oli lõigatud ja hein tehtud, ja kü nid, mis kössitasid oma katuste all hallidena ja õnnetutena.

«Sääl see nüüd on,» ütles kingsepp Soldatkin. Teised ei lausunud ke sõnagi.

Autorattad veeresid nüüd sihikindlalt Bomokkslandi poole, mis oli ku lutatud sõjalise tähtsusega piirkonnaks alles seitse aastat tagasi. See kunagi ammu olnud laplaste elupaik, ent hiljem tühi, tähtsusetu ja täie kasutu maa, kus kõiksugu ulukid end vabalt tundsid, aga kuhu jahimeh heameelega ei läinud, sest saaki leidus lähemalgi.

«Sääl on rootside armeevärk,» ütles Soldatkin, kes oli sohvri käest ku nud, kuhu tee viis. «See on sihuke sõjaväebaas... ma arvan,» ütles ta.

Bomokkslandi, selle seitsmesaja ruutkilomeetri suurust maa-ala piirav rõngana rabad. Ala ise on soine ja täis järsunõlvalisi mägesid ja saa Lisaks lõhestavad seda rohked jõekesed. 1938. aastal rajati sinna maant ja kohe pärast selle valmimist püsitati keset maa-ala hädavajalikud sõj väeehitised nagu kasarm ja sõjaväelaste elamud ning abihooned. Sügis 1944 püstitas kahekümnemeheline sapöörijagu otse garnisoni territo riumi kõrvale Soome sõjapõgenike jaoks neli pikka barakki, käimlad ja la ruumid.

Piirkonna keskus koos oma hoonetega asetseb keset mõne kilomeetri pik kust saarekest, mis kerkib õõtssoost. Tee tuleb Pajalasse ja Kirunasse vi valt maanteelt — see on ehitatud käänuliseks juba sõjalistelgi kaalutlu tel, aga ka seepärast, et teistsuguse tee tegemine poleks olnud võimalik. Ületanud viimase soo, suundub tee põiki üle saarekese ja lõpeb soo teise servas võimsate betoonpunkrite ees; sellest lahkneb kasarmute kohal tein tee, mis männi- ja lehtmetsa varjus teeb ringi ümber saarekese. Garnison staabihoone ees on väike liivatatud õueplats — mujal üksnes tasane maa kust puud on maha võetud ja suuremad kivid koristatud. Bomokkslandi tarvitatav vesi saadakse allikatest, mida leidub kõikjal keset saarekestki lohakalt veetud elektriliin tuleb sinna piki teeveert.

Sipirjalased, kes jõudsid Bomokkslandi varahommikul, olid väsinud staabihoone õuel kõndides sirutasid nad kangeks jäänud jalgu ja arutasid erutatult, kuidas siin võõral maal nüüd elujärge seada. Kasarmu katusel püstitatud lipuvardas loterdas Rootsi lipp: erekollane rist sinisel põhjal Kõik siin oli ehmatavalt võõras. Krooki Riika, kes pärast auto pealt roni- mist kasarmu seina äärde jooksis ja maha kükitas, undruk sülle kortjatud märkas rootsi sõdurit läbi kasarmuakna otse oma tagumikku jõllitavat. Ta laskis seelikusaba kärmesti alla ja läks ähmiga tagasi teiste juurde, põis ikka alles niisama täis kui enne. Öö otsa olid nad kügelnud autokastidesse kiilutult, rõivapambud ja kotid peaalusteks või istumise all. Autod olid lii- kunud aeglaselt mööda põhjatut teed, ja sood ületades olid nad pidanud

ari korral maha tulema ja autosid tagant lükkama, et raskematest koh- ast õnnelikult läbi saada.

Kui kimpsud-kompsud kõigi kolme veomasina pealt maha olid võetud ja ie hunnikusse pandud, väljus staabihoonest pikk kuivetu ohvitser, kes idis käsi püksiõmblustel ja pead kumaras ja ütles sipirjalastele lühidalt e tulemast. «Tundke end nagu kodus!» ütles ta soome keeli.

Kingsepp Soldatkin, kes oli seisnud Marja kõrval, läks seejärel Krooki ika juurde ja tõmbas teda käest.

«Tule kusele! Siitkaudu,» juhatas ta ja viis Riika kollaseks võõbatud imla ette. «Siin seisab lugeda WC,» ütles Soldatkin. «Ja see tähendab idikut...»

«Eks sie Soldatkin õle jua Ruatsis õld,» tegi Riika tänulikult häält ja lip- s kõige oma suure kõhuga käimlasse. Hiljem, kui laps oli sündinud ja he surnud, rääkis Riika, et Soldatkin olevat ta vastu kemmerguust tõu- nud ja et loode olevat seejuures viga saanud. Kingsepp ootas Riikat WC hedal ja kui naine viimaks tuli, pakkus talle oma käsivart: üheskoos jalu- sid nad käimlast tagasi teiste juurde.

«Ma viisin Riika kusele, see ise ei oska ju rootsi keelt,» seletas Soldatkin arjale.

Sõdurid juhatasid nad kasarmute naabrusse püstitatud barakkide juurde. olme neist paigutati ühtekokku kuuskümmend üheksa hinge: kolm meest, ilmkümmend kaheksa naist ja kakskümmend kaheksa last ja noorukit, s olid alla kahekümne aasta vanad. Neljandas barakis asetsesid köök ja ökla jaoks eraldatud ruumid. Kui igaühele oli kätte näidatud barakk, us ta edaspidi elama hakkab, ja majutamist juhatanud lühikest kasvu raisik oli tõlgi vahendusel seletanud, kuidas sõjaväeosa territooriumil käi- ida tuleb, viidi nad viimasesse barakki sööma. Reisiväsimusest kurnatud aised komberdasid üksteise käest kinni hoides, silmad pärani ja jalgu irele vedades: nii võõras ja ebatavaline oli see kõik. Barakid, millest inult üks oli jõutud kollase värviga üle tõmmata, paistsid olevat puhtad a nende otsaseinad, mis olid korrapärases rivis lausa metsa serval, jätsid riskummalise mulje. Barakkide aknaraamid olid tiheda sõrestikuga ja uudud väikesed, ent kõigest võis selgesti märgata, et nüüd pole enam tege- nist mõne tavalise asjaga — see oli tükike suurt Rootsi riiki, mis oli rikas a sõbralik maa. Aga väiksemad lapsed ei tahtnud süüa vedelat herkulo- utru, mida kaks sinistesse kitlitesse rõivastatud noort naist neile jagasid, ga osanud nad ka mõista pudrusse kätketud armulikkuseväljendust.

«Vee tsee tähendab, et vatten klosett,» sosistas Soldatkin Keskitaipale Ailile. Aili helpis lusikaga putru isutult ja väsinud moega. Siis rääkisid nad Nyströmist ja Mäkiniskast, nii et Aili hakkas nuuksuma ja ütles, et kahtleb, kas ta enam kunagi saabki näha Nyströmi, keda ta armastas. Nad rääkisid sosinal kõigest, mis nad senini olid näinud: panid imeks teed, mida mööda nad äsja olid tulnud: miks see nii siiraviiraline on? Ja siinsed majad, millest nad, tõsi küll, olid näinud vaid mõningaid — need olid hoopis teist-

moodi kui kodus. «Sie pudrugi on nõnna imelikku mekki!» sosistas Aili t
kesi Soldatkinile. Nende kõrval istuv Lampi Alina virutas oma lusika l
nal lauale ja ütles valjusti: «Vot ninda!» Kõik teadsid, et Alina on hi
kogu selle varanduse pärast, mis olude sunnil oli teisele poole piiri jää
ja oli nüüd vaenlase käes. Muidugi mõista tehakse kõik puupaljaks.
Eks Alina olnudki nüüd trotsi täis.

«Sie on vedel nagu rokk! Vahtiga ise! Mina seda ei süä!»

Ta tõstis taldriku üles, nii et see võppus ta pleekinud silmade kõrg
Ta polnud sööma hakates rätikut peast võtnud, vaid oli käitunud välja
suvalt juba kodunt lahkumisest alates.

«Sinne jäi mitmet seltsi jahu,» ütles ta, nii et kõik kuulsid. «Meil
õtrajahu, muist viel ülämüädund aastast, õli Ruatsist tuadud nisujahu,
mitu kotti rukkijahu. Nüüd piab niisikest körti larpima . . .»

Naised, kes olid kummardunud arglikult oma taldrikute kohale ja
aegamisi ja püüdsid käituda nii, nagu oleksid harjunud sööma suure h
inimeste nähes, tõstsid pea ja vaatasid kõik Alina poole. Keegi ei kost
tükil ajal sõnagi ja lusikategi klõbin vaikis. Siis kingsepp Soldatkin kõ
tas ja tähendas pisut ebaledes:

«Aga inimeselaps peab ju ometigi sööma, mis Jumal annab . . .»

Ta ootas, kas keegi midagi ütleb, ja jätkas siis tõlgi poole vaadates s
kamalt: «Rootsi riik on olnd meie vasta armuline ja nõnna edasi. Ei toh
siin eitedel küll nurisemist olla.»

«Hää on!» ütles ta ja noogutas kokale pead, saades kohe tasuks hea
kiitva naeratuse.

Ent Lampi Alina vaatas vihaselt tema poole ja pomises natukese
pärast, et kingsepp on sihukene tuulelipp, kellest üks õige inimene mis
ei pea. Ja olgu mis on . . . tema igatahes on harjunud natuke parema ni
esisega, nagu kõik kindlasti teavad, nii et pole siin imestada ühtigi, l
sihuke lake talle vastik on.

Kui söömaaeg oli läbi ja taldrikud nõudepessu viidud, tuli majutusül
sööklabarakki ütlema, et kõik peavad nüüd oma barakkidesse minema
sauna jaoks lahti riietuma. «See on puhtusekontroll, sõdurid vaatavad ü
kas on täisid või mustust. Nii et võtke kõik rõivad seljast ja . . . Kõik s
savad rivisse ja lähevad telki . . .»

Pisut hiljem seisid nad kõik staabihoone taha püstitatud telgis, mi
nurka oli asetatud raudahi: selle ümber oli kümmekond sõdurit, kes ilm
tute nägudega võtsid alasti naised ja lapsed käsile: kõigi pead otsiti läbi
pandi mürki, et täid levida ei saaks, vaid maha sureksid.

Kingsepp Soldatkin ajas oma kidura rinna ette, nii et teravad ja pik
küljekondid vahakarva kollendava naha alt esile tungisid, varjas kämbla
oma pikka suguliiget ja ütles punastavale Alavuoma Annale, et sellel
maksa ilmaasjata võõristada, olgugi siin isased ja emased nõnda läbis
nagu Eedeni ajas: eks ole Anna kindlasti ennemgi isast inimest aadamaül
konnas näinud, on ta ju ühe lapsegagi maha saanud.

a pani käed rinna peale vaheliti ja vaatas ümberringi seisvaid naisi
el pilgul ja ütles, et Anna häbeneb täitsa ilmaasjata, sest nüüd ollakse
apaos ega passi sihukeses olukorras üles näidata muud kui leplikku
lt. «Emasel inimesel põle muidugist saba, millega võiks oma prigu var-
, nõnna kui lehm, aga põle seda saba ju meesterahvast inimeselgi.» Ta
pas käega kahe äti poole, kes seisid päris telgi nurgas, kortsulised reied
käsivarred paljad: Petteri Laitamaa ja Johannes Vuoma, mõlemad üle
amekümne. «Ega sel Annal põlegi see alumine asi kõikse hullem,» tähen-
Soldatkin reipalt ja patsutas enda kõrval seisva Laitamaa Saara prıs-
selga.

Hiljem, 1951. aastal, kirjutas kingsepp Soldatkin oma päevikusse: «Nii
ituseks ühel karja hulgast oli lausa hirm nahas, et pidi ihualasti isaste
igas olema. Ma tundsin teda hästi, sellepärast ma ütlesin, et ega see,
na, põle esimene kord, kui isane inimene su asjandust näeb. Nõnda et
e tal rahumeeli paista, põle see nii imevärki kehaosa ühtigi, see ju kõi-
emastel.» Ta pani päevikusse kirja kõik, mida mäletas, ja oma viimas-
elukuudel 1959. aastal kirjutas ta iga päev mitu tundi, nii et vihikuid
ühtekokku üle kolmesaja tihedalt täiskirjutatud lehekülje. Lampi Marja,
lle valdusse kogu kingsepa vara jäi, luges paljudel õhtutel kingsepa päe-
kut, ent jõudnud selle kohani, kus Soldatkin oli kirjutanud: «Sõjapaoski
les ei võinud Marja jätta mulle ja rootslastele oma vittu kupeldamata,»
letas ta päeviku ja käis surnuaial ja kiskus üles pelargooni, mille ta oli
ngsepa hauale istutanud.

5

Bomokksland oli mõeldud neile vaid ajutiseks asupaigaks, kuni sõda
peb: ja juhul, kui sõja lõppemine nihkub ebamäärasesse tulevikku (nagu
juhtus), pidi neile leitama püsivam eluase kusagil mujal, lõunas, kus
isjonikirikuid suure hardusega varustati põhja poolt saabuvate sõjapõge-
ike tarvis. Ent nädalad kulusid kiiresti ja nad viibisid ikka alles Bomokks-
ndi barakkides, kuhu nüüd ehitati vaheseinad, et vähemalt kõige suure-
ad pered saaksid omaette olemise. Kellelgi neist polnud enam neid rõi-
aid, mis neil seljas olid olnud, siis kui nad Sipirjast tulid. Peaaegu iga
äev saabus toidumoona vedava autoga suuri kaste, mis sisaldasid rõivaid:
hikonnast kogutud või rongidega lõuna poolt saadetud riidekraami, mis
ani nad uskuma, et kogu Rootsimaa sõbralik rahvas oli oma kaastundliku
ilgu nende peale pööranud ja püüdis sel kombel oma parimat anda. Kas-
desse oli korjatud igasugusele vanusele sobivaid kehakatteid, teinekord
äris uusigi — palituid, ülikondi, kleite, pükse, sukki ja eelkõige jalanõu-
id, millest kõik tundsid puudust, nüüd, kus talv päev-päevalt lähemale
illis.

Soldatkinit paluti garnisoni töötoas viledatele jalatsitele pooltaldu lööma ja ka muidu jalanõusid kõbima, enne kui need naistele ja la jagati. Nädal otsa tõusis Soldatkin igal hommikul kell kuus, kui teised magasid sügavat jõudeinimese und, ja läks töötuppa, et päev läbi usi tööd rühmata.

Kingsepavasar peos, vahtis ta terve pika päeva aknast välja kasa õuele, kus umbkeelsed naised katsusid tutvust sobitada nende sõdurit kes ei osanud soome keelt; nad žestikuleerisid ja vehkisid kätega ja hö tasid keha. Sõdurid suhtusid naistesse tõrjuvalt, iseäranis need, kes pärit Põhja-Rootsist ja kellele soome keel oli emakeeleks. Nad püü eemale hoida naistest, kes kõik olid lühikeste jalgadega ja laiapuusalise lehkasid nagu sead, sest nad ei viitsinud ennast iga päev pesta nii n nemad, kellest Rootsi armee sõdureid koolitas.

Hingepõhjas tundis kingsepp ennast haigena ja õnnetuna — tema ainuke, kes siingi pidi tööd rügama: teised seevastu lõid aega surnuks n oskasid ja paistsid täie rinnaga nautivat priiust ja jõudeelu.

Nädala pooltaldu naelutanud, väsis Soldatkin ja tüdines taldade löö sest. Ta läks ohvitseri jutule, aga ei osanudki oma asja seletada, vaid se sõnatult ja kohmetult staabikantseleis, kus kõik seinad olid täis kaarte plaane, millest ta mõhkugi ei taibanud. Ta kummardas ja vabandas tül mise pärast ja läks tagasi oma pigitraadi ja kingsepanõelte juurde ja ta hilisõhtuni suures vihas pooltaldu ja pomises poolihääli vandesõnu, kuul kõrval asetseva pesuruumi ust ühtelugu käivat ning pika mustapäise sõd ja Keskitaipale Aili hääli: mida need häbitud seal õiendavad!

Järgmisel hommikul kutsus kingsepp vana Petteri Laitamaa endaga t tuppa kaasa ja mõne aja vanameest õpetanud, suutis tollele selgeks t kõik, mida pooltaldade allalöömiseks vaja. «Ülemus maksab igal õhtul pa ja töö on puhas!» seletas ta Petterile. «Mulle aga meeldib vabadus rohke Petteri võttis saadud õpetuse ja teenimisvõimaluse tänulikul meelel va ja parandas kingi kogu selle aja, mis nad Bomokkslandis viibisid: üle ka kuu.

Kui Petteri Laitamaa varsti pärast sõjapaost naasmist suri, kutsuti S datkin ta matustele. Ta sõi ja jõi kõhu täis ja lausus otsekui kadunuk mälestuseks: «Õpetasin Petterile veel ta vanul päevil kingsepaameti selge See leseks jäänd Saara võib seda tõendada. Ja ma pean siin rahva tunnistama, et kuigi kadunu oli vana ja harimata mees, õppis ta üs hästi saapatikkudega ümber käima, iseäranis kui võtta arvesse neid olus Sääl ei sündind ükski asi lihtsalt ega hõlpsasti . . .»

Ta jättis Petteri-äti töötuppa ja roinas ise kasarmute ümbruses rin tikkudes alatasa rikkuma sõjapõgenikele antud ettekirjutusi ja üle astu neile seatud piiridest. Kui nende Bomokkslandi tulekust oli möödunud ka nädalat, viidi Krooki Riika autoga kuuekümne kilomeetri kaugusel asuva haiglasse sünnitama. Kingsepp saatis Riika veoauto kabiini ja kui au liikuma hakkas, lehvitas ta mütsiga ja kummardas ja hüüdis, et tuleb n

..a kui võimalik Riikale lilli tooma. «Hääd reisi siis!» hõikas ta, kui auto barakkidest juba paarisaja meetri kaugusel rappus. Nägu vormituks tursu..ud, vahtis Riika läbi auto tagaakna ja lehvitas vastugi.

Niipea kui auto oli silmist kadunud, läks kingsepp staapi kitsa näoga ..ika ohvitseri jutule ja vestles sellega tõlgi vahendusel umbes kaks tundi. ..elle aja peale oli ohvitser suupruukimisest juba tüdinenud ja andis king..epale loa haigla külastamiseks väeosa territooriumilt lahkuda. Teekonna ..oks lubati kingsepal võtta Rootsi armee jalgratas.

Aga kui ohvitser oli loa välja kirjutanud ja see õnnelikult kingsepa tas..us oli, hakkas sadama. Taevas tõmbus hetke jooksul süngeks ja peagi olid ..õik kohad vett täis. Kingsepp jõlkus kärsitult barakist barakki ja püüdis ..nnast lõbustada, nöökides naisi ja suksutades Johannes Alavuoma kaheksa..eistkümneaastast tütart, kel olid mustad juuksed ja mustad silmad ja suu..ed rinnad. Kadedalt vaatas kingsepp pealt, kuidas tüdruk kiiresti sobitas ..utvuse pika sihvaka rootsi sõduriga ja laskis tollel ennast mudida. Neli ..äeva peaaegu lakkamatult sadanud, jäi vihm viimaks üle ja taevas läks ..elgeks. Kingsepp võttis jalgratta ja sõtkus õhtuks maha kuuskümmend kilomeetrit. Ent kui ta, kannikesekimbuke käes, haiglasse saabus, oli Riika juba jõudnud sünnitada ja lapski hinge heita.

Kingsepp seisis vapustatult, lillekimp peos.

«Ma annan siis ikkagi need lilled,» lausus ta lõpuks.

Riika naeratas haiglavoodi valgete linade vahelt ja ütles kingsepale, et ..ee paluks põetaja käest lillede jaoks mõne anuma.

Kõik Bomokkslandi barakkides elavad naised ja lapsed ootasid põnevu..ega kingsepa tagasitulekut, ja kui ta lõpuks kahe päeva pärast tuli, väsi..nud ja jalgratast käekõrval lükates, ümbritses teda uudishimust lõhkemas ..eitede parv. Ent kingsepp üksnes heitis üleolevalt käega, püüdes pead ..argsi nii hoida, et keegi ei märkaks, kuidas ta kõrvanödi punetab. Õde, kelle ta oli haigla hämaras koridoris sülle krabanud, oli talle kõigest jõust vastu kõrvu andnud.

Alles siis, kui ta oli söönud ja maganud raskelt nagu pulmaretkelt naas..nud koer, hakkas kingsepp naiste uudishimu rahuldama ja pajatas viimaks kõigest, mida ta oli oma teekonnal näinud.

Mõne päeva pärast tuli ka Riika tagasi.

Ta suur kummis kõht oli kokku langenud, ent silmade ümber olid nüüd mustad rõngad, otsekui oleks ta need sinna värviga teinud. Kui kingsepp hilisõhtul Riika juurde läks, et vestelda haiglaelust ja üldse kõigest, mida Riika tema arvates sünnitusmajas kogenud oli, keeras Riika talle hoopis selja ega vastanud, kui kingsepp tere õhtust ütles. Riika kuueaastane tütar Ulla seisis ema kõrval ja vahtis oma siniste silmadega otse kingsepa puu..duvat kõrva. Kingsepp istus Riika kõrvale, arvates, et see käitub niimoodi sellepärast, et näidata, kui väga ta surnud last taga leinab, ja pani käe Riika õlale, aga siis vaatas Riika talle otsa, silmad vihaselt pilukil. Kingsepp pidi nägema, et nüüd pole nalja!

Soldatkin taganes segaduses uksest välja ja jäi sõnatuna õuele seis Kasarmukatusel lakatas Rootsi lipp tugeva tuule käes, ilm oli kõle ja k gest võis aimata, et talve tulekuni pole enam kuigi palju aega. Ta is baraki ees vedelevale kastile ja katsus sõrmega oma kõrvanödi ja pom mitu korda poolihääli: «On see alles tiiger!»

Öösel tuli Soome poolelt teade: Sipirja küla on maani maha põletatud Kingsepp Soldatkin kuulis seda sööklabaraki poole tormava tüdruku kä hommikul esimesena; ta päris, kas tüdruk teab midagi lähemalt, aga t vaatas Soldatkinit kohmetult ja süüdlase ilmega ja raputas pead.

«Mina ei tia midagi muud üälda!»

«Või sedasi.»

«Või sedasi siis läks,» kordas kingsepp uuesti. Eks olnud tema seda arvanudki ja küllap nii mõnelegi juba ka ütlema juhtunud, et ega mu oodata ei ole: sakslased on juba loomult sihukesed. «Kuigi muidugist,» sel tas Soldatkin tüdrukule, «eks kõigil inimestel ole omad vead. Võta või na tuseks sipirjalased... kõik on ühtviisi ahned ja valelikud. Viimane kui ü on valmis kas või oma vanaema maha müüma, kui selle eest keegi ainu maksaks. Ja veel laplased! Need on nii purulaisad, et häbi rääkidagi.»

Tüdruk tammus jalalt jalale.

«Mul põle aiga ...»

«Nojah,» jätkas Soldatkin. «Ja eks omad vead on rootslasegi loomus aga sellest ei passi kõnelda nii kenale lapsele, kes päälegi on veel naist rahvas.»

Ta pilgutas tüdrukule silma, nii et too üle näo punaseks lõkatas ja seg duses baraki poole taganes. «Hei, hei!» hõikas Soldatkin ja lehvitas tal järele.

Siis kiikas ta kärsitult oma uuri, soovides, et keegi ruttu ärkaks ja kuu leks uudist tema käest esimesena. Mõne aja pärast läks ta sööklabarak tüdruku käest uuesti üle pärima kõike, mida too teadis, ja ütles lahkude et küll tema kõigile räägib, mis on juhtunud. «See ongi nigu minu koh või nii... sest et mina olen meesterahvas ja üldse...»

Kui barakkidest juba liikumist kuuldus, läks ta sisse, vahtis riietuvai naisi ja uniseid lapsi mureliku näoga ega lausunud sõnagi, enne kui Keski taipale Aili küsis, mis Soldatkinil häda on.

«Ei suurt midagi,» vastas ta ja lisas ivakese aja pärast, et väljas o külm — talv varsti käes.

Alles siis, kui ta oli kindel, et kõik teda vaatavad, poetas ta: «Sipirja oll kah möödund öösel maha põletatud.»

«Vai nii!» hüüdis keegi äredalt.

«Kust sie Soldatkin seda tiab?!»

«Sain kuulda,» lausus Soldatkin ükskõikselt.

«Külläp valestab jällä!»

paljud hakkasid nutma, nii et Soldatkin, olles seda puhu aega pealt kuulanud, hakkas mööda barakki käima ja naisi pihale patsutama. «Ei pea nüüd siis kohe sedaviisi!» lohutas ta. «Inimkond elab iga sugupõlve l kaotusi üle... sellega peab leppima.»

6

Nad olid istunud ööd ja päevad rongis, mis aeglaselt ja tasahaaval põhja ole liikus, ja oodanud kärsitu ärevusega: mismoodi seal nüüd küll välja neb? Ja vana Petteri Laitamaa, kes oli kõva kuulmisega, päris kingsepp ldatkini käest ettevaatlikult: «Kas sie piaks ka tõsi õlema, et sääl on rve jõgi põlema pandud?» — «Tõsi neh,» kinnitas Soldatkin takka ja hiistas hiljem Petteri juhmakuse üle oma kuiva naeru. Ja kui viimane teekonnast jäi seljataha ja ees paistis jõgi, ja teisel pool jõge näotud iervaremed ja põlenud korstnad, hakkas Keskitaipale Aili nutma. Küla kel varem seisnud ühiskauplusest oli järel ainult hunnik tuhka ja põle- ud koli: seal oli põlenud jalgrattaid ja saksa auto, mis oli osadeks lagu- nud, telliskivitükke ja söestunud prusse, mille oli kustutanud vihm. inult Keskitaipale tare kükitas mäenõlvakul. Nuttis Aili ehk sellepärast? Need barakid, mis varem külasse naasnud mehed olid kokku klopsinud, lid hõredad ja madalad: neisse polnud kellelgi isu elama asuda, ent vai- ides kandsid nad oma kraami barakkidesse ja seadsid end sisse. Pärast ootsis veedetud talve tundus jälle võõrastav siin olla.

Sügisel kerkis küla igasse nurka madalaid hütte, mille tarvis materjali idi hankima lõunast, mis samuti oli pärast sõda vaene ja õnnetu maa. simene hütt oli sõjast tagasi jõudnud Heikki Väkkäräise oma, teine Onni uusumaa jagu; ja kui novembris sadas esimest korda lund, võis see kohta isida kümnelt katuselt. Need, kes endale polnud suutelised ehitama, saat- id talve mööda kolmes jõe äärde üles löödud barakis. Igas barakis oli üttekoldeks ümmargune raudahi ja selle kõrval raudjalgadega pliit, millel naised kordamööda oma peredele sööki valmistasid. Kõige pisemaid lapsi peeti talv läbi paksudesse rõivastesse ja Rootsist toodud kasukatesse paki- tult, pisut suuremad aga võisid enamjao päevast väljas olla, sest kitsastes barakkides polnud ruumi kõigi jaoks.

Jalanõud, mis neil olid Rootsist tulles, hakkasid tasapisi üles ütlema, ja polnud teada, millal uusi saab, aga kingsepp Soldatkin ja vana Petteri Laitamaa tegid talv otsa tööd, nõnda et kellelgi ei tarvitsenud oma jala- varjude kehvuse pärast kurta. Kui kevad viimaks saabus, oli kingsepp Sol- datkini barakikappi kogunenud kenake hulk mitmesugust kraami ja kuk- russe rahatähti tasuks talve jooksul tehtud töö eest: ta andis kõik need Hanta-Antti Marjale ja hakkas talle ka mahapõlenud maja asemele uut ehitama, soovides südamepõhjas, et ta ühel päeval saaks julgust ja söan-

daks Marja juurde voodisse minna: ta teadis, et nainegi seda kõigest [cut] 'gest ootab. Aga kevad läks mööda, samuti ka soe ja kuiv suvi, ja e[cut] kingsepp Soldatkini kuldsetest kätest sündisid maja seinad ja katus ja s[cut] last suust luiskelood ja lorilaulud, kobis ta igal õhtul magama oma vood[cut] baraki nurka, rinda muserdamas häbi ja hirm.

IV

1

Nüüd on kevad. Päike paistis edelast soojana ja säravana: kiiskav lumekoorikult peegelduvad päikesekiired murdusid tuhandekordselt tag ja levitasid kõikjale kevade pimestavat valgust.

Ta tundis ennast äkki vanana — tundus, nagu oleks ta turske keha k raga lõtvunud ja kaotanud kontakti ümberringi toimuvaga: kõrvallaudad istus mehi, nii tema vastas kui ka selja taga — kõnesumin täitis restora saali, kuhu paistis aprillikuu päike. See roiutas... ah kuidas roiutas. T tuli tahtmine magada, huvi vestluse vastu soikus ja ainus, mis pidevalt ajus keerles, oli soov isu täis magada. Väsinud peas tuikas meeleheit mõte sellest, kui kasutud kõik aastad olid olnud, sest vanadus oli nüüd ometi tõsiasi. Kas oli miski valmis saanud siin maailmas või vähemalt s les külas? Tema oli nüüd vana mees. Talle meenus äkitselt ta kuuekümn aasta juubel, mida oli peetud mõni kuu tagasi; see oli tundunud pidul kuna ja tähtsana — ümberringi lapsed ja lapselapsed ja Eila, kes oli suu nud ennast terve õhtu ja öö vaos hoida, kuigi säherdune peotrall ta närv dele hea ei olnud. Juubelipidu oli tundunud väärikas ja sobilik — ju temasugusele sobilik. Aga nüüd oli sellest suus ainult mõru maik. Ta l gutas viskiklaasi käes, nii et jäätükid vastu klaasi kõlisesid, ja mekkis vi kit. Restoranist mööda mürises lõputu autoderodu. Tal oli seljas pruu spaltnahast jopp, mida ta oli kandnud üle kaheksa aasta — see tund nüüd palav ja ajas higistama; ta ei mõtelnud selle peale, kui soe praeg väljas on, oli ta ju varemaltki jopi restoranis selga jätnud, ja kummiku hautasid jalgu! Ta kallutas jälle klaasi ja ütles midagi enda kõrval istu vale väimehele.

Küll oleks praegu magada tahtnud.

Kas oli selle põhjuseks kevad? Ta vahtis aknast välja ja silmitses mööda

õitvaid autosid — väga paljudel neist oli võõra maakonna numbrimärk; need olid turistid, kes tormasid elamustejanust ja nägemisehimust aetuna nagu hullud ikka kaugemale põhja poole, et jõuda osa saama viimastest lumerilsmetest, kevadpäikesest ja tundrute nõlvu pühkivast vingest tuulest, küskilt hotellist laenutatud suusad all, või et leida puhkuse ajaks seltsi tundrurestoranide saalidest, mida õhtust õhtusse täitsid lõunast tulevad vanapiigad ja proovireisijad. Ogarad inimesed!

Tülgastusega mõtles ta lõunast saabuvate turistide peale. Need tulid Lapimaale nagu metsakolkasse ja käitusid nii, nagu oleks neile kuulunud pool maakonda ja õigus praalida: nad vehkisid sisse restoranide ja baaride tuhatoosid ja kõik, mis võis endaga lõunasse kaasa tassida; matkameeneteks.

Kui ettekandja mööda läks, tellis ta uue klaasitäie ja nookus tüdinuna ja ükskõiksena, küünarnukid lauale toetatud, ja vastas tülpinud häälega, kui väimees midagi ütles.

Ta mõtles, et on vana ja väsinud. «Mis mul siin ilmas enamb teha on?» lausus ta väimehele. «Einoh, see on küll sihuke asi, et ega seda nii korrapäält ... ega ikka paugupäält saa ...»

«Miks ei saa!» kõmistas ta.

Ent niimoodigi öeldes tundis ta, et kõik pole nii, nagu oli kunagi varem — paistab siis temast juba pealtpooltki, et ta kehas ja vaimus pole enam seda mehisust, mis ennemalt? Väimees muigas. Nad vaidlesid selle üle natuke aega ja tõstsid klaasid: «Terviseks, väimiespoig!» — «Terviseks, papa!» irvitas väi, kes oli küll tõeline mees; tõeline täitsamees, mõtles ta loiult ja ütles seda pärast hetkelist vaikust ka väimehele. «Sina, poiss, õled täitsamies! Usud?»

Ta liigutas käsi laua peal edasi-tagasi.

«Sina õled töödejuhataja ja meister ja täitsamies!» kordas ta uuesti ja mõtles, mida edasi öelda — totter oli sedaviisi rääkida, olid nad ju alati hästi läbi saanud ja nii edasi ...

«Aga mina õlen Mäkiniska ... rautselt!» Ta surus käe rusikasse ja viibutas seda väimehe nina all. «Vittu!» röögatas ta. «Mina õlen Mäkiniska ... kas te, poisid, Herkkot tunnete!» möirgas ta kõva häälega ja ajas ennast käte najale, nii et ta poolenisti seisis. Mõni pea pöördus vaatama, aga enamik jätkas häirimatult juttu. Need olid peaaegu kõik tuttavad mehed — õllepudel või pits peenemat napsi nina ees ja muust välja tegemata üle pea jutupuhumisse süvenenud.

«Mina õlen Mäkiniska, kas tunnete minu, kurat!» pröökas ta, püüdes saada häälde endist rämedust ja kuraasi, mis oli talle ikka nii iseloomulik olnud.

Ta vajus tagasi laua äärde. Väimees sirutas käe tema poole.

«Äran'd nii kõvasti ...»

«Mina ei ...» alustas ta, jättis aga lõpetamata, põrnitses umbusklikult laudades istujaid ja hakkas jälle nookuma. Päikesehelk langes otse nende lauda ja veikles klaasil ja jäätükkidel. Ta tundis, kuidas see soojendas

ta kiilast lagipead ja musti juukseid ühel oimul. Pruuni nahkjopi läks järjest palavamaks. Kui ettekandja möödus, küsis ta arve ja a ennast püsti ning läks tualettruumi. «Istu siin ja uata minu,» ütles ta v mehele.

Ta tundis, et tuigub, rambus oli hiilinud lihastesse ja kontidessegi; surus lauba vastu peegli külma pinda ja haigutas laia suuga. Vallavalitsu esimees avas ukse ja tuli sisse, käsi püksiauku torgatud.

«Näh, Herkko?

Kas oled ka mõlemale jalale võttand?» päris vallavalitsuse esimees.

«Sitta, kurat!» nohises Herkko ja rabas kinni mehe tumesinise ülikon õlast: «Kas sa minu tunned?»

«Pagan võtaks, miks ma's ei tunne!»

«Ei, sa ütlä, kas sa minu tunned?»

Vallavalitsuse esimees naeris närviliselt: ta oli Mäkiniskaga umbes üh vanune, kuid aeg polnud kulutanud ta nägu ja laupa nii nagu Herkk Tema oli pääsenud kergemalt.

«Ah et tunned? Ega ikke ei tunne küll! Mina tiad ei unusta si ilmaski... sa õled õld eluaig niisike kuradima suli ja errade persenualij Ptüi, kurat! Ptüi!» Ta sülitas vallavalitsuse esimehe kuuekäänisele ja pö nitses teda verd täis valgunud silmadega. «Kuradi rebane niisikene!» kir ta, püüdes jälle häälele rämedat kõla anda. Ta keeras mehele selja ja tu tualettruumist tulema, selg sirge ja pea püsti, ent tundes ise kogu ae kuidas väsimus õlgu kühmu rõhub ja pead norgu painutab.

Ettekandja ootas lävel, arve väikesel kandikul, ja tuli seda tooma niipe kui ta istet oli võtnud. Ta otsis taskust rahakoti, aga väimees vaatas tal otsa ja raputas pead. «Mina käristan välja,» lausus väimees ja võttis tas kust raha ning andis ettekandjale. «Ühed samasugused veel!»

Ta rüüpas aeglaselt viskit ja najatus kogu oma suure kere raskusega too seljatoele ning mõtles väsinult, kuidas elu on kiiresti mööda läinud ja jät nud tema otsekui tuule peale ja ta suure, veel teojõulise keha tarbetuks Ja samas meenusid talle kunagised rindesemud ja ta hüüatas mõttes: Tar vainen! Tarvaise-poiss! Kus sa nüüd oled! Ere päikesehelk langes nüüd ots väimehe näkku. «Hakkab silmadele,» tähendas väimees. «Praegu oleks hää Lintiäise jää pääl kala tirgutada...» Ent väimeeski näis tegelikult väsi nuna ja ükskõiksena, kuigi püüdis noore mehe kombel reibas olla.

«Õles küll,» vastas ta väimehele venitades. «Miks ei õles... jaa...» Ta hakkas väimehele ruttamata rääkima, kuidas ta aastaid tagasi Lintiäise jär vest üheainsa havinolgi oli saanud, kuigi oli puurinud kümneid auke ja õngitsenud päev otsa ja kuigi järv oli siis veel kalarikkam kui praegu, ent kogu aeg keerles tal mõttes: kus oled sa, Tarvainen... ja Soldatkin, mehe poeg...

Talle meenus, kuidas ta redust tagasi tulles hakkas 1946. aastal tasapisi üles lööma hütti, kus Eila hiljem ilmale tõi kaks last surnud Raili ja Matti asemele, ja tundis, et pisar tikub jälle silma.

Siis hakkas väimees minema ja kutsus teda kaasa: «Lähme õige koju, papa!» Tema aga jäi istuma ja vahtis ainiti viskiklaasi pinda, millelt päikesekiired ta viinast põrnis silmadesse peegeldusid.

2

Täna pole millelgi sellest, mis siis tähtis oli, mingit väärtust. See, mida siis kardeti, on nüüd kuju muutnud, see, mida siis ihati, on täna igapäevane ja äratab tülgastustki, ja Mäkiniska, kes oli kõiksugu asju üle elanud, oli ka elanud ka selle, mida nimetatakse vastutuse eest põgenemiseks, positsioonide hülgamiseks ja deserteerimiseks — mitte ainult mõttes, vaid konkreetse, tegeliku asjana. See lasus ikka veel õlul ja sundis pilku kõrvale pöörama, kui mõni tolleaegsetest tuttavatest talle vastu juhtus.

Nüüd oli kevad nagu tookordki. Sellele ta mõtles, istudes, viskiklaas käes. Nüüd oli siin tema, Mäkiniska; siis oli elus teisigi. Nüüd puhkasid teised mulla all, aga selle pärast ta ei kurvastanud. Mõte kargaminekust oli sündinud — olgu! Mõte oli teoks tehtud — olgu!

Siis oli ta väeüksuses kõige väledam olnud ja ihurammult kõigist üle ning muidu kartmatu, ent teiselt poolt ometi loomult arg ja algatusvõimetu ega suutnud tühiseimatki asja ennakult plaanitseda, vaid lootis kõiges vaistule. Innustuda võis ta kiiresti, ent põles ka kiiresti läbi. Siis oli tal kahekümne kaheksa aastane naine ja neli last, kellest, tõsi küll, kaks surid, mis loomulikult omalt poolt ta otsust mõjustas — ent ühtekokku sünnitasid need tegurid (naine ja lapsed ja mure nende pärast) üksnes kindlusetust ja kõhklevust, pelglikku kahtlust kõige uue ja eelnevalt järele proovimata suhtes. Need sundisid teda pigem ennast talitsema kui ründama, pigem tagasi tõmbuma kui kaitsma. Pealegi olid aastad, mis olid möödunud rindel, rusuvas üksluises tegevusetuses, elus, mis oli läbinisti teistsugune kui kodus, temas suretanud neid instinkte, mida perekonnainimeselt nõutakse. Kuigi ta viibis rindel väga vastumeelselt, harjus ta elu tühjusega, hirmuga ja loomalike eluviisidega.

Ruusumaa?

Tema oli arukas ja otsusekindel, tema oli algkooligi läbi käinud, mitte nii nagu Mäkiniska, auastmelt oli ta aga seersant, mitte nagu Mäkiniska, kes oli lihtlabane reamees. Seersandiaukraad kohustas. Rindelt deserteerimine polnud ühtviisi kohane seersandile ja reamehele. (Niiviisi mõtles nüüd kuuekümneaastane Mäkiniska väsinud peaga, röötsakil valge linaga kaetud restoranilaual. Ta võttis lonksu viskit ja õõtsutas klaasi, nii et jäätükid kõlisesid, ja mõtles, pea ja keha valu täis.) Seersant Ruusumaa! Ja ikkagi ei tähendanud see, et Ruusumaast poleks hiljem saanud kavatsuse kõige innukamat pooldajat. Lõppude lõpuks, mõtles Mäkiniska, oli Ruusumaas seda sorti mehisust, mida leidub vaid vähestes. Nüüd, kus ta oli juba *nii*

vana, mõistis ta seda. Varem oli ta seda aimanud ja tunnetanud. Ruu
maa oli temast peajagu üle olnud... Ta tõstis klaasi ja lausus endam
Ruusumaa auks! Puhka rahus!

Jah, kes oligi selle mõtte peale tulnud? Aga mis tähtsust sel enam!

See oli olnud Tarvainen — saamatu, pikatoimeline mehike, kes lõp
jättis mõtte teokstegemise sinnapaika. Kui teised kaevikud maha jätsid
minema läksid, tema jäi. Tarvaisel polnud siiski vaja oma lõplikku ots
kaua kahetseda, sest sõja viimase taganemise ajal tehti ta sõelapõhja
kuulipildujavalangud läbistasid ta rinna, kõhu ja mõlemad jalad — üh
kokku mitukümmend tabamust. Igal juhul oli tema see, kes tuli lagedа
mõttega, millest teised võisid kinni haarata.

Kuhu lähed, sõjamees, kuhu rändasid, Tarvainen! hüüatas ta mõttes
jõi jälle.

Aastaid tagasi oli ta kohanud kingsepp Soldatkinit, kes siis oli juba l
seitsmekümnene. Kingsepp oli lebanud purujoobnuna keset maanteed, nä
ja käed verised, ja poisinagad, kes ta sinna pikali olid tõuganud, olid se
nud kümmekonna meetri kaugusel oma ohvrist, valmis plehku panema. A
selle asemel et nutta, oli kingsepp Soldatkin suust verd sülitanud ja ü
tanud ennast ikka ja jälle püsti ajada, kuni tema peatas möödasõitva a
ja viis kingsepa sellega enda poole Eilanmaale.

Kingseppki oli jooksik.

Kingsepp oli läinud poisist peast kodunt Sipirjast laia maailma, hanki
leiba ja raha ja kingsepaametit, aga kui ta Sipirjasse tagasi tuli, rebiti
kõrv peast ja meest vaadati ja kõnetati nagu võnnuvõõrast.

Kui kingsepp oli kaks päeva tema pool lamanud ja toibununa tag
Ranta-Antti lese juurde läinud, seadis Herkko ühel päeval sammud le
majja, et ära viia kingsepast Eilanmaale jäänud sokid. Siis kooris kingse
ülakeha miskipärast paljaks ja näitas ihul paistvaid arme, mille nahk
kortsus ja läikiv nagu õhuke plastmasskelme. «Kaheksateistkümneaastas
kaklesin Rootsis politseinikuga ja sain selle! Vimpelis olin üksipäini vi
mehe vasta, ja mälestuseks jäid need; see siin on jälle sihuke arm, mis t
Kemis...»

Siis ütles kingsepp, üritades häälele naljatooni anda: «Aga sipirjalas
kaksasid mul kõrva pääst...»

Praegu mõtles Mäkiniska, et kingsepp kadunuke oli pidanud seda jäl
kõige häbistavamaks. Teisi arme sai rõivastega varjata, aga kõrvanödi
kõigile näha.

Ja kingsepp tähendas särki selga tõmmates: «Nõnna et sina põle ainuk
kelle pääle siin vaadatakse nagu viltu või nii.»

See oli kõlanud naeruväärselt ja lapsikult kingsepp Soldatkini aastat
mehe suus, ent nüüd, kus tema oli vana ja tundis ennast tusasena ja tüd
nuna, näis, nagu oleks kingsepal siiski õigus olnud. Kas oli see ta hin
peal, mis rõhus ja vaevas? Vahest oli kingsepp juba varem selle peale mõe
nud ja sellest niimoodi aru saanud.

a noorus ja jõud tundusid talle praegu üksnes otsekui kauge unenägu:
d olid küll needsamad käed, mida ta poisipõlves uljalt kokku tagus, ja
oli seesama suu, mis huilgas nagu veduri auruventiil tantsupõranda
. Aga lihased polnud enam needsamad ja hääl oli kähisema hakanud
jõuetuks jäänud. Kas olid selles süüdi ainult aastad? Või oli sõda ta jõu
lutanud?

eal olid kaevikud ja lõputud ööd ja päevad, ning kuud ja nädalad ja
i tunnid kulusid otsekui unekirmes; pea nagu mõistmatu juhm kivi-
makas, iga hetk meeles kodu ja Eila.

Oli ehk see ta jõu kurnanud?

a Ruusumaa, keda ta nüüd veel rohkem austas kui siis, oli olnud talle
u isa, kuigi nad olid üheealised ja Ruusumaad rõhusid seal samad
ad mis tedagi.

a mäletas iga sõna ja käeliigutust neist päevadest, mil kargumineku-
us tehti.

Mets oli seal madal ja kängunud nagu ikka vaeses maakohas, kus puudki
kasva sel kombel kui rammurikastel muldadel. Pikkadel õhtutel, kui igat-
a hinge näris, oli Ruusumaa punkris räägitud sellestki, kui kehv küll see
nt on, nii et ei maksnud imestada, miks paikkond oli mahajäetud ja
himad inimasulad kaugel. Kes oleks tahtnud elada sellises paigas, kust
i igale poole nii ääretult pikk maa: ühes küljes avanes pilgule kivine
aar, teises küljes lõputu raba. Kas selle nimel sõditigi?

Nyström, kes oli hulkur ja enne sõda mööda maad ringi rännanud, ütles,
asi polegi maas: kes sellest hooliks! Asi on milleski muus, mille seleta-
ine on sootu keerulisem. «Kui venelased nüüd Soome vallutaksid ja keegi
astu ei paneks... kas saaks meil sellest parem või halvem?»

«Lugu on sedaviisi, poisid, et see maa küll tuhkagi ei tähenda, ega
ähenda ka need kärkad ja kivised vaarad tuhkagi,» seletas Nyström. «Vaa-
ake... asi on muus: räägitakse isamaast ja muust seesugusest. Puha
lläma, muud midagi!»

Vanemseersant Ojalainen, kes kevad otsa priimat puskarit trimpas, val-
ustas Nyströmi ja rääkis sellest, et Soome ajalugu nõuab maa kaitsmist,
lgugi see maa ja rahvas vaene ja harimatu.

Mets oli seal otsekui küüru tõmbunud. Ojalaise rühm paiknes hajali kivise
mäeseljandiku taga lageda raba äärеs. Mets, mis oli oma rüpes üle elanud
pikaajalise positsioonisõja varjatud lõkketuled ja kirvehoobid, oli miinipil-
duja- ja suurtükitules latvadeta jäänud, ja lõhkekuulid olid tüvesid taba-
des läranud puid mitme sentimeetri sügavuselt. Ühed haavadest olid vai-
guga kattunud, teistest hakkas kevadel mahla ja vaiku jooksma. Suurtüki-
mürsud ja granaadid olid samblamätastesse või kivisesse palumaasse tun-
gides mulda üles paisanud ning mõningad nooremat est puudest olid koos
juurtega välja rebitud ja mõned olid lõõmanud nagu tõrvikud keset mätaste
vahelt ja mürsuaukudest varju otsivat rühma.

Ruusumaa jaos oli ühtekokku seitse meest: Mäkiniska, Tarvainen, Lind-

qvist, Nyström ja Lompolo vennaksed. Ainult Nyström oli pärit lõuna teised olid sipirjalased ja juba varem tuttavad. Ent Nyströmgi oli el enne sõda Sipirjas Keskitaipale hütis.

Seersant Ruusumaa vend Altti oli olnud jaos kõige vanem, aga ta l jalg oli kolm kuud tagasi puruks lastud: mees oli koju saanud ja öel minnes, kui keegi ta purukslastud jalga haletses: «Parem nõnna, ku koivad sirgu taevasse, ja poleks ma aavata saand, ma oleks varvast ja plagand otseteed Sipirjasse ja püsind sääl...»

Püssirohusuitsu hinganud metsa okstel sirtsusid siis juba linnud ja m harakad olid hakanud Ruusumaa punkri lähikonda oma koduks pid Nad istusid nagu tõsised peovõõrad veel raagus kase otsas ja kätsat üksteisele riiuhimuliselt või kekslesid maas välikäimla ümbruses, ots väljaheidetest söögikõlbulikku.

Praegugi, kui ta tõmbas kopsudesse restoraniõhku, tundus kusagil m tes vaevu tajutavat kevade puudutust.

Jälle tuleb uus suvi; kevadine lumi, mida oli veel maas külakeskus sulab varsti ära ja maa hakkab jälle haljendama ja tuul kannab lõh mis toovad meelde tolle varasuve ja hilisemadki. Ent nüüd polnud ta k enam sama mis siis. Nüüd polnud ta see Mäkiniska, kes punkris põõn des nägi und rahust. Toonane Mäkiniska nägi und rahust: ta oleks n kaevikus lebanud, oleks nagu suvi olnud, kõikjalt kostis automaaditärina siis valitses korraga täielik vaikus — polnud kuulda ainsatki häält. Va lase kaevikust tõusis hiiglakasvu mustaverd mees, männisau käes, ja h kas edasi-tagasi kõndima ja sauaga maad mõõtma.

Siis oli toonane Mäkiniska ärganud. Nüüd aga vaibus praegune Mäkini endisaega nagu unne: oli maikuu.

Staabist jõudis aeg-ajalt nendeni kuuldusi rahust, mis ununesid s samas.

Mäkiniska mõtles oma unenäo üle. Kolmandal päeval, kui Nyström vahikorda äratas, rääkis ta unenäost tollele.

«...niisike suur mustaverd mies nagu maamõõtja ja akkas, kepp kä tagurberi menema ja kriipseldas kepi õtsaga maa päälä...

Küll sa näät, et sie tähändab rahu!»

Nyström naeris ega hoolinud rohkem kuulata. Ta keeras ennast pun muldpõrandale laotatud kuuseokstele magama ja tõmbas sineli peale n vaatas Mäkiniskat kahtlustavalt, teadmata, kas mõelda halba või head: k siis unenägusid usub?

Mäkiniska laksas kätega ja ütles Lompolo vennastele, et need peaksid sõnu meeles. «Minu unenäud on arilikult märki menned! Panga tähälä. lähä rohkemb ku paar päivä ja meil on rahu...» Ta mõõtis hoogsate sa mudega punkripõrandat ja puhkis nagu härg. «Poisid!» hüüatas ta. «Va tiga no õmmete... kurat, kuda ma õlpu täis õlen! Nõnna me mürseldäm kui sie lõppeb!»

...tagus endale vastu rinda ja tantsis, pea seljas, Lompolo vennaste ees: ...ed vormisid laulusõnu ja kõrist voogas jõuline, sügav hääl.

...mpolo poisid põrnitsesid vaikides — Mäkiniska on heas tujus: ja mis ...? Nagu tavaliselt, sattus Mäkiniska hoogu vähesest ja natukese aja ...ast on ta tõenäoliselt rusutud ja osavõtmatu.

...inu vahikord juba akkas!» tähendas Nyström, kes tahtis magada.

Mäkiniska läks vahipostile lustlikuna nagu plika.

...mpolo sõnaahtrad vennaksed said nüüd näha, et Mäkiniska hea tuju ...ib kesta kaua. Mäkiniska uskus oma unenägudesse kaljukindlalt: ta oli ...enäost kaptenilegi rääkinud ja ehkki kapten oli vaid mühatanud ja ...elnud Mäkiniskat üleolevalt, ei rikkunud see mehe tuju.

...aikuu päevad kulusid ruttu: mets oli kuiv nagu suvel ja rindel oli suh... ...selt rahulik. Puudel oli mingi haigus kallal — just nüüd, kui nad olek... ...d pidanud kõigest väest haljendama, hakkas üha rohkem puid okkaid ...getama ning tühjaks ja paljaks jääma. Okkad läksid esmalt kollaseks ...varisesid siis maha.

...öösel lasti venelaste poolelt valguspomme: need kerkisid lageda raba ...hale ja heitsid oma säravat vihma üle ümbruse. Seersant Ruusumaa ja ...ik ta mehed valmistasid ette põgenemist. Veel ei osatud aimata, et just ...ne minekut jääb vanem Lompolo vendadest haigeks ja Tarvainen lööb ...rtma: nii läks nende kahe plaan luhta ja kavatsetud põgenemine jäi teoks ...emata. Ent ülejäänud viiele mõjus see ainult viivitavalt.

Mäkiniska kargles õhtud läbi mööda punkrit ja tahtis, et ülejäänudki ...ineksid ta põhjendamatu lustiga, aga teised vaatasid teda mornilt ja vae... ...likultki. «Põle naeruks põhjust,» ütles Ruusumaa, kes tavaliselt oli sõb... ...likum kui ükski teine nende hulgast. «Naerud on naerdud, aga kõiki ...tte põle veel nutetud...» ütles ta.

Vanemseersant Ojalainen, kes oli puhkuse ajal seljakotitäie priimat pus... ...rit hankinud, vedeles joobnuna Ruusumaa punkris ja jagas näpunäiteid ...iri ületamise puhuks. Mäkiniska noris vanemseersandi käest puskarilõua... ...isi, ent siis ütles Ruusumaa talle: «Kui meijega ühäs tahad tulla, ei maksa ...l vinditama akata...»

«Kas tasub enamb mennagi,» väitis Mäkiniska vastu. «Staabiski käiväd ...tud, et sie varsti lõppeb... sakslased ei taha omasid iesliinile panna ja ...uidu ka...»

Mäkiniska oli nagu härg. Ta oli kühmus turjaga ja õlgadest lai ja liha... ...eline; pikad käed tolknesid lõdvalt külgedel ja pilgus oli härja kangekael... ...ust: kulmupuhmad rippusid raskelt kui kellapommid silmade ees ja mehe ...õrnitsev pilk oli kerge kalgiks tarduma. Ruusumaa oli temaga võrreldes ...ui alaealine poisinolk, ent tõsine ja sõbralik: ta suhtus Mäkiniskasse nagu ...a pojasse ja rääkis endast tunduvalt tugevama ja keevalisema mehega ...agu aastatelt nooremaga.

«On ju ullumielsus juaksu menna, kui rahu tuleb,» ütles Mäkiniska.

«Kes seda õskab üäldä? Rahu tuleb... siis muidugi tasub jäädä, ja eks

muidu tasub ka jäädä, kui vade oma kasu päälä mõtläd,» seletas seer
Ruusumaa. «Aga mul on sääl naine... ja lehmad .. kuda ma siit
naise ja laste iest ualt kanda?»

«Ja vittu ei saa siin mitte nuusudatagi,» ütles Mäkiniska.

«Kesse sulle ütläb, et sie ei kesta viel tõist neli aastat?» küsis Ruusu

Mäkiniska võttis väölt pussi ja hakkas seda männitüvesse loopima.
muutus tõsiseks ja mõtles pingsalt võimalustele, mida rindelt põgene
pakuks, ja ka ohule, mida tabamine tähendaks; üsna kindlat surmaotsus

«Surmaotsus, kui sie õnnest ei lähä?»

«Jah.»

«Mis tõised poisid?»

«Kõik lähvad,» vastas seersant Ruusumaa vaikselt.

«Lindqvist kah?»

«Jah.»

Mäkiniska vaikis. Ta tegi mõned kerged tantsusammud ja ta suur k
liugles hoogsalt mööda punkriesist jalgadest siledaks tallatud platsi. S
ju vaimud valitsevad... südameverd janunevad... naudiskella ur
jooma...

Ta jäi lõõtsutades Ruusumaa ette seisma.

«Kas õleta mõeld, kas püssid võetasse kaasa...»

«Ei,» ütles Ruusumaa rõhuga. Ta naeratas ja lausus: «Aus mies ei l
sõjariistaga!»

«Põrgut! Sa tiad jua seda küll, et mina õlen siin kõikse viimane, kes
terve, tugev mies laste mängus! Aga minu vaivab sie, mis naisest sa
Põrgut, ma õlen üäd läbi sene päälä mõeld, ega õska arvada, mis ma pi
sin tegema. Kust võib tiada, kuda meil lähäb. Võib-õlla lastasse meid k
maha.»

Seersant Ruusumaa pöördus minekule. «Ärä võta Ojalaise kääst puskar
kui meijega ühäs tuled!»

Mäkiniska uratas. Ta istus maha ja sobras taskutes — hirm näris rin
kui täi. Kabuhirmuga mõtles ta punkris lesivate kaaslaste peale: Lindqv
ja Nyström, väike mustaverd Tarvainen ja Lompolo vennaksed, kes rää
sid ainult isekeskis — neil mõlemal olid head villased sokid — naised o
need saatnud. Ja äkki, mõeldes iseenda peale, hakkas Mäkiniskal halb. T
naine oli kirjutanud, et lapsed olid viimane kui üks haiged ja ta karda
et noorima jõud on lõpukorral.

Mis tõbi see sihuke on, kui keha on punaseid täppe täis... ja kestab m
nädalat, ja palavik veel pealekauba? Seda oli ta pärinud, aga kes ole
osanud selle talle ära seletada? Võib-olla olid need leetrid? Või sarlakid
kas lastega oli arsti juures käidud? Jah... see'p see oli. Ja ihu pidi ko
dal kombel sügelema. Kõigil neljal üks ja sama haigus, ja noorim oli all
kaheaastane...

Nyströmi meelt mured ei rõhu, mõtles ta nukralt. Nyström on poissme
ja ilmahulgus.

Kompaniiülema käskjalg tuli ühel päeval moonakoormaga kaasa Ruusu-
a punkrisse ja rääkis, et staabis liiguvad jutud sõja lõppemisest.
Tuleb rahu!

Rahu! Rahu! Ja sõjakirved maetakse igaveseks ajaks maha ja meie kodu-
a ei saa enam iialgi tunda vaenlase iket.

«Sitta ta lõppeb!» hüüdis Mäkiniska. «Sittagi, ütlän ma! Küll errad meid
ei juaksetavad Uuralini ja tagasi...»

Ruusumaa kõneles noorukese käskjalaga asjalikult. Poiss oli lõpetanud
ubanduskooli ja kandis sõrmust sõrmes, et kellelegi ei jääks teadmata, et
haritud inimene on. Ent muidu oli käskjalg tagasihoidlik ja seletas Ruu-
maale kannatlikult, kuidas nende pere Karjala kannaselt evakueeriti ja
aaegu kõik venelaste rüüstata jäi: heas korras olnud põllud, kümned
napuud ja kolm suurt hoonet.

«Kahju missugune...» arvas Ruusumaa tõsiselt, silmitsedes lugupidavalt
sal, kes oma noorele eale vaatamata oli sõjas nii palju vara kaotanud.

«Aga mina-poiss õlen sotsjalist,» praalis Mäkiniska. Ta istus kaksiratsa
irsukastil ja mängitas oma kakspealihast, nii et see oli pingul nagu pall
pungitas pluusivarrukat. «Mis sa senest arvad? Sääl staapides istub iga-
gu kuradi madusid... kui saaks vahel neijega natuke arjudata! Häh-häh!
is sa arvad? Võtaks mõne kapu pia jalgude vahele ja pieretaks vasta
kka...»

Ta tahtis käskjala ees uljaspead mängida ja suurustas, aga Ruusumaa ja
ompolo vennaksed, kes teda tundsid, olid vait ja haletsesid teda, sest
äkiniska naisel ja neljal lapsel polnud kodus midagi, millest elada.
 yströmgi teadis, et Mäkiniska pere näeb nälga kaugel väikeses talukohas,
uhu ei vii teedki, viis kilomeetrit Sipirjast.

Kui käskjalg oli läinud, ütles Ruusumaa Mäkiniskale: «Ärä sene sotsja-
musega laamenda. Sina õled sotsjalisti kõrval tühü mullike! Mõtle ise
ah. Jah...

Õige mies neist asjadest nindapali ei patra. Sa mõtle vähä sene päälä ka.»

3

Nädal hiljem, juunikuu kolmandal päeval tuli Mäkiniskale kiri. Naine
irjutas, et kaks noorimat olid tõvepalavikku surnud ja et nad maetakse
ärgmisel pühapäeval... Võtaksid puhkust ja tuleksid koju, kui Issand on
neid maha jätnud ja lapsed enda juurde kutsunud... «...ja ma ise olen
a nii haige, on tunne, et pea kukub kohe otsast, nii et ma ei jaksa pesugi
esta. Kõik on must ja tahab pesemist, aga ei jaksa...»

Kiri oli teel olnud kaheksa päeva, tõtanud läbi mitmete käte Mäkiniska
oole ja saanudki ta lõpuks kätte, ent liiga hilja, et puhkuse suhtes enam
midagi ette võtta oleks võidud.

Kirja läbi lugenud, Mäkiniska nuttis.

Ta komberdas punkrisse ja tõmbas seljakoti välja ja torkas kirja s kotitaskusse ja istus süngena keset punkri muldpõrandat, mis lõhnas l tuse ja püssiõli järele, ent hetke istunud, avas ta seljakotitasku ja v kirja välja ja luges seda uuesti.

Kõik tundus tühi ja tarbetu.

Kõik.

Kõik tundus kaduvana ja hävivana: kas jääbki enam midagi järele, see lõpeb? Kellel sellest kasu on? Väike Raili ja väike Matti! Oh, va lapsed!

Issand jumal... kuidas see naine küll suudab, mõtles ta nürilt, suu gad nutust tõmblemas.

Ent praegu, kui ta istus restoranisaalis, ees laual klaas tilga viskiga vastas tühi tool, millelt väimees oli lahkunud, mõistis ta, et asi polnud j tookord ainuüksi selles, kuidas Eila hakkamá sai ja et lapsed manala m rändasid, vaid hirmus, mis küdes temas endaski.

Nüüd juba julges ta seda eneselegi tunnistada, aga tookord, kui pu nurgas istuvad Lompolo vennaksed seirasid teda mornilt ja Ruusumaa v kis, oli ta tumm ja sõnatu, nii et kõik võisid taibata, et siin istus mu murtud mees.

Nyström päris ettevaatlikult:

«Oli halbu uudiseid või?»

Ta ulatas kirja Nyströmile. See käis käest kätte ja keegi ei lausu sõnagi ega püüdnud lohutada.

Võib-olla nii oligi õige.

Õhtul hulkus Mäkiniska murest murtuna punkri taga metsas, jäädes a ajalt midagi ainiti vahtima, ja liikus kohe jälle uuesti edasi. Ta mõt roomasid vaevaliselt, peatusid vahetevahel mõnel üksikul asjal või sõnal v keerulisel mõistel, mida keel korrutas poolkuuldavalt. Ruusumaa hiilis ta punkrist järele, et vaadata, mida Mäkiniska teeb, ja nägi, et ta seisab nõjatub vastu mändi. Punkrisse tagasi läinud, ütles Ruusumaa teistele, Mäkiniskaga ei maksa praegu midagi rääkida. Rääkimine siin ei aita! Mä niska tuli punkrisse alles öösel. Ta oli lebanud lageda taeva all ja ta r vad olid täis prahti ja samblapuru. Noorem Lompolo vennastest, Martti, võtnud ta püssi ja tema eest vahikorda läinud. Kui teised magasid, pak Mäkiniska seljakotti kõik selle, mis teised olid pakkinud juba mitu päe tagasi.

Kümme aastat hiljem läks ta surnuaiale ja vaatas sipirjalaste hauakü kaid. Vanematel haudadel olid roostetanud raudristid, uutel aga kivipla või olid need, kel polnud võimalik või kes polnud veel jõudnud hauak teha lasta, pannud kääpale puust risti.

Ta oli joonud restoranis mitu pudelitäit õlut ja pisarateni härdunud. Ta sis surnuaiakurmust üles kõha, kuhu tema lapsed Raili ja Matti olid maetud, ja nuttis maas istudes. Tema laste kalmul polnud ei kivi, ei risti, mitte midagi — ununegu! Väike Raili ja väike Matti! Mitu korda oli ta neid ise näinud? Kas mäletas ta laste nägusidki?

Ja niisama mahajäetud kui tema laste haud, oli ka kääbas, mille all puhkas südamelt õel ja võlts Heikki Väkkäräinen, kes oma eluajal oli korda saatnud kuritegusid ja kõige suurema siis, kui tappis Verneri Krooki.

V

1

Hakkas sadama. Vihma kallas taevast pikkade valingutena ja maapinnale tekkisid kiiresti lombid. Kaevikud, mis olid kaevatud, kui nad selle seljandiku taha positsioonile olid asunud, ja mis nüüd olid maha jäetud, täitusid kiiresti taevast langeva veega, samuti palumaa muud lohud ja mürsuaugud. Ehkki kõikjal oli veel nüüdsama olnud täiesti kuiv, polnud maapind siiski jõudnud pealispinnast sügavamale kuivada — kuskil meetri sügavusel oli võib-olla veel keltsagi.

Vanem Lompolo vennastest oli haige. Ta otsustati tagalasse viia. Tarvainen pidi teda saatma minema. Kõik Ruusumaa punkri mehed kõndisid pool kilomeetrit moonamehe vankri järel ja ajasid järgemööda juttu Lompologa, kes lamas selili vankri põhjas, nägu habemesse kasvanud ja silmis palavikuline läige. Nad saatsid Lompolo kuni teeni ja lehvitasid talle seal — kõigil mõlkus mõttes, et Lompolo ei saa nüüd jalga lasta nagu nemad, kes ootasid ainult sobivat juhust.

Kui Lompolo oli koos võntsuva koormaga silmist kadunud, tegid nad otsuse kiiresti. «Tänä üäsä siis, poisid?» ütles Ruusumaa ja vaatas teisi otsekui küsides, kas nad on samal arvamusel.

«See klapib,» ütles Nyström.

Nad jätsid punkri tühjaks ja vahipost jäi ilma valveta. Ruusumaa rebis kraenurkadelt seersandilõkmed, kohe, kui nad olid jõudnud mahajäetud punkrist mõne kilomeetri kaugusele. «Neid ei õle nüüd enamb vaja,» ütles ta ja viskas tuhmi messingi karva paelad sambla sisse. «Siin loobub Ruusumaa vabatahtlikult oma aukraadist,» tähendas Nyström.

Kui nad läinud olid, tulistas vene täpsuslaskur üle raba mitu korda rit, mille Ruusumaa peast oli võtnud ja kepi otsa torganud, nii et see tis üle kaevikuääre.

Mäkiniskat vaevas äge kõhulahtisus. Ta kõndis kööku tõmbunult kannul ja palus Ruusumaad oodata, kui ta pidi kükitama, et ennast gendada. Ta lõi hambad keelde, üritades kõigest vähest tühjendada ennegi tühja sooolt. Söögiisu oli sootuks kadunud, nõnda et seegi pisku, seljakotis leidus, jäi söömata — ta oli armetus seisukorras ja suutis hädavaevu teistega sammu pidada: äkilised valuhood kiskusid kogu ta kere kõverasse ja puurisid kõhtu.

Ta üritas mitu korda laulma hakata, et leevendada kõhus närivat aga Ruusumaa ütles talle iga kord: «Katsu, Herkko, nüüd õmmete va õlla ... meil on präiga natuke ohtlik laulu lüijä ...»

Enamjaolt kõndisid nad üksteisega kõnelemata; Nyström, selg kühmu käed pendeldamas, kõige ees, tema järel vaikne Lompolo Martti, siis Li qvist ja Ruusumaa ja viimasena Mäkiniska, otsaesine vihaselt kipras ja mad pungis.

Kui nad pärast kuueööpäevast rännakut Sipirjasse jõudsid, oli süd Küla oli täiesti vaikne ja ainult paarist aknast paistis valgust. Nad seis sid vaaranõlvakul Sipirja lõunaservas ja silmitsesid küla, ent ei julge minna läbi küla, vaid seadsid sammud vaara jalamil kössitavasse Keski pale hütti. Nyström oli seal enne sõda elanud. Nad koputasid ettevaatli uksele, nii et toas magav Aili ärkas.

«Lase sisse!» hõikas Nyström ukse tagant.

«Kes sääl on?»

«Meid on ulgem,» vastas Nyström summutatud hääli. «Mäkiniska ja R sumaa Onni ja ...»

Aili lükkas ukse lahti ja astus oma valges öösärgis kõrvale, et mehi si lasta. Suu ammuli vahtis ta habemessekasvanud Nyströmi, kelle sel lotendas suur räbaldunud sõduripluus. Mees nägi niru välja.

«Kas on sõda lõppend, vai anneti teile puhkust?» Ta lükkas juuksed la balt ja naeratas Nyströmile. «Tuli mullegi peikmes ... ha-ha ...»

«Peikmes neh,» ütles Nyström.

Mäkiniskal hakkas toast vastu tulvavast lämmust pea ringi käim Ta istus voodile, kust veel levis naise lõhna. Aili otsis ahjuäärelt tu tikke.

«Pane vade küünäl,» ütles Ruusumaa.

Ta vaatas hämaras tares ringi: õmblusmasina peal valendas ähmaselt li ja nurgas tiksus kell. Põrandal oli nii palju kaltsuvaipu, et põrandaplan ei paistnud üldse. Aili seisis peegli ees, selg nende poole, ja kohendas ki ruga juukseid, siis pöördus ta ja nägi voodil istuvat Mäkiniskat.

«Kas Mäkiniska on ka siin?» hüüatas ta ja puhkes samas nutma. «M käisin kuas Eilaga su lapsi mattamas ... ja Eila ... ta on ninda õtsa jään et peris äbi kõhe ... ninda aige ...»

Ta nuuksus nii, et kogu keha vappus.

Mehed vaatasid kohmetult üksühe otsa ja Lompolo suunurgad tõmblesid, nagu kipuks talle naer peale — temagi oli rampväsinud kuueööpäevasest peaaegu lakkamatust kõndimisest. Mäkiniska istus kägarasse tõmbunult voodil ja hoidis kätega kõhtu kinni: magu, mis polnud toitu saanud, valutas ja soolikad kippusid kokku kleepuma. Ta ütles Ailile: «Nüüd on kõik nindaku enne lõppu ...» ja vakatas siis ja vaatas Ruusumaa poole: kas too ka muiga?

«... sääl on toidukraam lõpukõrral ... ja issand tiab, miist nad sääl elad. Ja kiegi ei aita ... kuda sa aitad, kui ei õle omalgi ...»

Naise lamedad puusad vappusid — ikka veel nuuksudes keetis ta kohvi ja rääkis nutusegaselt Mäkiniskaga, kes istus hädisena sängiserval. Lompolo Martti tukkus uksekünnisel ja jäi toasoojuses varsti magama.

Ruusumaa küsis: «Õled sa kuuld, kas meije kõhta on siin jua küsitud?»

Aili raputas pead.

«Me lasima jalga,» ütles Ruusumaa.

Ta puuris pilguga Aili vappuvat selga, püüdes ära aimata, mis naine mõtleb, ent Aili sõnas hetke pärast: «Holmi poisid läksivad kah tunaielmine nädal ülä piiri. Neil õli sõjaväämpolitsei kannul ... aga peris kindlast põle neid kättä saadud, vähämast siijemaani mitte ...»

«Siia on võidud politseile elistada,» venitas Nyström.

Ta läks Aili juurde ja pani käe talle seljale.

«Ära nuta, Aili!»

«Nää ... sul on nüüd peikmes sõast tagasi tuld! Kuule!»

Ta pigistas naise pihta, aga Aili tõrjus ta eemale ja heitis pahase pilgu mehe kasimata näole. «Kannata nüüd viel!» hüüatas ta kõrgeneva häälega, millest kostis ometigi soostumine.

«Ma ei julge teid siije jättäda, äkitse tullasse õtsima. Menga küüni ... sääl on teil einides ia külitä õlla ja saata tõisest uksest vällä, ku järälä tullasse,» ütles Aili, kui kohv oli joodud.

Ruusumaa noogutas ja ütles Nyströmile: «Küll sa viel jõuad Ailigi ädäd ohudata!»

Ta vaatas Nyströmi näljast nägu ivake aega.

«Noh, mis siin siis kah uudist on?» päris ta Aililt.

«Mis siin ikke. Ñindaku ennegi ... Saksmannisid vuarib iga päiv ... tia mis nad siit õtsivad? Eks sie sõda õle jua idakandis ...»

«Küll nad on iast oidand tädä Ailit,» tähendas Ruusumaa Nyströmile. «Nied mõistavad naisterahvaga ninda pienelt ümbär käijä, et suamlane ei saa näulegi. Kui nied kuksivad, on naine seitsmendas taivas ... ja küll sie on viel ia!»

Aili laksas kätega vastu põlvi ja laskis kuulda oma heledat, selget kolmekümneaastase naise naeru. «Ei õle minu viel kuksined!» lõkerdas ta. Nyström vahtis ainiti naise lühikest keha ja laia selga: Aili pruunid lopsakad juuksed olid lahti ja langesid õlgadele.

Hiljem läksid Ruusumaa, Lindqvist ja Nyström küüni magama, Mä-
niska ja Lompolo aga lahkusid vaikselt ja seadsid sammud kodu po-
Mäkiniska mööda metsarada, mis oli ikka veel märg ja libe. Siingi oli sa-
nud! Näriv valu kõhus andis järele ja ununes, kui ta viimaks vastu ho-
mikut väljus metsast põllulapi äärde, mille ta viis aastat tagasi mättak-
vega soost oli raadanud, ja nägi oma hütti, mis seisis hämaruses pungi a-
vate kaskede all.

2

Ta oli kehalt tugev nagu härg: kühmus turjaga ja õlgadest lai ja liha-
line. Pikad käed olid raskelt rippu ja silmavaadegi oli nagu härjal. Kulm-
puhmad varjasid silmi nagu lainemurdjad.

Ta istus, kämblad põlvedel, oma hüti õuel pikaks kasvanud rohus
vaatas tütre ja poja müramist. Plika oli kõhetu, peenikeste koibade-
kümneaastane Elvi ja poiss pisike mustajuukseline naaskel, kelle sünniae-
ta praegu ei suutnud meenutada. Poiss oli igatahes kaheksa aastat vana.

Ta ei seganud ennast laste nägelusse. Poiss kiskus tüdruku käest alata-
ära punase puupulga ja viskas selle rohu sisse, nii et tüdruk pidi ma-
roomama ja seda otsima.

«Isa! Isa!» kisas tüdruk.

Aga Mäkiniska ei kuulanud. Ta mudis sõrmedega põlvi, milles and-
tunda luuvalu. Ta oli noor mees — kevadel oli ta kolmekümne seitsme aa-
taseks saanud. Murul ta kõrval kuivasid lagunenud saapad ja higist au-
likuks kulunud jalanartsud, millest levis nõrka naha ja higi lehka. Päi-
soojendas mõnusalt — päikese käes läikisid pungad kaseokstel kollakal-
Öösiti oli veel külm, ent päeval oli kõikjal tunda lähenevat suve.

Ta istus liikumatult — ainult põlve pigistavad sõrmed liikusid. Pilk viib-
laste peal, ent silmad vaatasid tühjusse ja tähelepanu oli pöördunud sisse-
poole, uurima rinda ja südant.

Ta oli peitnud oma sineli toapõranda alla, passides peale, et lapsed e-
näeks, mis ta teeb. Kojutulekurõõmu polnud ta tundnud.

Öösel oli ta ettevaatlikult naise kõrvale heitnud, kõht ikka veel nag-
tules ja näljane. Eila oli teda esiotsa võõrastanud, pärast hämmeldunul-
nutta vesistanud ja jäänud siis kulununa ja rammetuna ta kaenlass-
magama. Kuidas küll oli Eila muutunud ja vananenud — juuksed olid läi-
nud kuivaks ja sakrunud ja käed küünarnukkideni karedad. Mis oli alle-
kaheksateistkümneaastasest, kelle ta endaga Turust kaasa tõi? Naise sil-
made ümber olid tumedad rõngad ja suunurkadesse olid ilmunud masen-
duse ja mure kurrud.

«Henrik, minu Herkko...» vadistas naine, üritades häält rõõmsaks sun-
dida — selle varjust aga kostis välja meeleheide ja pettumus.

Õhtul oli Eila toonud lauale ainult vesiseid kartuleid ja leivatüki, mis oli
väiksem kui lapse rusikas.

«Piima?» uratas Mäkiniska ja taipas samas, kui ennatult ta seda oli öel-
nud. Lehm oli ju veristatud aasta tagasi. Ta nägi, kuidas Eila nägu kum-
maliseks väändus ja kuidas Eila avas suu, ent ei saanudki midagi öeldud.
Alles lõputult pikana tunduva aja pärast eemaldus Eila, põllenurk silmadel,
järsgi pliidi juurest ja ütles vaikselt: «...ei õle mitu päivä õld.»

Eila pilk eksles laes, otsekui poleks naine tihanud tema poole vaadata,
kuigi ta ise tundis, kuidas häbikoorem kogu ta keha kühmu rõhub.

Ta lõi hambad vihaselt leivasse ja kui tükk kohe ei tahtnud lahti tulla,
rebis ta seda hammastega ja heitis tigeda pilgu lapse poole, kes seisis laua
ääres, käed küünarnukkideni taskus ja juuksed pulstunud.

«Aga meil on võid,» ütles Eila.

«Võid?»

Ta katkestas söömise ja pani käed enda ette lauale.

Eila pöördus närviliselt naeratades, käed õieli, kapi poole. Ta võttis kapist
suure võipaki ja tõi selle mehe ette lauale. «Oma viis kilu,» sõnas ta ilmetu
häälega.

Mäkiniska haaras paki kätte, tegi või ümbert paberi lahti ja tõstis või
nina alla; sellest hoovas rääsunud lõhna. Ta vaatas Eila poole. «Sie ju
haiseb.»

Eila pühkis põlle sisse sõrmi ja vaatas talle haleda näoga otsa.

«Alina õli sene kirnund ja tõi sene eila siije... tuli ise, ütläs, et minu
vaatama. Sie aises jua siis...»

«No kas sel inimisel on uidu pias! Ptüi, kurat!»

Ta pani või käest ja voltis paberi uuesti kinni. «Viska sie sõnnikuunniku!»
ütles ta.

«Lapsed on seda süänd,» ütles Eila ja viis või tagasi kappi.

«Pera seda, kui Orvokki tapetud sai, ei õle võid õld ja nüüd on...» nuuk-
satas Eila.

Ükski lihas ta näos ei väratanud, kuigi naise kogu olemus täitis ta meele
rusuva häbi ja tusaga. Rindel viibides oli ta unustanud, et lehma enam ei
ole, ja südames oli hingitsenud ähmane lootus, et küll perekonna eest hoolt
kantakse — küll naine ja lapsed elavad nälga nägemata.

Söömise lõpetanud, läks ta välja ja seisis tükk aega õues ja seadis siis
sammud lauda taha ning ladus maas vedelnud aiateibad kuuldavalt tori-
sedes vastu lauda seina korralikku virna. Laubalt higi pühkides tuli ta siis
lauda tagant, proovis kaevuvinna, midagi eriti enam mõtlemata, ja mars-
sis tagasi tuppa. Kalgid, jonnakalt karmid ja visad vihakurrud ei kadunud
ta näolt — seepärast ei võinud ta isegi lastele ainsatki sõbralikku sõna lau-
suda, vaid põrnitses neid nagu võõraid.

Voodis lamasid nad mõlemad alguses jäigalt, otsekui teineteist kartes ja
häbenedes, kõrvuti; teineteist puutumata. Siis hakkas Eila argliku häälega
kõnelema:

«. . . ja jumal tiab, mis viel tuleb. Mis meist saab? Aga eks sina sene päälä muidugi mõeld . . . ega mina vasta pane. Sedamuadi ela[illegible] võtab elumahla vällä . . . põle enamb uskugi. Ma õlin ema ieski n[illegible] uhkust täis . . . kui sulle läksin, ja ema on kirjutand ka . . . Aga ikke [illegible] uhkelt . . . sinu perast. Ja neli last tuli . . . Herkko . . . ja nüüd on [illegible] kaks . . .»

Eila hakkas kramplikult nuuksuma.

Hommikul oli Herkko juba ärkvel, kui Eila voodist tõusis. Eila liikus t[illegible] hilju, et teda mitte äratada. Ta pani silmad kinni ja tundis läbi sul[illegible] laugudegi oma näol Eila pelglikku ja imestavat pilku. Siis pöördus n[illegible] ära, pani särgi ja undruku selga ja läks nagisevatel põrandaplankudel e[illegible] vaatlikult astudes alla. Ta lesis voodis veel kaua ja kuulas alt Eila tülp[illegible] häält, kui see keelas lastel käratseda, et isa saaks magada.

«Isa on väsind . . . kuuleta.»

Peas ekslesid rahutud mõtted, ent ta aju ei suutnud moodustada mi[illegible] millest oleks võinud kinni haarata. Ta tundis hämmeldust ja abitus[illegible] tuska oma saamatuse pärast — aga mida peaks tegema? Kas oligi e[illegible] muud võimalust kui üle piiri minna? Kõik juhtunu oli ta suurde segad[illegible] ajanud ja sundis väsinud keha vaistlikult pinevile tõmbuma nagu kartl[illegible] metsloomal, kes oksa praksatusest ohu lähedust aimab. Tumedad kul[illegible] puhmad peaaegu varjasid silmi. Ta pilk otsis roovlattide vahelt pidepun[illegible] ent sisemine tusk ja rahutus olid liiga rusuvad selleks, et ta isegi p[illegible] keskendada suutnuks. Ta lebas selili voodis, keha pingul, ja kuulatas toast kostvaid hääli, iga hetk oodates, et sisse tuleb tundmatu võõras h[illegible] mis Eilalt tema kohta teateid pinnib.

3

Kaevuvinn oli möödunud talve pakasega murdunud ja Eila oli mõlem[illegible] tükid nööri ja traadiga kokku sidunud. Kui lihtne oleks nüüd olnud me[illegible] minna, valida välja sobiv noor kask või valmis kuivanud kuusk ja vool[illegible] sellest uus koogupuu. Tema aga uitas mööda õue, suured käed lõdvalt rip[illegible] takseeris maja nurki ja võpatas aeg-ajalt valvsaks ja vahtis metsa rüp[illegible] õuele looklevat jalgrada — see kadus metsa ja viis Sipirjasse: kas se[illegible] keegi ei tule?

Aeg kulus lõpmata pikkamisi. Ta kõndis mööda õue edasi-tagasi, valm[illegible] iga hetk peitu minema, võimetu mõtlema ainsatki mõistlikku mõtet, v[illegible] vähem midagi tegema, kuigi silmad nägid kõikjalt kisendavat abipalvet: s[illegible] on vaja meesterahva kätt. Seda kerjasid uksed ja trepiastmed. Igal p[illegible] oleks vaja olnud lagunenud kohti korda seada, kõbida ja kohendada se[illegible] mis tema äraolekul kulunud oli.

Öösel ilmus õuele Ruusumaa ja hõikas teda. Ta ärkas ja tõusis istuki[illegible]

[illegible]sse hüüdis? Aga Ruusumaa madal hääl oli tuttav; ta tõmbas rõivad selga [illegible] läks alla. Ruusumaa seisis trepil, seljakott seljas. Põhjast puhuv tuul pani [illegible]uusumaa püksisääred lapsuma.

«Noh?» küsis Mäkiniska.

«Ma akkan nüüd menema,» ütles Ruusumaa. «Tule ühäs! Poisid läksivad [illegible]a müädund üäsä . . .»

«Ma tulen omme . . . tarvis viel . . .»

Ta avas suu, kavatsedes Ruusumaale seletada, kui palju kodus teha on, [illegible] kui nõrk Eila veel on, ent tai[illegible]uidas kõik kohad tahavad parandamist ja kui nõrk Eila veel on, ent tai- [illegible]a korraga, et sel pole mõtet. Nägi ju Ruusumaa oma silmaga, kuidas [illegible]jalood olid. Ja oli siis Ruusumaa naine naerusui oma mehe minema lask- [illegible]ud? Ruusumaa oli kodus habeme maha ajanud ja ennast korrastanud, aga [illegible]ma pükse vaadates hakkas Herkkol sisimas häbi: püksid olid üleni kulu- [illegible]ud ja katkised ja ta polnud enam mõelnudki neid lappida — ei ta ise, [illegible] ka Eila. Mis pükstest — aga Ruusumaa ees trepil seistes tundis [illegible] ennast ometi väiksemana ja tühisemana kui vaikne ja tõsine Ruusu- [illegible]maa.

Ruusumaa istus trepile ja võttis seljakoti seljast. Ta päästis koti nahk- [illegible]ihmad lahti ja võttis välja kaks paberisse keeratud leivapätsi ja pistis need Herkkole pihku. Leibadest õhkus sooja. «Naine just küpsätas,» ütles Ruusu- [illegible]maa. Ta tõmbas seljakotisuu kinni, ära ootamata, mida Herkko ütleb. Mees seisis nüüd nagu poisike, käed ette sirutatud ja leivapätsid käes. Keset [illegible]armi habet avanes suu ja sulgus taas. «Aituma,» pomises ta sunnitult, üri- [illegible]tamatagi naeratada, ja ega Ruusumaa tema poole vaadanudki, vaid vahtis [illegible]ksisilmi metsa taga ööhämarikus seisvaid vaarasid — need olid Rootsi poolel. Ruusumaa mõtted olid ametis tegevusplaaniga; tal tuleb minna jõe [illegible]ääres keset kaasikut elava Üksiku Hilma juurde ja see üles ajada — Hilma viib ta oma paadiga üle piiri, siis pole tollivalvureidki karta. Ta võiks paadi ka varastada, aga sellel poleks mõtet . . . Vaarad paistsid halli taeva taustal häguselt, need olid päris lähedal ja näisid mustjatena.

«Eks kahe mehe õles seltsim menna,» ütles Herkko vaikselt, otsekui [illegible]paluks Ruusumaalt andeks, et ta lahkumisega ikka veel viivitab, kuigi min[illegible]git otsest põhjust viivitamiseks polnud, «. . . aga sene juures on sie asi, et kahe mehe saab juttu aetud. Üks mies jällä ei tie suurt kärä . . .» Ta vaatas Ruusumaa poole, teades, et niisama hästi kui tema, teadis Ruusumaagi, et kedagi poleks neid kuulmas; küll aga oleks iga väejooksiku kodu esimene koht, kust politseinikud otsima tuleksid.

Kui Ruusumaa oli läinud, istus Herkko trepil, leivad käes ja kuulatas, kas Eila liigub üleval. Ta ronis ettevaatlikult mööda nagisevat treppi üles [illegible]oapealsele ja äratas naise. «Ruusumaa Liisa saatas sulle nied,» ütles ta ja [illegible]egi leibade ümbert paberi lahti ja näitas leibu Eilale. «Nää!» Siis istus ta [illegible]ängiservale ja silitas käega naise rindu ega lausunud enam midagi.

Ta tundis sisemuses süttivat arglikku tegutsemiskihku — Ruusumaa käik [illegible]oli selle süüdanud. Ruusumaa mehelikkus ja jõud, mida temast hoovas, laa-

dis Mäkiniska. Ta oli tundnud ennast armetuna ja haigena, saam
sestsaadik, kui nad enam kui nädala eest oma punkrist lahkusid; nüüd
dus, nagu oleks sees miski küdema hakanud. See oli see, mis kõige lo
likumalt ta olemusse kuulus: tegutsemine, äkiline ja kiire tegu, raev
süttimine ja põlemine ning võib-olla kustuminegi seejärel. Aga tegevus
Oli ta selleks loodud? Ta oli ometi teoinimene, pagan võtaks! Aimdus
lest tundus nüüd kehas. Käsi liikus mööda Eila kõhnunud rinda, komb
vargsi, kui nälginud ja otsajäänud rinnakumerus oli. Ta lükkas voodi
pandud leivad eest ära ja surus käe Eila jalgade vahele, oodates, et
mõistab ta puudutuse tähendust. Eila nihutas nüüd reied laiemale ja
tas käed ta rinna poole. «Herkkoke... Herkko, kullake...» Ta tõmbas
pealt teki ja poetas oma püksid põrandale ning hetke Eila puusi hell
nud, lebas ta naise peal raskena kui tina, ent kärsituna, kuigi ängistus
järele andis ja kogu keha tundus rahunevat — jõnkunud kõigest väe
all, rauges ka Eila keha ja naise käte haare ta piha ümber lõtvus. Ta
sis üles ja tõmbas püksid jälle jalga.

Ta rääkis Eilale pakilt kõik selle, mida oli kavatsenud öelda alles ku
järgmistel päevadel — lahkumishetke oli olnud nii raske kindlaks mää
Ent nüüd tundus see kergem ja lihtsam. Eilal tuli nüüdsest alates va
olla ja oodata tema käest teadet ja oodata, millal ta koju saab tulla, ja
samuti minekuks hakkama seada. Nüüd on paras aeg jätta see armetu
siin ja minna ära Rootsi, mis on sootuks teistsugune maa kui see —
ei lõpe leib niipea. Ja pealegi, muud võimalust polegi, sest väejooksik
armu ei anta, vaid kohtuotsus tehakse kõige karmimate paragrahvide j
Ta tuleb Eilale ja lastele siia järele või korraldab nii, et nad saavad m
moel üle piiri tulla. Nüüd tuleb jätta kõik, mis siin on... ja kui t
vähegi mees on, pole siin jumala eest midagi taga nutta.

Ta istus pilgu aega vait ja vaatas Eilat, kes pühkis särgisabaga rei
valguvat seemnevedelikku.

«Eila,» ütles ta. «Ma lähän nüüd... ma jõuan viel Ruusumaale järälä.

4

Ta lükkas ukse enda järel kinni ja ruttas pikkade sammudega me
Kindlusetus ei piinanud enam. Ta jõuab Ruusumaale järele hiljemalt Üks
Hilma juures ja pääseb koos Ruusumaaga üle jõe — sellega ei tarvitse
pead vaevata. Ent keha kõigis nõrgaks jäänud lihastes põles rutt nagu tu
ta lõõtsutas raskelt, suu ja sõõrmed pärani. Kiiresti! Kiiresti! Ta rut
jooksujalu mööda kivide ja suurte puude vahel vingerdavat metsarada
oli sedavõrd hämar, et silm ei tahtnud seletada jalgraja paiguti libe
pinda, aga ta ei seadnud oma samme selle järgi, kuidas oleks olnud kõi
mõistlikum ja kõige ohutum, vaid tormas edasi, nagu oleks ta elu kaal

Kiiresti! Rootsi, rootsi, rootsi... aju jahvatas mõttetuid sõnu: suh-
ja suitsud... jahu, rõivad... suhkur, mitte sahhariin, kohv suhkur
... kurat võtaks... Jalad libisesid üle teeraja vonklevatel libedatel
: väänan jala välja! Tühjagi ei vääna! Tal tuli õhust puudu, kui ta
kogu tolle külluse peale, mis oli käeulatuses: jahu suhkur kohv suh-
jahu... rõivad, head püksid ja särgid... kingad! Väänan jala välja!
kah! Rootsi on hea maa, kurat! Suhkur ja jahu ja suitsud... suh-
...

lähenedes jõe äärde raadatud lagendikule, mille servas seisis Üksiku
Hilma hütt, aeglustas ta käiku ja sammus aeglaselt, ettevaatlikult üle niidu
kõndis üle kartulimaa, hoolega jalaaset valides ning aeg-ajalt seisatades
kuulatades, kas ei kosta hääli. Kas ei ole läheduses keegi, kes võiks
plaanid nurja ajada. Ta nägi, et Hilma hütist vilkus kardinate vahelt
lambi tuhmi valgust. Ta läks hüti akna alt läbi ukse taha ja koputas.
tükk aega, enne kui Hilma avama tuli. Vanaeit hõõrus oma kortsus
ja haigutas poikvel ukse vahelt, näitamaks, et ta tõusis just nüüd-
voodist, ja torises unise häälega: «Kesse on?» enne kui nägi, et see oli
Mäkiniska.

«Kas ma võin sisse tulla?»

«No tule...» ütles Hilma ja komberdas tema ees tuppa.

Ruusumaad polnud näha.

«Kas Ruusumaa jua läks?» küsis ta.

«Ma õlin siin... kambris.»

Ruusumaa astus naerdes lagedale.

«Tuled kah?»

«Jah.»

Mäkiniska oli minekuõhinas.

Ta istus hetkeks toolile, pööramata tähelepanu sellele, et sopastelt saa-
stelt valgus põrandale muda ja porist vett. «Kuda sie Hilma üksipäini
kama saab, kui poig on mend?» — «Iast, ninda vana inimine,» vastas
Hilma ja lisas, et ega tema ole ainuke. «Sul õmal jua surivad lapsed. Jah.
Hindat igaühälä neid kannatusi on annetud.» — «Nõnnamuadi jah,» ohkas
Mäkiniska ja uuris Hilma kortsus nägu. Ruusumaa kõndis ukse juures edasi-
tagasi.

Nad hakkasid minema ja sõudsid ööhämaruse varjus kiiresti üle jõe.

«Aituma, Hilma!»

«Aituma!»

«Aituma sulle, Hilma...»

Ruusumaa pistis käe taskusse ja võttis raha välja, ent Hilma pööras talle
lja ja tõstis oma vana põdura jala üle paadiääre, oodates, et nad paadi
ldast lahti tõukaksid.

«No jah,» ütles Ruusumaa. «Aituma siis!»

Nad seisid kaldal ja vaatasid, kuidas Hilma aeglaselt ja kiirustamata
tagasi sõudis. Nii vanale inimesele kui Hilma ei tähendanud rahulik ööuni

enam midagi. Talle oli ükskõik, kas sõuda üle jõe öösel või päeval. V
kortsus pihud pigistasid aerusid, liikusid edasi ja tagasi, edasi ja ta
tõmbasid ühe aeruga vedusamalt kui teisega, et vool paati tema ka
mööda ei kannaks.

5

Maikuu päevad möödusid nagu teistelgi aastatel: maa kuivas ja rohi h
kas haljendama — mai lõpupäevadel lasti kari esimest korda välja: leh
ammusid suurest rõõmust pärast esimest hämmeldust ja needki vasi
kes nüüd esmakordselt kesa nägid, said peagi käiku ja liigutustesse ju
ega võtnud kuigi kaua aega, kui nad juba väljas karglesid, sõrgadega
nudaastast rohtu trampides, nagu oleks karjamaa õhk ja värske tuul o
igapäevane ja tavaline.

Keskitaipale Aili veristas sügisese pullvasika juunikuu alguses, just
kui ilmad soojaks hakkasid minema. Ta müüs liha kõhukale saksa veltv
lile, kes oli mitmel päeval Sipirja majades toidumoona hankimas käin
osa lihast viis ta aga ühel päeval Eilanmaale, Mäkiniska naisele, kes
nüüd haige ja voodis. Ta õmbles oma vanadest kleitidest kümneaasta
Elvile ja kaheksasele Pekkale rõivaid ja veetis ka ööd Eila pool. Ta ka
lättest toobrite viisi vett ja küüris hüti ainukese toa maast laeni puht
ja põletas ära lagunenud lasterõivad, mis olid kuulunud Mäkiniska kah
noorimale. Nemad puhkasid nüüd kalmistumullas oma väikestes hööve
mata laudadest kirstudes ühise puuristi all: väike Raili ja väike Matti.

«Neil riijestel on aigus küljäs... paremb vällä ävidata, et ei jää t
vastele pahandusest,» seletas Aili ja pilgutas silma voodis lebavale Eil
kelle põsed olid auku vajunud. Eila käed värisesid — ta kompas sõrmed
oma kõhtu ja naeratas häbelikult.

«Ega me rohkemb enamb lapsi ei muretse...»

«Issake, kes seda tiab!» naeris Aili.

Ta korjas riidehilbud pambuks ja viis selle keset õue ja läitis vana k
tunud ajalehepoolega; selle oli keegi hiljuti siin käies kaasa toonud ja E
polnud seda ära hävitanud — lapsed said tähti vaadata.

Rõivad võtsid tuld, leek levis, vuhvatas nõrgas tuulevinus paaril ko
suuremaks ja kustus siis. Väikesest lõkkest keerles metsa poole mu
suitsu. Eilale ütles Aili: «Ma aitan sinu, et sa menema saad... tollim
tuli mulle tunaeila vasta ja ütläs, et niisikesed nagu Herkko lastasse ma
ja neije naisi ja lapsi karisdetasse kolmande ja neljande põlveni...»

Järgnevatel päevadel rääkis Eila ühtevalu äraminekust: ta ei tahaks en
hetkekski siia jääda. «Kuda sie Herkko küll sääl?» ütles ta Ailile. «K
Herkko akkama saab, kui sõast tulema on pääsind!»

«Aga ega sie elu säälgi lihtne õle. Leivamure on igalpual. Ja Herkko piaks
...da pali tienima, et võib sinu ja lapsi eladata.»

«Ruatsis on siiski paremb kui siin.»

«Eks muidugi,» ütles Aili; küllap tema seda juba teadis — oli ta ju olnud
...l teenijatüdrukuks Luleåni välja. «Aga ikkegi...» arutas ta. «Igal pual
... omad ädäd... kui sääl üks asi on iast, on tõine jällä alvemast. Sääl on
...nda koledast luttikuid. Ptüi! Siin ei õle ilmaski ninda pali...»

Aili pani asju korda: selle sinna, selle tänna ja õpetas Eilat nagu last, ta
...ab Rootsi jõudes alustama uut elu kindlakäeliselt, ei tohi ilmaasjata olla
...natundeline ja igatseda kodukoha järele, mis oli töörügamise eest tänuks
...kkunud nälga ja hirmu.

«Vata et sa siis ei vesista, kui sinne saad, ja ärä tagasi kipu,» manitses
Aili range häälega. «Ega Herkko sinu lasegi. Ma tellin Soldatkinit, kink-
...ppa, sinu ülä jõe viema ja aitama... sie on niisikene mies, et tämä päälä
...iid küll luatada...»

Eila voodi serval istudes ütles ta: «Puhka nüüd kõrralikult!»

Lapsed ei imestanud pikemalt, et Aili talitab Eilanmaal nagu oma kodus:
...ma oli ju haige.

Kui Aili pühapäeva hommikul Keskitaipalele läks, võttis ta Elvi kaasa.
Tüdruk oli vaikne ja pelglik, ta polnud sel suvel veel Sipirjas käinud: sai
... sinna Eilanmaalt üle viie kilomeetri. Ta haaras Aili käest ja hoidis sel-
...t oma peenikeste sõrmedega kõvasti kinni, kalpsates kuidas jaksas mööda
...rada, et laiade puusadega naisest mitte maha jääda. Läbi küla minnes
...pani Aili käe Elvi kõhnale õlale, et tüdruk ei kardaks, plika aga oli häm-
...meldusest täiesti sõnatu ega mõistnud muud kui suu ammuli imestada, kui
...suur roheliseks värvitud veoauto mootori valjusti jõurates mööda teed neile
vastu tuli; tüdruk haaras kahe käega Ailist kinni ja piidles salakesi autole
järele, kui see oli mööda läinud ja jätnud maha pruuni tolmukeerise.

«Nied õlid saksmannid,» seletas Aili ja viipas käega autole järele.

Elvi ei söandanud suudki lahti teha; ta nuuksatas Ailile midagi ebasel-
...get, kui too seletas, kui palju neid autosid on. «Neil jua värgid õtsa ei
lõppe... neid on kõik mailm täis.»

Nad läksid jõe kaldal seisva Ranta-Antti punase maja poole, kus king-
sepp Soldatkin Ranta-Antti lese juures elas. Kingsepp Soldatkin istus tre-
pil, must karvamüts peas, aga karvamütsigi alt paistis ära, et mehel puu-
dub üks kõrv; see oli tervenisti peast rebitud. Ta oli kõhn halva hoiakuga
kuuekümnendates aastates mees. Aili istus kohe ta kõrvale, uje tüdruk aga
jäi seisma keset õue.

Kingsepp Soldatkin sõnas: «Nüüd paistab sedamoodi, et soome rahvas
...titakse viimseni maha, aga sinna põle miskit parata, sest soomlased on
juba sündimisest saadik hullud, nii et las notivad päälegi. Minu vaja oli
jumal armuline, nõnda et pääsesin tulema...»

«Ilus ilm tänä,» ütles Aili, viibates ühtlasi, et Elvi tuleks ja istuks ka.
...t tüdruk seisis tardunult ja vahtis kingseppa hämmeldunult ja kartlikult.

«Pääsesin tulema Sallast, kus sadas granaate ja kuule, nii et õhk paks. Sääl leidsid paljud Soomemaa kaitsjad otsa... noh, tark ini jälle oskab oma elunatukest täbaraski olukorras hoida.»

«Nonoh,» ütles Aili; küllap tema juba Soldatkinit tundis.

Mees kõhistas naerda ja ajas oma kitsa rinna õieli ja silus olema vurre. «Eks ma pidin sõjast tulema saama, et seda Marjat avitada; see kis oma mehe maha tappa ja jäi üksi, aga ega inimeselapsel põle hää...

Elvi lähenes vargsi ja istus Aili kõrvale.

«See Marja on nii laisk inimesetükk, et kui tema üksipäini elaks, su ta kindlapääle oma laiskuse kätte maha,» seletas kingsepp Soldatkin A Vöörusest kostsid talvel leseks jäänud Marja rasked, lohisevad samm siis avas naine ukse ja ilmus trepile.

«Jessas, tere!» ütles ta. «Mis te's sisse ei tule...»

«Meil õleski vähä asja ka,» ütles Aili.

Ta ajas ennast püsti ja võttis kiitsaka Elvi käest kinni ning läks M kannul tuppa. Seal olid pingi peal rodus jalanõud ja läbi avatud kam ukse paistsid kingsepajäri ja pink, mille peale pussid ja naasklid olid ralikult ritta laotud. Kingsepp Soldatkin tuli hüpleval sammul nende j

«Ma olen siin kõikse hommik pühkind ja luudind, ja tõin trepi ette u haod,» seletas ta porinal.

«Mul on ninda imelik nõrkus...» sõnas Marja, pahaselt kingsepa p põrnitsedes.

Aili istus kingsepa kõrvale pingile, nii et ta käsivarred ja reied v kingsepa särki puutusid. Ta kõneles tasakesi ja palus kingseppa tunaho seks Eilanmaale. «On üks tüä,» ütles ta. «Küll mina aru saan, kust t puhub,» vastas kingsepp ja hakkas suure häälega naerma. Ta lubas tu olid nad ju Herkkoga ühe aate mehed.

«Siin on jälle töölisklassi huvid mängus,» sosistas ta Ailile kõrva. «K lap sa juba taipad! Aga see Marja... see on puhta hull, va vedamik ja t mis veel!»

Ta tõusis ja täitis kohvikannu veega ja keetis kohvi, kogu aeg sele des, kuidas ta oli Sallas päästnud kompaniiülema hobuse, kes oli põleva talli jäänud.

«Oli kõva koondtuli, oli tuld ja suitsu... keegi ei julgend ninagi vä pista... poisid kõhutasid kraavis, koivad sirgu. Sääl oli sügav kuiv kra sinna nad kõik kadusivad. Ma mõtlesin, et olgugi see kapten üks igave siga ja halb inimene, ega siis looma või sedaviisi jätta...»

Marja heietas mitu korda vahele, kui vilets on nüüd elada, kui meest ole. «Õles nagu midagi puudu, kui ei õle miest iga üäsä vuade tulemas tühü tunne,» kurtis ta.

«Tiadagi,» ütles Aili.

«Ära sa Marit usu. On siin mehepoegi käind, ei see Mari ilma suskaja ole...»

«Nuajah, ja Soldatkin jua ka siin,» ütles Aili. «Eks sie õle kah suskaja-... ega tämä muidugi rahu ei anna!»

«Minul on nii erk, et see seisab ainult pühapäeviti ja sihukestele nagu ... oled. Praegugi parasjagu!» ütles kingsepp Soldatkin ja tõmbas käega ... püksiesise. «Aga sihuke krokodill nagu Mari. Sellele ei või ju panna ...du kui pimedas ja tõmba enne puldankott pähe.»

Kingsepp sättis lauale tassid ja suhkrutoosi, tassid endale, Elvile ja Ailile, ja valas kohvi tassidesse. Kui teised juba kohvi jõid, tõusis Marja voodilt, ... ta oli istunud, läks lohinal kapi juurde ja valas endale ise kohvi tassi.

Aknast oli näha, kui kõrgel oli praegu vesi jões. Jää oli läinud Tornio ...le juba poolteise nädala eest, aga ikka veel paistis üksikuid jäätükke ja ...melaike kaldaäärsete põõsaste ümber. Puud, mis kaldal kasvasid, olid kas ...sed või pajud, suuremalt jaolt tihedad ja lopsakad; nende kasvukohas ei ...evanud kuivus kunagi. Õuelt kaldale viiva jalgraja lõpus õõtsus Ranta-Antti paat: see oli kehvas seisukorras, tõrvamata ja hooldamata. Selle kõr-... vedeles roostetanud traatmõrd.

«Kas kinksepp mõtleb suvel kala püüdäma akkada vai?» küsis Aili.

«Põle veel jõud paati korda teha, aga kui kotad kaelast saan, siis... See krokodill laseb kõik kohad käest minna.»

Kohvi ära joonud, läksid Aili ja Elvi minema. Kingsepp kõndis koos nen-... läbi küla. «Ma käin siin väheke vaatamas, hoian nondel sakslastel ...ma pääl, neilt põle nimelt midagi hääd oodata. Kõik üks mõrtsukasugu, ... et tuleb silmad lahti hoida,» seletas ta kätega vehkides. Siis jäi king-...pp Soldatkin neist maha ja pööras teelt Vierola halli katusega maja juurde ...ivale puiestikule.

«Ärä siis unesta tulla!» hõikas Aili talle järele.

«Mina-poiss pean oma sõnast kinni nigu takjas ja kingseppmeister kunagi,» uhkustas Soldatkin ja ajas rinna kummi.

Teisipäeva hommikul tõusis Aili Eilanmaal varakult ja seadis kõik teele-minekuks valmis. Vesistav Eila ei mõistnud ega suutnudki ise midagi teha, vaid kõndis, käed kõhu peal, edasi-tagasi ja silitas mustajuukselise Pekka pead. «Armas jumal, et inimisel tuleb sedaviisi menna!» hädaldas ta.

«Põle siin suurt valida midagi, kui Herkko kõrd niisikese tembu on tehend... siis piad sa mutku mehele järälä menema, nõnna sie piabki õlema...»

«Aga ma õles tahand viel vähämalt surnuaijalgi laste aua pääl käijä...»

«Mis neijest enamb,» ütles Aili pahura häälega. «Neist õled ilma... Võta vai minu. Mul ei õle ühtki last, kuigi aastaid on jua turjal niipali, et äbi kõhe.»

«Aga ikkegi...»

Kui kingsepp Soldatkin tuli, jõid nad igaüks tassi kohvi, vähesed komp-...ud võeti käevangu ja laste pärimised jäid vastuseta. Kui kingsepp ja Eila olid metsa kadunud, istus Aili trepile ja hakkas meeleliigutusest nutma. Siis

ta tõusis ja võttis maast kivi, naelutas sellega laua põiki üle ukse ja tõtt Eilanmaalt jooksujalu Keskitaipale poole: seal ootasid kastjat lilled, juur plekkpurkides kuivanud mullas virelemas.

6

Kui sakslased olid Põhja-Norras merre aetud ja sapöörid olid tuhandete maasse peidetud miinidest ja lennukipommidest osa välja kamminud ja le tud pommid hävitanud, saabusid esimesed sipirjalased tagasi külasse, mi tookord oli maha põletatud ja maatasa tehtud rusuhunnik: vaevalt mis sellest, mis alles oli jäänud, suutis küllaldaselt meenutada endist küla. Se oli kadunud.

Lompolo, Mäkiniska ja Ruusumaa tulid tagasi alles siis, kui aasta ol ümber saanud ja üksikuid armetuid hütte oli juba kerkinud endiste majad asemele.

Talle meenus ta enda saabumine Eilanmaale: tuli oli laastanud kogu õue maa ja õuekaskede tüvede toht oli söestunud, ja laudavaremeis kasvasid pajulilled.

Praegu toetas ta käed restoranilaua valgele linale ja tundis kogu om olemusega, et jälle on kevad — aga nüüd see väsitas. Kevad. Talle tikku uni peale — ja kõik inimesed, kes istusid, õllepudel või napsiklaas ees, õõt susid ebaselgete varjudena edasi-tagasi ja kõnelesid nii vaikselt, et ta e kuulnud midagi.

«Ettekandja!» hüüdis ta.

Näitsiku sammud lähenesid, jõudsid tema kohale, peatusid.

«Ma maksan...» ütles ta venitades.

Kuskilt kaugelt jõudis temani näitsiku hääl: ettekandja ütles üle õla «Üks hetk!»

Ta pani rahataskust raha näitsiku toodud kandikule, ootas tülpinult tagasiraha ja tuikus välisuksele.

Takso.

Ta taarutas komistades kahesaja meetri kaugusele taksopeatusse ja pres sis ennast autosse ja avas suu, et öelda: «Eilanmaale!», mõtles aga ümber ja sõitis Lampide poole ja tukkus seal uniselt diivanil, kõnelemata sõnagi. Kuldne päikesehelk mängles klaasidel ja mööbli lakkpindadel, aknaruutudel, ukselinkidel, toanurga laudvooderdisel, linal ja kohvitassidel. Valgus — see sätendav, veiklev valgus!

Lampi Alina oli vana.

«Kuhu sie Hilma Jussi siis jäi?» hõikas vanaeit talle.

Kuldne päikesehelk mängles aknaruutudel, kohvitassidel, laudlina valge riidel... Hilma Jussi? Mis temast? Laudlinariie näis olevat sama mis res toraniski...

Lampi Alina oli vana (seitsmekümne kuuene), aga ikka veel mäletas ta seda poisikest, toda Üksiku Hilma poega nagu oma last. Kui poiss oli alles viimneaastane ja ema saatis ta asja pärast Alina poole, pani Alina ta toolile istuma, ajas poisiga juttu, pakkus kohvi...

«Kas sie poiss õli su ristipoig vai...?» küsis Mäkiniska, ise enam taipamata, millest jutt oli.

«Neh-ähh!» torises eit vana naise pahura häälega. «Kuhu sie Hilma Jussi siis jäi? Herkko?»

Minia rääkis, nägu priske peas, hoopis muud juttu: Ranta-Anttist ja selle naisest, kes ei olnud viitsinud voodist tõusta, et Anttile kohvi keeta, kui see rindele hakkas minema. Marja oli ainult lesinud voodis ja teinud, nagu magaks. On see alles inimene! Siis oligi Antti rindele jõudes ennast maha tappa lasknud, tõusnud püsti, kui õhk oli täis surmakuulisid ja kõiksugu muid mürskusid...

«Aga Jussi?»

«Suri, noh!»

«Sai surma... niisikene lugu...»

«Jah ja piaaigu kõik ta nõod kah...»

Eit vehkis oma kortsus käega: «Tia, kui äkkitsä on viel inges. Kui on ehk vangi langend.»

«Kulla memm,» hüüdis minia. «Nied vangid on küll ammugi vällä tuadud.»

«Ei seda tia.»

«Nuaja Marja õli magand sängis, ku Antti õli jällä rindele menema akand, ega põlnd isegi kohvi keitand,» seletas minia, naeratades Mäkiniskale oma ...ndunud näoga.

Antti oli küll hea mees olnud (seda ta mäletas), aga see Marja... kes teda ei tunneks. Ei see inimene keelanud oma perset kellelegi! Ja küllap oli Anttist tüdinenud. Aga päike!

Eks nüüd oli sellest ilmama aeg möödas — ja päike paistab kohvilaua valgele linale, mille Lampi minia on välja toonud; portselanserviisile, kohvitassidele, saiakausile, ja veikleb pimestavalt eide silma ja sunnib mõtlema, et suvi on ukse ees.

«Küll sie Sipirja on ikke üks imelik paik, et siin kõik mutku surevad.»

«Misse? Aga kuulga! Ma mälätan nagu eilast päivä, ninda klaarilt ja selgest ku vesi sedagi, kui tuhat ühäksasada nelikümändel aastal... sie õli kärä talv... Räägiti, et Antti surnekeha õlla üläs leitud. Sie õli jäänd estest vainlase pualele, aga saadi siis kättä... sedaviisi jah.»

Inimese elu on nagu kõik muugi looduses: säde süttib mingil hetkel, mida ei või ette teada; leek kogub jõudu, lööb lõõmama, õgib kõik, mis teele sattub, või kiratseb kuskil vaikses sopis hästi valvatuna ja kustub lõpuks üks endast suurema jõu poolt vägivaldselt lämmatatuna, ja teine niisamuti, ent vaikselt vindudes, raugedes.

Aga praegu on juba soe!

Tuleb suvi. Küll see on ikka mõnus...

Alina ütles: «Sie õli siis nelikümänd neli aastal, ku läksima. Meil kirstu kõik pesu, kõik pühäriided, kõik kingad ja sukki ilmatune ulk, võrgud jäiväd tuleruast, kõik kalapüügivärgid... küll siis sai jõest äid k Nüüd ei tasu sinne vette mitte sittugi!»

Päikesehelk.

Lusikad kilisevad. Kollane kass hiilib vana Alina jalgade juurest mine Alina tukub, minia ja lapselapsed istuvad vaikselt, kell tiksub... lõpp lä neb, lõpp läheneb... lõpp lõpp... läheneb...

«Õli sie vast ualitsus!» hüüatab vana Alina ja tõstab oma tassi k käega suu juurde ja joob kohvi, irvitus vanal näol. Ent korraga moonu ta häält äge viha. «Vai kurat! Seda ma küll ütlän, et nied sakslased õli püsti saatanad!» Minia vaatab laste poole: «Ärga kuulaga, mis vaname räägib... jampsib ja vannub muidu...»

Äkitselt meenub vanale Alinale jälle midagi muud. Ta pärib minia k tasakesi: «Kas sel Kasperil on kah jua autu?»

«On jua jah,» vastab minia. Ta tunneb roidumust.

Ja päikesehelk!

On maikuu.

Herkko Mäkiniska noogub viskist ja kevadest joobununa halli diiv peal. Kõik see tühine, mis Lampi minia ja vana Alina suust voolab, jät ta ükskõikseks — ja ta ei pane seda tähelegi.

Joonud kohvi ja lõpuks diivani peale tukku jäänud, palub ta virgu Lampi minial takso tellida ja sõidab Eilanmaale mööda kruusateed, mis valmis eelmisel sügisel.

7

Nüüd on lihtne arutada ja meenutada sündmusi ja asju, mis olid ja le sid aset *siis*: too sai medali, toda tänas see ja see kolonel. Ent need, k olid vapramad kui oma sõjatee lõpuni käinud kangelased ja kaevikus o leidnud lambad?

Alina ütles: «Ei jäänd midagi, mis ei õles tuleruast saand. Tõistel jäiv nied majad, et ei põlend maha. Aga meije oma läks. Mul õli kõrralik m kleit: sie jäi ja sai tuleruast, mul õli ilus jakk, sie läks, õli uusi silmirä kuid kakstõist tükki, ninda uusi, et ei õld mitte kõrdagi nägu pühütud kõigest jäin ilma. Sääl näväd tuleruast langesivad!»

«...neid nüüd maksa miele tuledata. Teilgi, memm, lähäb vade miel k vast, ku neist räägita!» ütles minia.

Alina vaatas oma miniat, avas suu, naeris.

«Jaa-noh,» ütles ta. «Aga mina õlen sitki ku kuera liha!»

«Tua õige kohvi,» sõnas ta.

üse ja raske minia liikus mööda läikivat põrandat ja tõi külmkapist el kohvikoort.

Päike paistis läbi akna valgele laudlinale.

Kui olime lapsed, oli tore sõda mängida ja kujutada ette suuri kangelas- gusid, ehkki *päris* sõda käis lausa lähikonnas. Me luurasime aitade ja htede nurga taga, puust vestetud püssid käes, ja tõstsime rõõmukisa, kui ime vaenlase maha lasta, ja tundsime kõik oma mängudest lõbu. Miks me nii tegime? Päris sõda saatis koju poisse, kelle jalad olid väsinud isa- maa kaitsmisest: need olid Nestori Lampi, Kasperi Lampi, Yrjö Huhta ja akari Huhta, Hannes Lompolo ja Mauri ja Matti Alapää, Jonne ja Niilo arkkamaa-vennaksed, ja nende nõbu Unto Tarkkamaa, Hilma Jussi ja veel lsi ja veel teisi... Nendega oli juhtunud õnnetus: kuul oli tabanud kas ead või rinda või oli kogu noor keha puruks lastud, nii et kui surnukehad viimaks Sipirja mulda õnnistati, oli parem kirst avamata jätta: ükski neist oistest ei olnud ilus.

Nad olid kümme või kakskümmend aastat vanemad kui meie. Nende nnetuseks.

Õnnetuseks?

Miks kujutlesid nad, et võivad vägivalda ja surma relvadena kasutades idata oma kodusid ja omakseid? Ja lõppude lõpuks: kas siis kodusid ähvar- das mingisugune oht?

Aga neil polnud ju valikuvõimalust. Ja sel hetkel, kui kusagil puhkes sõda, kadus seal kõik see, mida lastele oli õpetatud: headus, sõbralikkus, armastus, ja ligimese austamisest ei poetanud keegi enam sõnagi. Või kas oligi noid asju õpetatud?

Alina ütles: «Kus sie Hilma Jussi siis küll õtsa sai? Ma mälätan seda poissi nõnna selgest ku vesi. Oh sa eldus, küll sie õli üks tore poisikene, ja valgetverd... juuksedki tõsel kui lina... jah.»

Minia vastas tülpinud häälega: «Eks ta lasti maha.»

«Eks sedaviisi jah,» ütles Alina.

Nüüd tuleb meile iga päev vastu mehi, kes on mõrvanud ja tapnud — oma elu hädaohtu saates on nad üle elanud õnnetuse ja hooplevad sellega. Nüüd on lihtne meenutada asju, mis siis aset leidsid — see kompanii lan- ges peaaegu viimse meheni, see vallutas nii ja nii mitu meetrit kallist maad.

Linnades ja suuremates paikkondades on asi teisiti — inimesi ei tunta sel kombel nagu siin. Sipirjas saadi näha, et need, kes tulid sõjast tagasi suure suuga praalides, olid just need, keda varem oli põlatud kui nigelaid. Nad olid võtnud sõjas hüvituse oma saamatusele muus elus ja iga medal, mis nende rinda ehtis, oli nende meelest otsekui mingi tasu, otsekui mingi- suguse ohvri eest saadud tunnustus. Kas oli sõda neist inimesed teinud? Nende perekonnad elasid kodus puuduses ja näljas — nemad aga käisid au ja kuulsuse radu, võõraste käsualustena.

«Ja ilmaelu on niisike, et lapsi tehasse ja tappetasse,» ütles vana Alina.

silmad suured peas, nii et minia juba ta kuulamisest tüdines. Lapselap
olid läinud välja, kes kuhu.

«No ... siin õlid ennemast venelased, nied õlivad sääl jõe ääräs li
neil õlivad obused ... õli pikk köis, sie õli kahe puu vahele tõmmetud
obused õlivad sene küljäs kinni. On sie kah isevärki pruuk. Nied küps
sivad ninda suuri leibi, et armas aig ... ja lastele antsivad leiba. Sääl
siis sie Ruusumaa Israeli neile tõlgist ja lasi vene kielt nindat ... jaa.»

Päike. Maikuu.

«Paistab, et varsti on jõel jäämenek kääs,» sõnas minia.

«Jaa. Herkko isa, sie õles seda tiand. Tämä õskas ennemast päiväp
üälda, milla jää liikuma akkab ... ja sie läks märki kah ...»

Aga osa mehi, nagu ta ise, Onni Ruusumaa ja Martti Lompolo, jät
oma kaevikud maha ja pagesid rindelt, tulid ööpimeduse varjus sõjast
ja läksid üle Tornio jõe Rootsi ja hankisid seal tööd ja saatsid koju to
rõivaid ja raha. Ent seal, kust nad olid oma elu kaalule pannes pagen
seal ei mõistetud seda vaprust, mida nad tulvil olid, vaid neile saad
välipolitseinikud järele, naisi ja lapsi üle kuulama ja neid endid väejoo
sikuteks nimetama. Ei mõistetud nende teo mõtet — võib-olla ei teadn
neist suurem osa seda isegi: paljud põgenesid ka surmahirmust või ük
kõiksusest. Hiljem ajad muutusid ja need, keda alles äsja oli peetud kõi
viletsamateks ja armetumateks maa peal, tõsteti au sisse ja neist tehti lau

Päikesehelk langes tassidele, alustassi äärele, valgele linale, mis oli la
tatud väikesele lauale. Vana Alina trummeldas oma luidrate sõrmede
vastu lauda.

«Kuda sie Ranta-Antti Marja küll ... sie jättäs oma mehe ninda ual
tusse, et kohvigi ommiku ei ...» kõneles minia närbelt. «Küll sie piab ik
laisk inimine õlema, kes sedaviisi tieb ...»

VI

1

Sügispäevad lähevad tihedalt üksteise kannul. Tuleb talv. Ühel päev
lõhkusin kogemata vana lillevaasi — see oli olnud ainuke ese, mis mu
emast oli jäänud; tuhmunud ja võib-olla isegi inetu vaas; ent nähes sed
kildudena põrandal, tundsin, et olen hakkama saanud millegi halvaga. Ko

sin kõik fajansikillud enda ette lauale ja nägin tükk aega vaeva, püüdes
eid üksteisega sobitada, kuni mõistsin, et see on võimatu. Vaas oli puru-
nenud nii väikesteks tükkideks. Murelikult viisin killud väikeses paberkotis
välja ja poetasin plekktünni, mis seisab tühjalt trepi kõrval. Ulla ei viska
sinna kunagi midagi. Terve selle päeva lesisin voodis, suutmata kirjutada
midagi: märkasin äkki, et olen sündmustega kontakti kaotanud. Alles äsja
olin ette kujutanud, et valitsen kõike seda, mida tean ja kuulnud olen, ja
et suudan sellest tervikpildi luua, nüüd aga nägin kõike liiga selgena ja
eredana ja mõistsin: lootusetu. Hakkasin kujutlema, et kõik on tolle puru-
nenud fajanssvaasi süü, koos sellega olin kaotanud vähimagi võimaluse
raske töö lõpuni viia.

Järgmisel päeval sadas hommikust peale nagu oavarrest, ja vihm ei jää-
nud üle öösekski. Nägin hommikul, et Ulla läks tööle, vihmamantel seljas.
Ta sõitis oma jalgrattal mööda õliga immutatud kruusateed, mille vihm oli
teinud läikivaks ja libedaks. Lugesin päeva jooksul üle kõik seni kirjutatu
ja üritasin mitu puhku mõne lehe jagu juurde kirjutada, aga kõik, mis
kirjutasin, muutus mu silmis kuidagi tarbetuks ja naeruväärseks: mis mõtet
kõigel nüüd enam oli? Ja ma polnud enam kindel selleski, kas tahangi üldse
kõigest kirjutada.

Vihmast hoolimata läksin keskpäeva paiku välja ja sõitsin taksoga viie
kilomeetri kaugusele Eilanmaale.

Herkko lesis oma koikul, paksud, peaaegu põlvini ulatuvad villased sokid
jalas, ega ajanud ennast isegi istukile, kui sisenesin. Ta tegi näo, nagu loeks
ajalehte. Kõnelesime Eilaga ilmast ja muust tühjast-tähjast, siis uratas
Herkko: «Noh ... kas sa ikke viel kirjutad? Torka õige sinne mõni rida
tollest vallavalitsuse erra esimehest. On sie alles pasa ...»

Ta rääkis, kui raske pärast sõda taastamise ajal oli ehitusmaterjali saada
ja kuidas tal oli juhuslikult õnnestunud osta koorem laudu, mida ta siiski
polnud Eilanmaale saanud toimetada — vallavalitsuse esimees oli oma mah-
hinatsioonidega tehingu nurja ajanud ja müüja oli müünud lauad teisele
mehele. «Ja sie on sula tõsi!» ütles Herkko kindlalt.

Ilmselt ta ootas, et ütlen ta jutu peale midagi, aga korraga hakkas see
mulle vastu. Miks pidi vanu asju meelde tuletama?

Lahkusin Eilanmaalt niipea, kui olin kaks tassi kohvi joonud, ja kõndi-
sin läbi saju tagasi külasse. Liiklus oli seal nüüd hõre, autosidki vähe, ja
lausvihma pahises taevast lakkamatute valingutena. Hootised tuuleiilid tegid
ilma külmaks ja peksid vihma vastu aknaid, nii et ruutudele paiskuvad
veejoad muutsid toa hämaraks ja ümbrus nägi välja, nagu oleks seda vett
säästmata pestud: vaarad idas ja Rootsi poolel paistsid üksnes ihmjate
siluettidena. Kui ma viimaks veest nõretades, hambad lõgisemas, ualla
sain, oli Ulla juba koju jõudnud. Ta oli oma vihmamantli eeskotta naela
otsa riputanud — sellest oli nõrgunud põrandale ta saabaste kõrvale loik.
Käes oli oktoobri lõpp — märkasin seda ühtäkki — ja see süvendas mu
masendust veelgi. Mu peas vilksatas juba arutu mõte, et lähen vaatan tünni,

kas fajanssvaasi killud on veel alles. Et liimin vaasi kokku, mingu selle peale või kolm päeva. Jama!

Laotasin kõik oma läbimärjad rõivad üle toa laiali kuivama ja keetsin kannutäie kohvi ja jõin seda. See soojendas, aga ei hajutanud tuppa sugenevat meeleolu, mis polnud muud kui alasti lootusetus.

2

Ulla, väike kuldjuukseline tüdruk; kellestki teisest ma ei hooli, aga sind ihkaksin enda omaks, nii nagu muiste mehed võtsid naise, jätmata enam kellelegi kahtlust omandiõiguses. Aga tema on iseseisev täiskasvanud naine ja meie vahel on mingi tõke, kuristik, mida on raske ületada.

Ma ei tunne ta nägu sellisena, nagu see on nüüd, vaid mäletan väikest kuldjuukselist tüdrukut. Ulla!

Kellestki teisest ma ei hooli.

Lastena silkasime üheskoos mööda jõekallast, mängisime ja naersime, kuigi kõikjal meie ümber oli vaesus ja puudus — nüüd oleme mõlemad nagu põdurad vanainimesed, tulvil valusaid mälestusi ja siniseid plekke, mille too aeg jättis. Ainuski koht meie kehas ja hinges pole ilma armita.

Meile mõlemale on näkku sülitatud, ja kui olime lapsed, sunniti meid peitu pugema ja unustama head ja helged mõtted, ja ehkki naersime, naersime vaid teineteisele ja sirgusime tõsisteks. Nüüd on kest kasvanud paksuks ja läbitungimatuks ja ajuti on tunne, et mulle pole kedagi vaja; mulle piisab iseendastki, ent nähes sind, tunnen valu ja piina ja sosistan: Ulla ... Ulla, väike näälike! Sinult ihkaksin tuge otsida.

Olen Sipirja Liisa sohilaps, aga ma ei hooli sellest enam. Kui mõni seda mulle nüüd näkku ütleb, ei tee ma sellest väljagi, vaid naeran ja vastan: «Jah olen ... ja mis siis?» Ja vähemasti arvan end nägevat, et nende pilge, kes mind mõnitada tahavad, siis nende endi vastu pöördub. Mind ei saa nad panna häbenema, vähemalt mitte väliselt.

Kasvatasin kesta Alavuoma õuemajakese külmas ja läbitõmbavas toauberikus, kui külmetasin seal talvepakastega ja nägin und millestki soojast ja heast, mis pidi olema ema, aga mis kadus, kui ärkasin, või muutus muhklikuks peaaluseks. Kasvatasin kesta nagu jõekarp ja proovisin ikka ja jälle selle tugevust, mõnitajaid pilgates ja häbistades. Aga halbadel inimestel (nagu näiteks sipirjalastel) on alati relv, mille nad kõhklemata käiku lasevad, et oma vastastest jagu saada. Kõigil neil on relvaks vägivald. Nad peidavad selle ilusate sõnade ja meelituste taha, nii kaua kui vägivalla tulevane ohver talle loomuomase headuse tõttu usub oma piinajast head. Inimene (nagu näiteks mu ema) on kaitsetu ja nõder teise ees, uskudes, et too võib pakkuda midagi tasuks armastuse ja siiraste mõtete eest. Kergeuskliku lambukesega läheb alati nii: ta võetakse õnneks ja pistetakse nahka, seda lüüakse ja pekstakse.

Nii läks ka mu emaga. Ta pakkus oma keha jäägitult, oodates, et saab midagi tasuks, ja pettus ka viimsel korral.

Ma ise olin lapsena abitu ja tulvil usaldust, aga nüüd õnneks haiglaselt pelglik ja täis umbusku. Nüüd on mu pilk terane, aga siis olin rumal nagu pime kana, ja sain seda ikka ja jälle tunda.

Kui olin viieteistkümnene, läksin Ruusumaa kitsanäolise Petri ja Alavuoma Eevaga külast kilomeetri kaugusele ujuma. Seal on väike saar, mille kaldad on kaetud liivaga. Kui tagasi pöördusime, istusime paadis alasti ja mina sõudsin rasket paati vastuvoolu. Olin väsinud ja nördinud, sest Petri oli minust suurem ja tugevam: miks tema ei sõua! Ütlesin seda talle. Siis hakkas ta mu tõsise näo üle ilkuma, ja kui ma sellest välja ei teinud, viskas ta paadipärast mu mütsi kaugele allavett.

Ma ei öelnud selle peale midagi.

Siis võttis ta mõla kätte ja ähvardas mind sellega lüüa, kui ma oma mütsi ära ei too.

«Mine ja too see müts ära!» karjus ta vihast punetades ikka ja jälle, mina aga istusin aerudel, võimetu ja tumm, ega saanud oma viha tema peale välja valada, sest ta oli tugevam kui mina. Aga ma muigasin talle põlglikult näkku. Siis ütles ta, et ei aita muu kui mulle peksa anda, ja tõusis paadi käilas püsti. Ma haarasin Eeva kõhna keha ümbert kinni, et ennast varjata ja kaitsta, aga ta virutas mõlaga iga kord, kui ma nähtavale jäin, nii et lõpuks olime Eevaga mõlemad vorpe ja siniseid plekke täis. Siis sõudis ta ise kaldale ja laskis jalga.

Veel mitu nädalat pärast seda redutasin teeveertes ja jõekaldal kasvavates põõsastes, kui nägin Petrit tulemas. Mõtlesin, et ma ei taha teda enam ealeski näha, ja Johannes Alavuomale, kes oli mu kasuisa, ütlesin, et sinised plekid on sellest, et kukkusime jõe ääres vastu kive: «Jooksime võidu ja komistasime!» Aga ta hakkas meid kahtlustama ja keelas Eeval minuga sõbrustamise ära. Päev-päevalt rääkis kõhn plika minuga ikka vähem: ta hakkas minusse suhtuma, nagu oleks tõepoolest juhtunud midagi, mille pärast ma häbenema peaksin. Siis jäin haigeks ja visklesin palavikus. Mind viidi Alavuoma külmast ja läbitõmbavast õuemajakesest äsja valminud kahekorruselisse elumajja ja pandi tagakambrisse, et ma hinge ei heidaks. Siis oleks olnud kadedatel inimestel hea öelda: «Ära tapsid vaese orvukese!»

Kuulsin läbi kambriukse, kuidas Johannes Alavuoma peretoas köhis ja jalgadega trampis; ta läks kergesti endast välja, kui asjad ei edenenud nii, nagu tema tahtis. Ta oli päevad läbi pikali, viitsimata vanemas eas enam riidessegi panna, ja põrnitses vihaselt iga sisenejat ja kaotas enesevalitsuse, nähes kas oma naist või lapsi asjatoimetustega venitamas.

Aga minu vastu oli ta nagu isa.

«No kurask!» ütles ta kambriuksel seistes. «Kuda siis poisil lähäb?»

Ma tegin, et olen nõrgem, kui tegelikult olin, ja soigusin hädise hääl
«Nõrgavõitu sie õlemine.»

Ta lõntsis tagasi peretuppa ja tõi oma voodi päitsist suitsukarbi ja pa kus sellest mulle suitsu. Siis istus ta voodi kõrvale toolile ja pajatas r mata paljudest asjadest, millest mul varemalt aimugi polnud. Ta sel üksipulgi, kuidas lutsumõrda tehakse, et kala põhjamudas liikudes mõ läheks ega oskaks sealt enam välja tulla.

«Üälga, onu, kas inimine tiab ette, milla ta sureb?» pärisin.

«Jaa-noh. Mõni tiab, mõni jällä mitte. Ennevanast õli niisikesi, kes õs sivad seda täpsält üälda, aga nüütsäl ajal on seda ringi vuarimist nõ pali, et inimine ei õska enamb mõtelda . . .»

Ta avas hajameelselt aluspükste nööbid ja tuiutas mõtlikult oma tume nahalist kortsus suguliiget, nööpis püksid jälle kinni ja pakkus mulle te suitsu.

«Mulle mieldivad niisikesed nuared kui sina,» ütles ta valju hääle «Ärä sina, poiss, lase vanadusel endast võitu saada!»

Lamanud neli päeva tagakambris, hakkasin higistama ja palavik an vähehaaval järele.

Siis õppisin vanast Johannesest lugu pidama. Ta oli oma nooruses oln suurt kasvu ja ilus mees — hoopistükkis teistsugune kui mina, aga k ootamatult saabus vanadus, oli ta kühmu vajunud ja kõik muu peale pu gis karvase kõhu oli temas kokku kuivanud. Ta ise hakkas minu juu õuemajakeses käima, osalt selleks, et saaks valvata Eeva tulemisi ja min misi, aga samuti, et saada rahumeeli juttu puhuda ja vaielda. Mina ol liiga arg, et talle ükskõik mis asjas vastu väita.

Aga kui ma jälle terveks sain, muutus ta ega teinud minust enam põ mugi välja. Ja kui mina ja Eeva Alavuoma jõeäärsel heinamaal loogu võ sime, tuli Johannes ise niidule ütlema, et Eeva heinamaast eemale hoia «Talvel jällä kualimenek, ei maksa ennast väsidata . . . ja muidu ka,» toris ta. See kõik oli Petri süü.

Tean kogu aeg, et Ruusumaa Petrit pole enam olemas; ta jäi veoau alla ja sai surma ja on maetud sinna, kus puhkavad teisedki sipirjalase aga ometi ei saa ma unustada seda, mis ta mulle tegi.

Eevast ja tema sõprusest pole mul sooja ega külma. Nagunii oleks t mind varsti võõristama hakanud, aga Petri oli mu sõber olnud. Miks t seda tegi? Kas oli selle põhjuseks Eeva? Tahtis ta Eeva ees näidata, et ju tema, Petri Ruusumaa, on minust üle? Kas ta siis ei teadnud, et min mõttes oli vaid üks tüdruk, Krooki väike Ulla, keda armastasin rohkem ku iseennast või ükskõik keda nendest, keda tundsin.

Kohtasin Petrit mõni nädal enne ta surma.

Ta oli suurt kasvu ja nägi priske välja, aga oli endiselt kitsa näoga nag varemalt lapsepõlveski. Ta istus restoranis, õllepudel ees ja enesekinde

mule näol: igast ta sõnast ja liigutusest hoovas iseteadvust ja rahu. Ta viipas mind oma lauda, nii enesekindlalt ja sundimatult, et läksin ja võtsin teiselt poolest istet ta vastas, ka ise selle üle eriti mõtlemata. Ta päris täiesti argise häälega: «Noh, mis siis sääl Vaasa linna pogris kah uudist on?», otsekui oleks seal kunagi ise olnud.

Tema vastas istudes tundsin ennast väikesena ja haprana: seda võis välja lugeda ka tema pilgust. Tal oli seljas tume ülikond, aga ta istus oma toolil ometi vabalt, ilma et oleks kogu aeg käisesuid sikutanud. Mina oma musta kampsuniga kössitasin ta ees ja mul oli kogu aeg meeles, kuidas ta mind toorelt mõlaga lõi, säästmata isegi Eevat. Aga kui meie kohtumisest oli möödunud kuu, polnud ta enesekindlusest järele jäänud jälgegi: ainult iseenesest tühine, mõjutu keha, millele kaevasid haua ta kaks nooremat venda, sest hauakaevaja juhtus parajasti olema lõunas suvepuhkusel.

3

Kõik see, mis mulle kuulub, on mälestused, kogemused, sündmused, millest olen kuulnud või mille tunnistajaks olen olnud: pikad hallid õhtud ja ööd, mil valu on olnud peas nagu kivi ja magamisest pole midagi välja tulnud. Kõik see, mis kuulub minu kogemuste ringi, on materjal, mille põhjal täna võin mõelda ja elada ja oodata homset, niihästi pelga minana või siis võimalike teiste teadvuses.

Kui Verneri Krooki haud lahti kaevati ja ta säilmed poolpehkinud kirstust välja võeti ja ettevaatlikult maapinnale asetati, äratas imestust see, et ta luud olid muutunud seitsme aastaga rabedaks nagu kuivanud leib: need murenesid pulbriks. Aga see seik, milles taheti selgust saada, oli veel näha: Verneri Krooki kuklast olid juuksed välja langenud ja liha luu küljest pudenenud ja kolp oli lõhki. Arvamus, mis Verneri Krooki surma kohta oli juba jõudnud moodustuda ja osalt ununedagi, moodustati nüüd uuesti niisama endastmõistetavalt, nagu seda oli tehtud siis, kui ta külmunud ja verine keha toodi hobusega metsast ja neli päeva hiljem maha maeti: siis oli mõeldud, et see oli õnnetusjuhtum, ja asi klaar; nüüd ütlesid paljud, et nad olid juba siis arvanud, et tegemist võis olla mõrva või tapmisega, eks seda oli juba siis aimata!

Kui Verneri Krooki haud lahti kaevati, siis ta endine naine Riika nuttis ja vandus, et tema ei olnud sellest midagi teadnud, et Verneri kolp oli kirvega lõhki löödud, aga kui politseinikud teda põhjalikumalt üle kuulasid, sai ta tigedaks ja läks häbematuks, sõimas politseinikke ja oma kadunud meest ja ütles, et muidugi ta teadis, et Verneri oli mõrtsukatöö ohvriks langenud.

«Aga mis ma niisikese mehega päälä pidin akkama? Üälga . . . eluaig nii-

siike imelik, ja minu võttas vääkaupa, kuigi ma ei õles tahand. Ja ega t siis minust ualind. Ma tiasin küll, et ta vagasest tehti!»

Ent ta vabastati suuremast karistusest ja leiti, et ta on napakas. Ta oli aastatega paksuks ja kohmakaks muutunud: kõik riidehilbud, mida ta kandis, lotendasid ta seljas nagu nartsud ja ta käsivarred olid tursunud jämedaks nagu naisterahva sääred.

Inimese ajaliku elu kõige loomulikum osa on muutuvus: see, et keha ja silmad saavad iga aasta uuteks ja arusaamad vahetuvad nagu aastaajad. Krooki Riikat oli peetud heasüdamlikuks ja elurõõmsaks, ehk küll teinekord natuke kohtlaseks inimeseks — siis aga mõisteti ta inimeste silmis hukka ja ükski ta puudus ei jäänud varjule. Paljud ei tahtnud temaga enam rääkidagi. Ta hakkas inimeste eest kõrvale hoidma, küla peal liikudes vaatas ta otse enda ette ja tegi minekut nii ruttu kui võimalik, nägu punane ja süda rinnus lausa arutu.

Nimelt sellel sündmusel oli just minu jaoks oluline tähendus. Nüüd võin öelda, et siis ma märkasin, kui tähtis on lakkamatult kontrollida seisukohti ja kahelda kõigis neis nimetustes, millega sündmusi, inimesi ja asju määratletakse; on sõgedus usaldada midagi, mille kohta kõik ütlevad, et see on kindel, usaldusväärne ja hea, et selle paikapidavus on väljaspool kahtlust ja et see on kõigutamatu. Midagi niisugust pole olemaski: ainult illusioon on kindel.

Iga hetk olen siit lahkumas: kuidas võiksin siis elada, nagu oleksin siin veel ka homme? Tagasipöördumine on teadmata. Elasin siin nii ja nii pikka aega, ent kas õppisin tundma tuba, kus ma elasin, kus veetsin pikki õhtuid, päevi, öid? Lahkumishetkel haarab mu keha kärsitus: ihk näha, kas too asi on nii, nagu see ikka näis olevat?

Käes on viimne hetk.

Vaata nüüd hoolega kõike, mida võid näha — varsti pole sul silmi ega suud. Piirid, mida eile austasid ja kartsid, muutuvad naeruväärseteks — miks kõnelesid sa eile oma sõpradest ainult halba ja rääkisid neid taga, kui teadsid, et igaühel neist tuksub rinnas hell ja hea süda? Miks ütlesid neile meelitusi, kui teadsid, et nad mõtlevad sinust halba? Nüüd on tulnud aeg kõik minema heita, sa ei saa kõike endaga kaasas kanda.

Ühel päeval oktoobrikuu lõpus kirjutasin: «Lilled õitsevad kas suvel, sügisel või talvel: see ei ole tähtis, sest neis endis pole ei janu ega nälga ega elu. Aga nende surm on reaalsestki reaalsem. Kui neid enam pole, valitseb tühjus. Vaikus sigineb minusse, tungib killukestena kõigisse mu kehaosadesse: need tulevad kõikjalt, tummade ja sõnatute osakestena, mis seavad end sisse minus nagu oma kodus, seal, kust nad tulid.» Tõuke kirjutamiseks andis see, et ainus lill, mis mul oli olnud akna peal, hakkas miskipärast kiduma. Ta jäi kängu ja närbus: püüdsin ta eest hoolitseda ja kastsin teda vahest ülearugi, ent tagajärjetult. Mitu korda kavatsesin minna Ulla juurde nõu küsima: mida peaks lillega ette võtma? Aga iga kord leiutasin mõttes ruttu mõne ettekäände, mille taha pugedes võisin oma käigu

edasi lükata. Lõppude lõpuks pidin nägema, et lill suri. Ma polnud varem selle peale mõelnud, aga siis, kui olin lille koos plekkpurgiga välja visanud, avastasin, et akna vahelt puhub vinge tõmbetuul. Võib-olla oli lill sellest külma saanud.

Kirjutasin lause «Lill on surnud» suurele puhtale paberipoognale ja kinnitasin selle seinale, aga kui olin seda mõne päeva vaadanud, hakkas see tülgastama ja ma rebisin selle maha.

Olin närvis. Käes oli juba november ja mu raamat oli ikka alles pooleli. Ilmad läksid külmaks. Viibisin enamjaolt toas, nii palju kui võimalik. Novembris käisin mõnel päeval väljas ainult paar korda kogu pika päeva jooksul — ootasin kärsitult lume tulekut, uskudes, et see võib kõik teiseks muuta, aga kui lõpuks novembri keskpaiku lumi maha tuli, pettusin.

Püüdsin iga päev meeleheitlikult kirjutada, et oma paarisajaleheküljelisele, üpris alamõõdulisele ja pooltoorele kirjatööle mõnda ridagi lisada, ja märkasin kord korra järel, et teen tühja tööd. Mu tegelased ajasid mind aina suuremasse segadusse ja väljendidki, mida varem olin pruukinud pisukese uhkustundega — nii head olid nad paistnud —, näisid nüüd kohmakad ja oma väljendusjõult ebaõnnestunud. Mitmel päeval rebisin terved patakad täiskirjutatud lehti puruks ja viskasin need paberikorvi. Olin sinna kirjutanud Herkko Mäkiniskast, ta noorimatest lastest, kellest üks põdes kogu algkooliaja imelikku palavikuhaigust — ühtelugu oli laps pidanud äkki tõusnud palaviku tõttu koolist puuduma. Sellest kirjutades olin õhinas ja tulvil soojust ja kaastunnet Herkko ja ta pere vastu, aga kui lehed olid valmis ja ma neid käes hoidsin ja üle lugesin, märkasin oma pettumuseks, et mul polnud õnnestunud saavutada seda, mille poole olin püüelnud.

Selle asemel et oma teose suhtes midagi silmanähtavat korda saata, hakkasin pidama päevikut omaenda mõtetest ja kirja panema Ulla tegemisi: mida ta tegi täna, mida eile, mis ajal ta läks ja millal töölt tuli.

4

Saabub hilisõhtu. Akende ette tõmmatakse katted, teeäärsete laternapostide elavhõbelambid kustuvad kell kakskümmend neli, pärast seda näivad tähed taevas palju kirkamad, kõikjal minnakse magama, voodipõhjad nagisevad. Läbi küla sõidab auto, taga- ja küljeaknad umbjääs ja tuuleklaasil ainult ümmargune jäävaba auk, kust juht teed näeb. Taevas ei ole ei must ega ka tume: seda tumedamad on selle taustale joonistuvad vaarade siluetid — silmapiiri pole kusagil; vaarad on nagu pikad maa äärel lebavad katted, mis teevad tiiru ja sulavad ühte.

Üksindus.

Lapsena jäin kord Väkkäräise hütti riivi taha ja olin seal päev otsa, segane hirmust, et mind ei leita, ja et keegi ei lähe nii lähedalt mööda,

et kuuleks mu hüüdmist. Praegu tundsin jälle, et olen liikumatute seinte vahele riivitatud.

Juba hommikul olin otsekui haige... ja umbusklik. Kuulatasin — kõik tundus vaikne olevat, aga Ulla iga liigutus seina taga mõjus mulle nagu elektrilöök.

Ja ilmgi...

Vaatasin aknast välja jalgrajale, mille Ruusumaa Altti oli otse mu akna alla tallanud. Mis mõte tal sellega oli?

Haiguslikuks muutuv pinge ei saa kasvada ja haripunkti jõuda madala rõhkkonnaga. Aga oligi ju kõrgrõhkkond ja kuivusest närtsinud kuuvee randik rippus taevas nagu valeva pakasese lumelagendiku ehe.

Lumi krudises...

...kostsid sammud ja lähenesid majale, tundsin neid. Suitsuviirud tõusid korstnatest ruttamata püstiste juttidena. Käisin ühe akna juurest teise juurde, liikusin vaikselt ja võtsin viimaks kingadki jalast, et mitte tekitada vähimatki häält: muidu poleks ma kuulnud, mis Ulla seina taga teeb. Kell kaksteist: pritsimaja tornis paisus sireenihääl läbilõikavaks huilgeks, alanes ja alanes, aga selle kaja veeres kaugele üle küla ja jäi õhku rippuma. Hommikuhämarus vahetus õhtuhämarusega, keskpäeva paiku oli valge, aga see kestis nii üürikest aega. Jälle krudises lumi. Altti läks pooljoostes mööda jalgrada, püüdes ikka kiiremini edasi jõuda, kuigi ta üks jalg on pahkluust saadik maha võetud ja asemel on lõtv kummist pöiaprotees. Kuu ei paistnud lumele, aga kuskilt peegeldus sinna valgust. Sirged suitsutriibud taeval väratasid, kooldusid: oli see tuul? Võimatu. Altti sammud krudisesid: need tundis ära. Üks jalg nagu visati vastu maad, ta ponnistas, tõukas ära ja lumi krudises... teise jala kummist pöiaprotees laskus vaevaliselt ja häbenedes terve kõrvale ja liipas kaasa. Aga Altti ei tulnud sisse. Miks oli ta oma jalgraja just siit tallanud? Ulla, kellele maja kuulus, oleks võinud tal keelata siit käia. Aga tegelikult ei seganud ta ju sugugi — ega tulnud ka sisse. Tänasin selle eest taevast ja eemaldusin tasakesi hiilides seina äärest ja seisin keset tuba, üleni pingul nagu vibu. Kas Ulla oli liikvel?

Ei.

Iga kord, kui Ulla läks oma toast esikusse ja sealt välja ja ruttas küla peale, ootasin nagu hull, millal ta tagasi jõuab, ja kui ta viimaks tuli, oleks mu südamelt nagu koorem langenud. Ta lähedus innustas mu mõtteid: soovisin, et ta lõpuks ometi tuleks ebaledes esikusse, koputaks mu uksele ja astuks sisse. Sisse.

5

Põlen nagu tules. Tajun oma keha iga närviga väljas lõõskavat pakast, mis hiilib kui kiskja loom, otsides seintest ja aknapiitade vahelt praokesi, mille kaudu sisse tungida ja süütute kallale söösta. Või on ta hoopis sõber, kes otsib lohutust soojadest kätest, väikestest suudest ja sülelustest... Keegi

on minust väljunud ja keegi on minusse asunud, astunud sisse, aga see ei ole tema, keda ootan: Ulla.

Näen otsekui nägemusena suveöid, mille aeg on juba möödas, nagu ka sügis ja kevad ja talv. Pole enam olemas ruumi ega aega, on üksnes mu hullud meeled, mis annavad etendust mu enda silmadele.

Suveöö.

Suveöö, mil ükski leht ei liigu ja inimesed magavad: valitseb vaikus kõigist töö ja liikumise sünnitatud häältest, aga linnud laulavad ja vidistavad metsas. Siis on jõgi soe ja vesi voolab kutsuvalt, ent kedagi ei tule. Ma olen üksi.

Sügisel matab pimedus kõik enda alla ja lindude muusikatki pole kuulda, aga öö ei ole sügisel hääletu: kõikjal vahetavad puud rüüd, kahisedes ja krabistades, kiirustamata ja viivitades või siis rutakalt, ja vanad puud öötsuvad murelikult: tuleb talv. Ent kedagi pole liikumas ega lausumas sõnagi.

Oktoober käib, turi kühmus, Sipirja põldudel ja õuedel: näe, isegi kaevukook on mustaks tüükaks põlenud, nii et seda ei tunne äragi, ja õuemuru on kollakasruske ja surnud... ja ega see enam tänavu haljendama löögi, vaid võib magada üle talve ja siis jälle katset teha.

Kui siin nüüd keegi liiguks, väriseks ta külmast ja vingest tuulest.

Ent polegi kedagi: kõik on kas sõjas või Rootsis. Ja Ranta-Antti maja õuel suvi otsa kuivanud kingad kõndisid paari nädala eest oma teed ja asemele visati lagunenud kuulipilduja, mida kingsepp Soldatkin hiljem uurima hakkab. Ta võtab selle lahti ja paneb terveksjäänud osad jälle kokku ja seletab, kuidas üks või teine töötab.

Vaaranõlval konutab siiski veel Keskitaipale majahütt. Laut on maha põlenud, samuti saun, aga hütti on leegid ainult limpsinud ja siis kustunud.

Võib-olla kustutas selle vihm?

Ahervaremeid on kõikjal — ja korstnad tõrrutavad inetutena ja mustadena või täiesti valgeks põlenuina keset kogu seda hävitust.

Talvel peidab lumi liivaks murenenud telliskivid ja mustaks söestunud palgijupid ja kruusahunnikutesse sulanud klaasi enda alla. Lumehangedest kerkivad mõistatuslikud valged künkad: mis küll nende all on? Ja kui jälle saabub kevad, tuleb kõik lagedale: liivaks murenenud telliskivid, mustaks söestunud palgijupid ja kruusahunnikutesse sulanud klaas.

Sipirja.

Nüüd on sellest möödas kakskümmend üks aastat ja paljud nendest, kes ligi aasta kestnud sõjapaoteekonnalt tagasi jõudes nägid hävitatud küla, on ka ise kadunud. Neist on järel ainult kõige vanemad ja nendele olid õnnetused tuttavad juba ennakult, sest aastaid kestnud sõda oli õginud pea igast perest midagi, kust mehe, kust poja, kust lapse...

Ma võpatasin iga kord, tabades end jälle sellele mõtlemast. Ent sellest hoolimata kahlavad mu mõtted ikka ja jälle tollesse õnnetusse aega, tuhla-

vad ja uurivad ammu olnud ja läinud asju ja sündmusi, mis ei tähenda enam midagi. Või ehk tähendavad? Upun nendesse ega suuda välja pääseda, tunnen oma kehas ja kõiges, mis minus veel on, samasugust piina nagu kingsepp Soldatkin, kes kirjutas oma päevikusse: «Mina olen õnnetu inimene. Mul ei õnnestu elus miski, nii et oleks parem, kui ma põleks sündindki. Naabrid irvitavad tagaselja mu üle, ehkki suu ees on teinekord viisakad.» Ta kirjutas seda, olles juba vana ja küllastunud alalisest ilkumisest ja irvitamisest, mis lainetas talle vastu kümnetest suudest — nende eest polnud pääsu.

Ja ma ise...

Iga kord, kui Ulla läks oma toast esikusse ja sealt välja ja ruttas külapeale, ootasin nagu hull, millal ta tagasi jõuab, ja säilitasin igaks juhuks ta kuju oma silme ees senikaua, kuni ta ära oli, kartes, et näen teda viimast korda. Ja kui ta viimaks tuli, oleks mu südamelt nagu koorem langenud. Ta lähedus innustas mu mõtteid: soovisin, et ta lõpuks ometi tuleks ebaledes esikusse, koputaks mu uksele ja astuks sisse. Sisse.

Mis mõtet oleks elada, kui ma ei võiks oma kujutlustes olla temaga, lebada ta embuses, suudelda valget keha ja pigistada rinnanibu sõrmede vahel?

Ma elan!

Ma ootan...

Mida ma ootan?

Kas seda, millest mõtlen ja mida näen? Ta silmi, kuldkollaseid juukseid ja suud...

Üksteise järel kustusid tuled. Ma põlesin kogu päeva ja kustusin nüüd.

Olen pettunud ja tunnen, et olen oodanud asjatult.

Saabub hilisõhtu; akende ette tõmmatakse katted, ja pakane, mis päeval palgeid ja suud põletas, kàreneb: mul on soojas toas soe, ent palang mu sees jahtub ja mu sooned hõõguvad veel vaid sütena ja pettumus saabub nii nagu teistelgi õhtutel. Ma ei taha teda enam kohata, ma ei taha näha ta lühikest valget kasukat ja siniseid suusapükse selle all, ega ka heledate raamidega prille, mida ta suvel vahetevahel kandis, enne kui tutvus lühel-dast kasvu tüüaka ekskavaatorijuhiga, kes hiljem ta maha jättis. Või jättis Ulla ise mehe maha? Võib-olla tahtis ta mulle ainult näidata solvatud naise uhkust ja viletsa mehega käima hakates mulle öelda: vaata nüüd! Nii oled *sina* minuga teinud! Aga ma ei tundnud süüd endas ega ka temas: miks pidingi ma seda tundma? Ta kuulus mulle, kui olin laps, nüüd oleme teine-teisest eemaldunud, aga ma tean, et ka tema mõtleb minu peale.

Ootasin asjatult.

Kell sai kaheksa; ootasin nagu haige ja kogu mu keha põles, aga ehkki kuulatasin seina tagant kostvat kobistamist ja hääli ja ootasin arglikku koputust uksele, pidin pettuma. Kell sai üheksa: polnud kuulda ainsatki häält. Kell sai kümme, kõikjal mu ümber valitses vaikus, ning samme ja koputust ei kostnudki. Ainult mõni üksik auto sõitis veel mööda ja liiklus soikus, mõnedes akendes kustus valgus, elu jäi seisma. Kell sai üksteist.

Ma ei oodanud enam. Kuulsin, kuidas ta magama heitis ja voodis und oodates pisut aega rähkles. Siis — ei midagi.

Võtsin välja oma käsikirja: üle kahesaja lehe, ja hakkasin lugema algusest. Mu pinevus oli vaibunud ja ma tundsin üksnes kerget väsimust ja toas tundus hõljuvat mingi nõrk nukrusehõng, ent nii vaevu tajutav ja hääbuv, et see ei köitnud mu tähelepanu. Tundsin, et mu käed lebavad paberite peal lõdvalt ja väsinult, ja needki vähesed liigutused, mis ma lehti keerates tegin, sündisid kui unes. Lugesin kohta, kus olin kirjutanud Soldatkinist; sellest, kuidas ta kõrv peast rebiti, ja teisal Krooki Ullast, kes seisis koos minuga kalmistuserval, kui Mäkiniska kaks last maamulda sängitati, ja Mäkiniskast, keda vaevab raskemeelsus. Ta põrnitseb süngelt oma kulmupuhmaste alt, ja naerma või kõnelema pahvatades teeb ta seda nii liialdatult, et see on rõhuvam, kui ta jonnakas vaikimine.

6

Et võiksin pilgata ja naerda sipirjalasi nende ebardlikkuse ja nõmeduse, valskuse ja tölpluse pärast, pean ma neid tundma algusest lõpuni, nägema seda arengulugu, mis *on selleni viinud*, teadma kõiki neid põhjusi, mis *täna sellele mõju avaldavad*, meeles pidama kõiki neid väikesi või suuri sündmusi, mis on minu ees sulgenud ühtesid uksi ja avanud teisi ja lõpuks *mind* selleni viinud.

Ma pole üksi, ma ei kujuta midagi seesugust isegi ette: lähen hilisõhtul restorani ja istun seal mõne sipirjalasega, rüüpan õlut või viskit, vestlen temaga ja kuulan tähelepanelikult, mis ta räägib: kõik katkendlikud sõnad seovad mind temaga. Oleks hullumeelsus kujutleda, et minul või kellelgi teisel võiks olla isiklikke mõtteid, omi ja sõltumatuid: oma mina on mina tunnetamise summa, alles siis, kui tunnetan, et on olemas ka sina, võin mõista omaenda tegusid ja eksisteerida.

1946. aasta oktoobrikuu lõpus oli maas juba pisut lund ja ilm tuulevaikne sel päeval, kui Verneri Krook ja Väkkäräise Heikki Krooki hütist, armeevintpüssid õlal, metsa poole teele asusid. Vesised tundrud olid seest keltsatanud ja liivanõmmede põdrasambliku all oli jääkoorik, millest jalg läbi vajus. Verneri Krook oli turraka kehaga ja oma liigutustes talitsematu, Väkkäräinen oli lühike kidur mehejäss, kellel oli raske Verneriga sammu pidada. Järgmisel hommikul sattusid nad põdra jälgedele ja hakkasid neid mööda minema. Öösel olid nad lesinud lõkke ääres ja isekeskis vana asja pärast tülitsenud: selle väikese metsatüki pärast, mis jääb üheteistkümne kilomeetri kaugusele Sipirja kirikust kirdesse — Verneri Krook

oli selle enne sõda Väkkäräise käest võileivahinna eest ostnud, nüüd aga oleks Väkkäräise võlts Heikki tahtnud seda tagasi saada. Esiotsa rääkis ta asjast ilusti ja viitas nende ühistele iseloomujoontele ja ühesugustele huvidele (sellele, et nad praegu ühe ja sama lõkke ääres istuvad) ja sellele, et Verneril pole toda metsa ju nagunii vaja, sest tal on metsa küla ligidalgi. Aga kui Verneri ta jutu peale külmaks jäi, hakkas ta pisitasa tõgama ja viimaks ähvardama: ta ütles, et korraldab Vernerile kõiksugu pahandusi — küllap tema juba selleks võimeline on, ja kui Verneri seda ei usu, eks ta siis saab omal nahal tunda.

Järgmisel õhtul jõudsid nad järele suurele emapõdrale ja lasksid selle maha.

Põtra nülgides võttis Väkkäräinen tolle vana asja jälle üles ja lisas, et õigupoolest kuuluvad põdra mõlemad kintsud temale ja peale selle üks rinnatükk, sest Verneri oli teda tolle metsakaubaga teatud mõttes alt tõmmanud. «Jätame nüüd sene jutu, et riidu ei tuleks!» ütles Verneri mitu korda, ent Väkkäräinen ei jätnud järele. Lugu lõppes sellega, et Väkkäräinen lõi kirvega Verneri pea lõhki ja tulistas talle jälgede peitmiseks vintpüssist rindu.

Ta surus karvamütsi sügavale Verneri lõhkisesse pähe, ja kui hiljem arst Krooki sauna Verneri laipa vaatama kutsuti, paistis olevat selge, et oli juhtunud õnnetus. Arst kergitas surnukeha peale laotatud lina ja nägi, et rind oli puruks lastud: ilmne kogemata lask!

Verneri tares kilkasid lapsed põdraliha ümber, Verneri ise aga lebas saunas, nii rind kui ka pea sodid.

Pärast matuseid käis Riika mööda küla, must rätik peas, ja pani kümneaastasele Ullalegi mustad rõivad selga ja nuttis Vernerit taga, ent kolme kuu pärast, kui pakane oli kõige kibedam, kolis Väkkäräinen oma hõredast punkrist Krooki majahütti Riika juurde ja jäi sinna elama ka suvel, kui ilmad jälle soojad olid. Väkkäräinen suri kaks aastat hiljem, samuti Riika vanim laps, nõnda et kõik pesakonna noorimad pidid juba maast madalast selgeks õppima, kuidas kirikus matusetalituse ajal tuleb käituda, ja et haua ääres peab seisma liikumatult ja vagusi, isegi kui sul on külm, ja laulma: «Oh Issand, kui siit hädaorust pääsen . . .»

Kui sõda 1941. aastal uuesti algas, olid nii Verneri Krook kui ka Heikki Väkkäräinen olnud Sallas — Väkkäräinen oli poissmees ja seersant, seepärast sai ta puhkust sagedamini kui Verneri — ja puhkusele tulles tõi ta Riikale pudeli viina ning jõi ja lällas Verneri hütis, kuni puhkus sai läbi ja ta pidi jälle sõtta ja rindele minema.

Aga kui Verneri surmast oli möödunud seitse aastat, kaevati haud lahti ja kõik tuli päevavalgele.

Kui Verneri jäänused hauast välja kaevati, oli maikuine esmaspäeva õhtu. Kriminaalpolitsei erariides mehed käisid Riikal õhtuse lüpsi ajal laudas järel ja tõid ta surnuaiale, kuhu lagunev kirst oli august köitega ja kirsturihmadega tõstetud. Mehed lükkasid silmi vesistavat Riikat koolnule lähe-

male, kelle kolp oli pööratud nii, et lõhkilöödud kukal hästi näha oli. Liha oli koolnu palgetelt ära pudenenud ja nina sisse langenud.

«Noh, vaadake nüüd, proua! Mis te nüüd kostate?» pärisid mehed pilkavalt.

«Mis mina!» hüüdis Riika. «Kas mina ta sinne õlen toimedand . . . issapojake. Ega te õmmetegi niisikest lora akka ajama . . .»

Ent siis Riika rahunes ega teinud välja isegi imalast laibalehast, mis sundis kriminaalpolitsei mehi kindaga suud varjama. Ta tatsas korjusele oma kummikutes lähemale ja silmitses uurivalt selle nägu. «Vai sedasi . . . paistab, et kukalgi-tõsel lõhki lüädud . . . nüüd ma seda alles märkan. Kassa nää . . . Värnäril õlivad ninda tugevad juuksed. Kas nied õlivad kõhe nõnna tugevad . . . aga nähä, et niedki on nüüd siis vällä langened . . . sedamuadi jah!»

Ta nühkis kätega puusi ja vahtis näost punetades ringi.

«Mis mina siis nüüd pian tegema?» küsis ta areldi.

Aga kui ta oli politseijaoskonda viidud, hakkas ta nutma ja sajatas ja sõimas salapolitseinikke. «Saatanama nuuskijad niisikesed! Ptüi, kurat! Surnedki tuhnivad auast vällä ja nuugivad kõike kuradit . . . ptüi!»

Ent need põhjused, mis Riika ta vanul päevil selle loo sisse olid mässinud? Kes oli teadnud Verneri surmast rohkem kui teised ja avaldanud tõe alles seitsme aasta pärast? Kes oli vana asja päevavalgele toonud ja soovis Riikale nii palju halba, et saatis ta häbisse?

Kumu oli idanenud mõnegi suus hulk aega, aga et teoks kasvada, oli see pidanud ootama aastaid, ja tuli lõplikult avalikuks 1953. aasta maikuus. Karistus ei puudutanud enam seda, kellele see oleks kõige otsesemalt osaks saama pidanud, vaid ta kuriteokaaslast, kes oli oma hea ja tugeva eluseltsilise igeriku ja õrjetu Väkkäräise pärast maha jätnud. Riika pidi nüüd kogu ilma oma väikeses südames kandma ja tundma selle koormat avalikult, mitte salajas nagu varem.

Väkkäräinen kuulutati mõrtsukaks ja ta varasemad teod võeti jutuks ja neid arutati — neid vaeti üksipulgi iga kandi pealt ja tuli välja, et nii mõnigi oli mõelnud Väkkäräisest just nimelt nii, nagu nüüd oli sobilik rääkida: nüüd oli saabunud paras hetk lagedale tuua kõik varjatud ülekohus.

7

Jõe ääres on muld hea ja viljakas, aga kui minna jõest itta sisemaa poole, muutub maapind peagi kiviseks ja kõvaks ja paljudes kohtades võib meetri sügavuses leida tihket ja paakunud savikilti, mida on raske läbida ükskõik missuguse labidaga ja kangiga.

Väkkäräise hütist oli jõeni üle kilomeetri maad. Hütt oli üles löödud

kohe pärast sõja lõppemist — pigemini oli see punker kui hütt. See oli ehitatud toorestest tahumata männipalkidest: see oli madal ja kitsas inimese eluasemeks, ning väike räpane aken, mis asetses hüti lõunaseinas, oli olnud lage ligi kakskümmend aastat, aga ikka veel põrnitseb see lopsaka taimestiku keskelt, tuletades meelde Väkkäräist.

Pärast seda, kui Väkkäräinen ise oli oma punkri maha jätnud ja naabrusse Krooki Riika juurde kolinud, hakkasid punkri paljaks tallatud õuel kasvama pajulilled ja nõgesed. Selle koha peal oli enne sõda olnud pisut suurem tare, mille varemetest polnud järel muud kui nõgine muld ja põlenud korstnajäänused: väikesed punased ja mustad telliskivitükid, milles Väkkäräinen kepiga sobras, lootes nende seast midagi kasutamiskõlblikku leida. Rabarberipuhmas, mis kunagi hüti akna alla oli istutatud, virgus veel nüüdki suviti ja üritas lokkavast heinast visalt kõrgemale tõusta.

Lastena mängisime seal: mina ja Ulla.

Ulla sirgus suureks ja sai täisealiseks nagu minagi, ja me kohtusime veel õige harva ega kõnelnud enam teineteisega.

Hütis oli sellal Väkkäräise koiku. Väkkäräinen oli selle ise hööveldamata laudadest kokku klopsinud, pärast seda kui oli mitu korda kingsepp Soldatkinit keelitanud, et see talle sängi meisterdaks. Aga Soldatkin polnud nõusse jäänud. Koiku toapoolne serv oli täiesti siledaks kulunud: seal oli Väkkäräinen istunud ja oma meeletuid mõtteid mõlgutanud.

Muud sisustust polnud — samuti pliiti. Kolde aset täitis lohakalt laotud leelõugas: selle põhjaks olnud tulekindlad tellised olid lahti kangutatud ja Väkkäräinen oli need endaga Krooki hütti kaasa tarinud.

Ulla rääkis, et Väkkäräinen kõneles tihti nondest Krooki lakka viidud koldekividest, öeldes: «Mul ju nüüd enam miski erilist omandust põlegi... tia, kene omad nied tellisedki sääl lakas on?» Selle peale ei mõistnud lihtsameelne Riika midagi kosta, vaid vahtis tummas imetluses Väkkäräise kidurat keha ja kärmeid käsi. Küllap uskus Riika, et need oskavad kõike, mida mees ainult tahtma juhtub.

Väkkäräise punkri seintes olid näha sügavad kirvejäljed: kirves oli kogu jõust seina löödud ja siis jälle välja kistud. Kõik teadsid, et Väkkäräinen harjutas usinalt kirvega ja rääkis sageli, et kui keegi peaks teda kinni võtma tulema, ei anna ta otsekohe alla, vaid võitleb nagu püstikurat, ja kui jumal tahab, jääb laipu maha rohkem kui üks.

Ja Väkkäräinen polnud jätnud kirvest punkrisse, vaid oli viinud selle nagu kõik muugi, mis tal oli, endaga kaasa, et võiks Riikale näidata, et tema pole mõni tühja taskuga nadikael, vaid pigemini praktilise meelega vanapoiss, seersant, ja iga kandi pealt niisama hea kui kadunud Verneri. Krooki tareski magas ta, kirves sängi kõrval, ja mõnikord joobnudpäi ähvardas sellega Riikat, kes oli tema meelest liiga kiiresti vananenud.

8

Riika lastest olid kolm poisid ja üks tüdruk, kolm olid niisiis inetud ja ahned juba lapsest saadik, ent üks oli teistsugune, puhtameelne nagu väike ingel ja nõtke kehaga nagu jumala näälike. See oli Ulla.

Mina olin põlatud heidik ja kui mitte mujalt, siis vähemalt silmist võis lugeda nime, millega mind oli märgistatud: Sipirja Liisa sohik! Vallaslaps! Jeesuslaps! Sohitüdruku sigidik! Ulla ei põlanud mind, vaid mängis minuga veel ka siis, kui mina olin juba kolmteist ja tema ainult kümneaastane. Teineteise käest kinni hoides hiilisime Väkkäräise hütti, kuigi Väkkäräinen Ullat ähvardas ja keelas tal koos minuga kuskile minna. Ta ähvardas mind kohitseda, ja hüüdis oma vinguva häälega: «Lõikan kürva maha!»

Surusime end vastu punkriseina ja kuulatasime ärevusest kahvatutena: kas tuleb meile keegi järele? Sulgusime hütti ja panime ukse ette raske toe, et keegi meile ootamatult peale ei satuks. Võtsime riidest lahti ja lamasime teineteise ümbert kinni hoides Väkkäräise laudkoikus: seal polnud voodiriideid ja sängi laudpõhi kägises ja käunus, kui sängis vähegi liigutasid. Ulla armastas mind kogu oma avara südame ja valge keha jõuga — ma olin kõhn ja nälginud, aga Ulla avas mulle oma kümneaastase rüpe ja andis kogu oma harda armastuse ja põimis oma ümarad käsivarred ümber mu piha.

Koolis käis ta samas klassis kus minagi ja istus minu ees, kollased patsid nagu köied otse mu sõrmede ulatuses.

Ulla vend Jorma, kes oli minuvanune, juhtus meile ükskord peale, kui lebasime Väkkäräise sängis, ja surus näo vastu räämas ruutu ja nõudis sisselaskmist.

Kui Ulla temale ka ei anna, räägib ta meie teost Väkkäräisele, kes meid kindlasti surnuks peksab, ütles ta.

Ma seisin kõrval ja vaatasin pealt, kui Jorma kinnisilmi lamava Ulla peale heitis ja jõngutas rutakalt nagu koer ja tõusis üles enne, kui midagi jõudis juhtuda. Ulla lebas, jalad laiali, Väkkäräise koikus ja ütles naeratades minule: «Nüüd on sinu kord!» Lahkusime punkrist kõik kolm seltsis, vandudes üksteisele, et keegi meist ei reeda eales seda, mida me äsja tegime.

Aga Ulla rääkis seda ise järgmisel suvel emale ja Väkkäräise koiku lõhuti küttepuudeks ja Riika põletas selle ära. Riika ei andnud Ullale peksa, aga mind hüüdis ta enda juurde, kui tulin, õng käes, jõe äärest. Ta rääkis esiteks ääri-veeri sellest, kui hea tüdruk Ulla on ja et Ulla vajab paremat kohtlemist, kui tema võib pakkuda, ja tuli siis äkki lagedale sellega, mis Ulla oli rääkinud. «Sa õled Ullat magatand! Ulla üttäl!»

«Kas on õige võrgudata kesekasvaja laps?» küsis Riika minult. «Kas on õige, mis? Mulle ei lähä sie muidugi kõrda. Las saab estest ise lapsi, vata siis jua piab oma alumist asja pruukima. Sie õlgu lapse mure, kuda ta oma asjandust oidada õskab ... aga sult ma küsin, et tiad ette vaatada ... ütlä?»

Ma seisin Riika ees hirmust tummana, Riika aga kummardus otse mu näo ligi ja muigas, peaaegu naeris.

«Pia suu sene kõha päält kinni,» ütles ta. «Kõikidel põle tarvis seda tiada...»

Nüüd, kus sellest kõigest on möödunud aastaid ja mõnigi tähtsusetu sündmus on sootuks ununenud, on kerge muiata toonaste asjade üle ja naerda selle hirmu ja ahastuse üle, mis oli südames siis, kui polnud teada, missugune karistus saab osaks sellele, kes paha pealt tabatakse: kuidas teda koheldaks? Pilgataks ehk? Või häbistataks? Nüüd on nii mõnigi asi muutunud: Ulla on küps naine, ta on vanapiiga, Riika on vana ja masendatud inimene, kes läheb mööda otsa vaatamata ja pomiseb oma tere, nagu peljates süüdistavat pilku ja pilkavaid silmi. Kes siis ikkagi oli süüdi Verneri mõrvas? pärivad talt vastutulijate käed ja jalad ja ta pageb süüdistajate eest oma hütti, kus ainult Ulla käib teda vahetevahel vaatamas. Tema kolm poega kolisid minema juba aastate eest.

Kui Ulla tuleb, toob Riika talle tooli, räägib tehtult muretu häälega ja keedab oma väikese pliidi nurga peal kohvi. Ulla ei jää kauaks, ei kõnele kuigi palju, aga ta käib seal sageli, ja see arvatavasti soojendab Riika piinatud südant.

TIMO K. MUKKA

Friedebert Tuglas on öelnud Jaan Oksa kohta: «...Oks on suursugustanud meie naturalismi, andnud sellele subjektiivselt luulelise varjundi, süvendanud seda kuni elu algjuurteni, ülendanud kuni müüdini, küllastades seda sarkastilise paatose ja isesuguse hämara romantismiga. See oli sedavõrd uus ja valitud kunst, et loomulikult ei võinud leida sõbralikku vastuvõttu meie ametliku arvustuse poolt.»

Ja teisal: «...Oksa meeleolud on tihtipeale haiglased, patoloogilised, kirglik-virilad. Neis tundevisioones on midagi langetõbist, liiga-isiklikult elatut ja sellepärast on nende sõnalises väljenduses nii palju sellest erinevat, mida peame harilikult «kirjanduseks». Nad riivavad kogu aeg seksuaalset ala, tuues haiglase visadusega ikka uusi ja uusi riskantseid võrdlusi ning pilte.» *

Tahes-tahtmata meenuvad need Tuglase sõnad Timo K. Mukkat lugenule, sest ehkki Oks ja Mukka olid hingelaadilt õieti vastandlikud, on nende loomingu sisus ja vastuvõtus paljugi sarnast.

Timo K. Mukka teosed said ilmudes üksteisele vastu käivate arvustuste osaliseks. Praegu on Mukka raamatud populaarsed just noorte hulgas, neist kirjutatakse üliõpilasuurimusi, akadeemiline kriitika ei ole kirjaniku loomingut ikka veel lõplikult omaks võtnud, kuigi möönab, et Mukka näol oli tegemist harvaesineva andega.

Mukka tegelaskujud liiguvad enamasti põhja pool polaarjoont, polaaröö ahistavas ringis. See on pinnas, mis andis ainet autori loomingule, kamar, millel kulgesid Mukka enda elupäevad, üürikesed nagu Lapimaa suvi... Timo K. Mukka ei mahtunud tolle aja soome kirjanduspildi raamidesse. Ta käis oma radu, mis looklesid urbaniseerunud heaoluühiskonna ääremaadel, eemal moevoolude suurteedest. Arvustajad ei väsinud kirjanikku õpetamast, millest ja kuidas kirjutada, agaramad koguni soovitasid tal Lapist mujale kolida, kui see kant talle nii masendavalt mõjub.

Nõnda seisab Mukka looming isepäisena ja erandlikuna soome kirjandusloos, osutades ühele võimalusele inimeksistentsi tõlgendamisel.

Mukka koduküla Orajärvi jääb 40 kilomeetrit polaarjoonest põhja poole, Pello kirikukülani saab sealt 17 kilomeetrit. ** Orajärvi küla kuulus kunagi peaaegu tervenisti kirjaniku vaarisale, aegade jooksul oli suguvõsa aga vaesunud, nii et Timo Mukka vanemaid peeti juba kehvikuteks. Sõja ajal sattus perekond Kesk-Rootsi Edsby põgenikelaagrisse.

Timo Mukka sündis sõjapaos Bollnäsi väikelinnas 17. detsembril 1944. Tema loomupärane andekus avaldus juba varases lapsepõlves, lugeda oskas ta enne kooliminekut, poisikesena kirjutas luuletusi ja järjeromaani, mida ta ise illustreeris, nikerdas puust kujukesi. Koduküla oli tal imelapse kuulsus ja temas nähti tulevast kunstnikku. Ta oli elav ja teadmishimuline poiss ning armastas meelsasti kuulata kohalike jutuvestjate pajatusi, kelle hulgas

* Jaan Oks «Vaevademaa», ««Loomingu» Raamatukogu» 8—10, 1967.

** Kirjaniku elukäigu visanduses, samuti teoste sünnilugudes on tuginetud Erno Paasilinna raamatule «Timo K. Mukka. Legenda jo eläessään», WSOY 1974.

oli muide sõnaosavaim ta oma isa Eemeli. Varakult tärganud lugemishuvi rahuldamiseks puudusid Orajärvi-taolises kolkakülas mõistagi võimalused, klassikat kooli raamatukogus siiski leidus. Üheteistkümneaastase poisi lektüüri kuulusid tollal Fjodor Dostojevski «Kuritöö ja karistus», samuti Victor Hugo, Leo Tolstoi ja Juhani Aho teosed.

Saatuslik pööre Timo Mukka elus leidis aset 1957. aasta suvel, mil ta haigestus raskekujulisse ajukelmepõletikku. Ehkki arstid ei andnud mingit lootust, tervenes poiss otsekui ime läbi, ent ta endisest elurõõmust polnud enam jälgegi, temast sai enesessesulgunud sõnakehv erak, haigus oli muutnud kogu ta mõttemaailma, ilmnesid kõnehäired, mis ei kadunud ta surmani. Ta ei suutnud enam pikemaks ajaks millelegi keskenduda. Juba siis sai alguse ta korratu eluviis — komme ööde kaupa üleval olla ja ülemäära suitsetada. Pidevad peavalud vaevasid teda veel peaaegu neli aastat.

Perekonna vaesus ja ta enda tervislik seisund ei võimaldanud Mukkal haridusteed jätkata ja tal tuli leiba teenima hakata. Koos isaga juhutöödel käies ja nähes mõttetut töörügamist, mille palgaks oli üksnes üha kehvenev elujärg, tugevnes ta otsus vaesuse nõiaringist välja murda kas kunstnikuna või kirjanikuna. 1958. aastal (neljateistkümneaastasena) saatis Mukka kirjastusele «Gummerus» jutustuse «Patu palk», mis talle aga nädala pärast viisakalt tagastati. Siitpeale ründas ta oma proosa- ja luulekatsetustega kirjastusi pidevalt. 1960. aasta alguses tegi Mukka meeleheitliku katse kõike ühe kaardi peale panna ning kirjutas kahe ja poole kuuga romaani, mille seksuaalne laeng oli tolle aja kohta ennekuulmatu. Kuigi «Gummerus» seekord käsikirjale ettevaatlikku tunnustust jagas ja autoril jätkata soovitas, oli Mukka pettumus nii täielik, et ta otsustas kirjutamisest alatiseks loobuda.

Jäi üle õnne katsuda teisel rajal. Kõige suurema kitsikuse hetkel ootamatult saadud väike pärandus võimaldas Mukkal 1961. aastal astuda Soome Kunstiakadeemia kunstikooli aastasele ettevalmistuskursusele. Ent kontrast Lapi kolkaküla ja Helsingi-taolise suurlinna elulaadi vahel oli liiga tuntav selleks, et heitlik nooruk oleks uue keskkonnaga kohaneda suutnud. Harjumatus oma ande arendamiseks järjekindlalt tööd teha maksis end peagi kätte ja nii juhtuski, et kui ettevalmistuskursus lõppes, polnud Mukkat, kes oli vahepeal kursusekaaslasega kihluda jõudnud, kunstikooli vastuvõetute nimekirjas. Sama saatus tabas ka ta kihlatut. Kumbki pöördus tagasi oma kodupaika.

Jälle oli Mukka sunnitud elatist hankima juhutöödel. Isa surm 1962. aastal tegi Mukkast lühikeseks ajaks usklikku. Hingelisest vapustusest üle saanud, leidis ta nüüd ennast pere ülalpidaja osas, heitlemas üha süvenevate raskustega. Võimalused kohapeal tööd saada niisama hästi kui puudusid ja väljavaated mõne kindlama ameti omandamiseks olid kasinad, liiati kui Mukka selleks mingit kutsumust ei tundnud. Veel kord katsus ta õnne kirjutamisega, sedapuhku filmistsenaariumiga, mis aga paberil peagi romaani kuju võttis. 1963. aasta alguses valmis poolteise kuuga romaani «Maa on patune laul» esialgne variant. Kirjutamistingimused olid otse ebainimlikud. Mukkade perekond (peale Timo ja ema veel kaks last, kellest üks alaealine ja teine haige) elas tollal vallaabist. Kohalike elanike ihalusest küla, imelapse vastu polnud midagi järele jäänud: terve tugev mees logeleb tööta ja perekond elab vaesteabist! Pärast seda, kui kirjastus «Kansankulttuuri» oli käsikirja liiga naturalistlikuna tagasi lükanud, muutus olukord sedavõrd teravaks, et Mukkad ähvardati vallaabist ilma jätta. Äkilise mõtte ajel otsustas Mukka ennast hulluks tunnistada lasta. Hullupaberitega kaasnev pension oleks olnud viimane võimalus jätkata kirjutamist, milles Mukka nägi oma ainsat missiooni, ja säilitada pere hädaabi. Ent seegi meeleheitlik katse perekonna elu korraldada jooksis tühja. Psühhiaatrid leidsid, et kaheksateistkümneaastasele tasakaalutule noormehele tuleks kasuks sõjaväe-

teenistus, mis seisiski juba ukse ees. Vahepeal oli Mukka pakkunud romaani kirjastusele «Gummerus», kus seda peeti haruldaselt küpseks nii noore autori kohta. Ent kirjastusel oli alles hiljuti olnud sekeldusi Henry Milleri ja Vladimir Nabokovi erootiliste teoste väljaandmise pärast, kodumaise naturalistliku romaani avaldamine olnuks uus nõelatorge vanameelselt moralistlikele kirjandusringkondadele. Pealegi vajas käsikiri viimistlemist. Aastanumber jõudis vahetuda, enne kui romaani kolmas variant lõpuks vastuvõetavaks tunnistati ja «Maa on patune laul» (*Maa on syntinen laulu*) 1964. aasta sügisel ilmus.

Romaan kujutab Põhja-Soome küla ja selle inimesi kohati otse dokumentaalse täpsusega. See on ballaad inimesest ja maast, kummaline segu romantikast ja naturalismist, laetud seksuaalse kõrgepingega. Romaani tegelased on looduslapsed, kes ei kujunda oma saatust, vaid keda saatus vormib. Mukka ise on kirjutanud, et ta on maalinud oma romaanis masendava pildi inimese lootusetusest, seotusest maaga, usukütkeis heitlemisest, nõmedusest ja lõppude lõpuks sügavast inimlikkusest.

Ametliku kriitika suhtumine romaanisse oli valdavalt eitav, teost nimetati brutaalseks, banaalseks, tooreks, primitiivseks, autorit erotomaaniks. Paljudele oli vastumeelt romaani erootiline taust ja rahvapärane, kohati vulgaarne sõnavara. Ei maksa siiski unustada, et kirjaniku kasvukeskkond jätab pitseri ta loomingule. Mukka kujutas oma kodukanti ja selle inimesi tõeselt, taotlemata odavat sensatsiooni. Oma seisukohta — loomulike asjade nimetamist lihtrahva suus käibivate loomulike nimedega — tuli Mukkal ka hiljem korduvalt kaitsta. Ühes 1965. aastal kirjutatud artiklis ütleb kirjanik: «Et olla rõve, peab inimene oma rõvedusega soovima väljendada omaenda kõlvatuid kavatsusi, omaenda väärastunud mõtteid, vastutustundetust, valskust ja soovi valetada.»

«Maa on patune laul» sai hea läbimüügi, veel samal aastal ilmus see kolmes trükis. Kirjastuse huvitatus oli tagatud ja Mukkale olid loodud hädapärased tingimused jätkamiseks.

Hoolimata välistest ja hingelistest painetest, oli Mukka juba esikromaani kirjutamise ajal intensiivselt mitme uue teose kallal töötanud. Üks neist oli kavandatud suurromaanina, lüürilise eeposena, milles ta mõtles kasutada piibliainestikku, üle kantuna Soome kõnnukülasse. Teose kirjutamist alustas Mukka 1963. aasta sügisel, ent teema kuivas vägisi kokku lühiromaaniks, mis ilmus pealkirja all «Tabu» (*Tabu*) 1965. aasta kevadel. Samade kaante vahel avaldati ka pikem novell «Kangelashümn» (*Sankarihymni*). Nende teoste loomise aega varjutas esikromaani kirjastamise venimine ja peatselt algav ajateenistus armees, mida vastabiellunud Mukka juba ette raskelt läbi elas. Aga majanduslik olukord oli paranenud ja tulevikuväljavaated selgemad. Üle pika aja tärkas Mukkal taas lugemishuvi, ta leidis hingesugulase Knut Hamsunis, samuti kiindus ta Anton Makarenko «Pedagoogilisse poeemi». Eriliseks mõjutajaks, ja seda kuni viimaste eluaastateni, sai Axel Sandemose looming. Sel perioodil elas Mukka otsekui kaksikelu: uuris fanaatiliselt marksismi (Mukkad olid mitmendat põlve kommunistid) ja esines ajakirjanduses karmi sotsiaalmoralistina, kirjutades samal ajal müütilis-erootilist «Tabu», lugu neljateistkümneaastase lapsnaise Milka ja Kristus-Kuradiks hüütud hulkuri suhtest.

Sügisel 1964 algas Mukka sundaeg Kainuu piirivalvevägedes. Loomult igasuguse vägivalla vastane, ei suutnud Mukka armee õhkkonnaga kohaneda. Juba enne sõjaväeteenistust oli ta otsustanud, et kirjutab armeest romaani. Viimase tõuke andis 1965. aasta jaanuaris televiisorist nähtud Sergei Eisensteini «Soomuslaev «Potjomkin»». Uue teosega kavatses Mukka lunastada vana veksli ja kirjutada neljasajaleheküljelise suurromaani. Aga ka see kord ei tulnud sellest midagi välja: kirjastus oli teose ilmumise planeerinud

sügiseks ja alustanud juba eelreklaami. Armee-elu absurdsust kujutav «Siit kusagilt» (*Täältä jostakin*, 1965) on kirjutatud kollaažitehnikas ja jäi individuaalse protesti tasemele. Romaan sai üldiselt positiivse hinnangu, küllap tänu autori pöördumisele tavapärase teema poole, ja pärjati koguni riikliku kirjanduspreemiaga. Paljudele oli meelt mööda ka teosest õhkuv ja tollal päevateemaks olnud patsifism.

Sügisel 1965 alustas Mukka sotsiaalset romaani, mis pidi ilmuma järgmise aasta kevadel. Kirjutamisindu jätkus aga vaid septembrist novembrini, mil kirjanik romaaniplaanist loobus, pakkudes kirjastusele hädalahendusena novellikogu. «Gummerus» ei andnud järele ja nõudis esimeses järjekorras romaani, kavatsedes novellikogu avaldamise edaspidiseks jätta. Loomingulisele kriisile lisandusid muud mured, mis omalt poolt teravdasid vahekordi külaelanikega. Pello kirikukülas, kus Mukkad tollal elasid, suhtuti korratute eluviisidega kirjanikusse hukkamõistvalt ja selleks andis ta ise piisavalt põhjust — rahaga, mida tal vabakutselisena hoopiski ülearu ei olnud, käis ta ümber pillavalt ja oli pidevalt võlgades, lisaks harrastas ta kirglikult hasartmänge ja veetis oma päevad suuremalt jaolt kohalikus restoranis. Tekkinud situatsioonis otsustas kirjastaja autorile vastu tulla ja avaldada luuletuskogu, mida Mukka oli mäletatavasti pakkunud peaaegu lapsepõlvest saadik. 1966. aastal ilmunud kogus «Punane» (*Punaista*) valitsevad lakkamatu igatsus, lihalik armastus ja surm. Autori mõttemaailma avamisel täitis see oma funktsiooni, melodramatismi kalduvana ja vormilt vanamoodsana ei leidnud aga kuigivõrd kõlapinda. Siiski pakkus selle ilmumine minimaalsed tingimused lubatud romaani kirjutamiseks.

«Laul Sipirja lastest» (*Laulu Sipirjan lapsista*, 1966) sündis mõne kuuga Pello kirikukülas. Selle kirjutamise raskustest annavad tunnistust read Mukka kirjast 1966. aasta märtsis: «Tundub, nagu saaks sellest raamatust otse kõigi aegade kõhkluste kehastus — ma ei või kindel olla üheski sõnas, mis olen kirjutanud.»

Romaanis leidub rohkesti dokumentaalset ainest kirikuküla minevikust. «Laul Sipirja lastest» on Mukka kõige sotsiaalsem romaan, mille tegelaskujude kaudu autor esitab küla kui terviku arenguloo, laiendades selle inimese ja saatuse suhete eriteluks. Peategelase, loomingulises madalseisus kirjaniku suu läbi arutleb Mukka üksikisiku ja kollektiivi, üksiku ja üldise vahekordade üle. Lõimelõngadena läbivad romaani tegelaste isikudraamad, mille vahele on kootud armastuse hõõguvpunast, saatuse halli ja musta...

Arvustus tõstis esile kirjaniku küpsemist ja taltumist. Raamatule jagati rohkem kiitust kui varasematele, mõned kriitikud isegi pidasid seda oodatud peateoseks.

Novellikogu «Koera surm» (*Koiran kuolema*) oli autori seisukohast õieti hingetõmbetöö, sisaldades eri aegadel kirjutatud ja pikemateks teosteks küpsemata tekstide töötlusi. Ilmumise järel 1967 andis see aga tõhusa panuse soome novellistikasse. Õieti on «Koera surma» näol tegemist üksteist toetavate ja täiendavate novellide sarjaga, mida seob fataalne surmateema. On huvitav märkida, et «Koera surmale» laususid tunnustussõnu nii vanema kui ka noorema põlve kriitikud. Esimesed pidasid Mukkat traditsioonilise proosa lootustandvaks jätkajaks ja arendajaks, teised modernistiks. Aga eks osuta seegi üksnes Mukka ande suveräänsusele.

Pärast «Koera surma» ilmumist algas Mukka elu traagiline lõpusirge. Põhjusi, mis selleni viisid, on tagantjärele kerge reastada. Esikromaani ilmumisest alates oli Mukka peaaegu erakuna vahetpidamata loonud, vähem kui viie aastaga oli ta valmis kirjutanud oma põhilised teosed ja kahjuks ammendanud ka produktiivsed teemad. Reaktsioonina järgnenud masendusele hakkas ta üha enam abi otsima alkoholist. Olles oma kirjandusliku kuulsuse tipul, ei saanud Mukka boheemlusele anduda märkamatult, eriti

veel hõredalt asustatud Lapimaal. Timo K. Mukka sai kõmuajakirjanduse pidevaks teemaks, Põhjala seksuaalmüstiku pilt, taustaks eksootiline Lapi maastik, ehtis ühtelugu leheveerge. Pärsitud eneseväljendusvõime ja sõnakehvus jätsid Mukka kogenud lehemeeste kergeks saagiks. Kirjaniku endine paikne eluviis asendus rahutu ringirändamisega, põgenemisega iseenda, ajakirjanike ja kirjastusele lubatud uue romaani eest. 1968. aastal käis Mukka NSV Liidu Kirjanike Liidu kutset kasutades Moskvas ja Jaltas ning tegi koos sõpradega pika jalgsimatka Lapis. Sügisel sõitis ta kunstnik Reidar Säreströniemiga kaasa Stockholmi, kus viimasel oli näitus. Seekordne eksirännak lõppes Kanaari saartel Las Palmases. Vääritimõistmine ja taunimine sundisid kirjanikku otsima teist laadi tuge ja kontakte... Keset seda elupõletamist kummitas kogu aeg lubatud romaan, mille kirjutamiseks jäi lõpuks aega vähem kui kuu.

«Ja sureb suve hein» (*Ja kesän heinä kuolee*, 1968) tõlgendati Mukka kõige sümbolirikkamaks teoseks, ent, nagu ütleb Erno Paasilinna, oli õieti tegemist kriisi üle elava kirjaniku päevikuga, pihtimusega loominguvaevast, romaaniga, mille teemaks oli tegelikult teema puudumine. Ajahäda sundis Mukkat pöörduma juba kord edukalt kasutatud kollaažitehnika poole, romaan sündis teadlikult komponeerituna nagu muusikateos. Allegoorilisse raamjutustusse on põimitud Mukka enda varasemaid tekste, sealhulgas osi ajakirjanduses ilmunud artiklitest, samuti kirju naisele, luuletusi, katkend romaanist «Siit kusagilt». Romaan võeti vastu suhteliselt heatahtlikult, parajasti moes oleva enesepaljastusteosena.

1968. aasta lõpul paranes Mukkade majanduslik olukord sedavõrd, et kirjanik võis hinge tõmmata. Kahjuks osutus see ainult ajapikenduseks — ebaõnnestunud katse oma väikese reklaamilehe väljaandmiseks mitmekordistas senised võlad. Olukord muutus kirjanikule alandavaks, kui «Gummerus» maksis Mukkade kolme kuu toidurahavõla kohalikule kauplusele. Vahekord «Gummerusega» läks niivõrd teravaks, et Mukka vahetas kirjastust. Tema teine novellikogu «Lumehirm» (*Lumen pelko*) ilmus 1970. aasta kevadel Helsingi kirjastuses «Werner Söderström Osakeyhtiö» ja sisaldas kolm novelli, lisaks niminovellile kolmenädalase Islandi-reisi tulemusel valminud «Kaudseid vihjeid Bert Plotka naisele» (*Epäsuoria vihjeitä Bert Plotkan vaimolle*) ja «Hunt» (*Susi*), mis on iseseisev variant romaani «Siit kusagilt» lõpuosast. Neid mõistatuslikke novelle on lahti mõtestatud mitmeti, ent kogule tooni andvaks jääb lumehirm, hirm saabuva talve, surma ees.

Suvel 1970 tegi Mukka teise pikema jalgsimatka Põhja-Lapis. Kirjanik elas tollal üle sügavat masendusperioodi. Mukka oli omaks võtnud teooria, mille kohaselt mõni inimene võib teha kümne aastaga läbi sama arengu, milleks teistel kulub kogu elu. Ta kinnitas korduvalt, et tal pole kirjutatule enam midagi lisada ja et ta ei ela kolmekümneaastaseks. Mukka viimane teos «Tuvi ja moon» (*Kyyhky ja unikko*) valmis augustis-septembris 1970 ja ilmus samal aastal. «Tuvi ja moon» on müütilis-ballaadlikuks rüütatud lugu kolmekümne seitsme aastase Pieti ja seitsmeteistkümneaastase Darja armastusest, taustaks tühjeneva, väljasureva küla troostitud maastikud. Saanud teada, et Darja ootab teise mehe last, tapab raskemeelne Pieti tüdruku, püüdes teda endale säilitada surma läbi.

Timo Mukka viimased eluaastad möödusid põhiliselt haiglates. Esimene hoiatus tapvatest eluviisidest oli tulnud juba 1966. aastal, mil ta haigestus neerupõletikku, 1968. aastal hakkasid streikima kõhunääre ja sapp. 1972. aastal sai Mukka infarkti, mis aga jäi tuvastamata. Üheaegselt olmemuredega ja hingelise kriisiga pidi Mukka võitlema kõmuajakirjanduse vastu. Ja ometi oli algamas uus tõus kirjaniku loomingus. Peaaegu valmis oli ajalooline näidend «Simo Hurtta». Teoksil oli kaks uut romaani, millest teine, 1000-leheküljeliseks kavandatud suurteos pidi kujutama Lapimaa minevikku. Aja

kulg oli siiski kiirem plaanide realiseerumisest. Mitmete komponentide koos-
mõju, millest olulisemad olid pärilik kalduvus südamehaigustele, aastaid
jätkunud depressioon ja eluviisid (3—4 pakki suitsu ja 30—40 tassi kohvi
päevas, alkohol), viis lõpuks kriitilise punktini. Viimase hoobi andis ajakir-
jas «Hymy» ilmunud, kirjaniku eraelus soriv kõmuartikkel. Timo K. Mukka
suri Rovaniemis 27. märtsil 1973.

Kuue aasta jooksul avaldas Timo K. Mukka kogu oma ilukirjandusliku too-
dangu, ühtekokku 9 raamatut, ja lahkus eas, mis on proosakirjanikule õieti
alustamiseks paslik. Mukka ise on öelnud: «Armastus ja surm on ainukesed
asjad, millest tasub kirjutada; kõik muu on teisejärguline.» Armastust koges
ta eelkõige lakkamatu igatsusena naise järele, sigitamisena, bioloogilise elu-
jõu ohjeldamatu purskena, mida varjutab paratamatult saabuv surm. Need
inimese võimalused, mida raamivad sünd ja surm, joonistuvad Mukka loo-
mingus kirgliktumedates toonides, saades kohati vanadest altarimaalidest
õhkuva müütilise kuma. Mukka tegelased on paljus nagu ta ise, tema raa-
matuid läbiv elujõu ja eluväsimuse vaheline võitlus oli ju ta enda põhiprob-
leem, mille lahenduses tundub ehk teatud eneseõigustustki. «Tuvis ja moo-
nis» ütleb Pieti Darjale: «Saatus on sõge edenemine, sihiteadlik eesmärgi-
tus.» Seda teed kulges ka Mukka ise, kuni temagagi läks lõpuks nii nagu
hundiga samanimelises novellis (kogumikus «Lumehirm»), kellel «ihk uinuda
oli võitnud eluiha».
Omalaadne ainestikult, on Mukka looming ka vormilt mõneti harjumatu,
see on kõikumine toore tõelisuse ja sentimentaalsuseni küündiva romantismi
vahel. Realistlik-naturalistlikud lõigud vahelduvad lüürilise proosaga, mille
keel on tihti lähemal luulele kui proosale. Mukka ei viimistlenud oma tekste,
seepärast võib nõudlik lugeja leida neis mõnegi stiilikonaruse ja ebaloogi-
lisuse. Intuitiivselt leidis kirjanik oma teostele ainuõige kuju. Kirjutamis-
protsess toimus palavikulise plahvatusena, mille tulemus läks niisamasugu-
sena lugeja kätte.
Timo Mukka looming ületas juba autori eluajal soome keele piirid. Tema
novelle on ilmunud muu hulgas inglise, saksa, rootsi, norra, taani, vene
(1981) ja eesti keeles («Noorus» 3, 1969 ja 4, 1974). «Tuvi ja mooni» põhjal
kirjutatud kuuldemäng tõlgiti saksa keelde 1978. aastal. Mukka romaani-
dest on võõrkeeltesse jõudnud «Maa on patune laul» (rootsi keeles 1975,
ungari keeles 1981), «Tabu» (prantsuse keeles 1974, poola keeles 1979) ja
«Laul Sipirja lastest» (rootsi keeles 1976).
Timo K. Mukka teoseid on korduvalt instseneeritud ja ekraniseeritud.
Omal ajal etendas Rovaniemi teater «Laulu Sipirja lastest». 31. oktoobril
1973 esilinastus Rauni Mollbergi film «Maa on patune laul», 1982. aasta and-
metel viimase 10 aasta kõige menukam Soome film, mida oli 1981. aasta
lõpuks kodumaal vaadanud 711 589 inimest. 1980. aasta alguses jõudis ekraa-
nile Rauni Mollbergi film «Milka», Timo K. Mukka romaani «Tabu» ekra-
niseering, kodumaistest filmidest mullu 202 091 vaatajaga teisel kohal. Äsja
lisandus Mukka teoste ekraniseeringutele romaani «Siit kusagilt» põhjal
valminud telefilm «Surma õrn puudutus» (*Kuoleman hellä kosketus*). «Tuvi
ja mooni» nägi Soome publik mõni aeg tagasi «Ahaa»-teatri esituses, praegu
etendatakse «Tuvi ja mooni» suure menuga Vaasa linnateatris.

A. P.

«‹LOOMINGU› RAAMATUKOGUS» 1982. AASTAL ILMUNUD:

Nr. 1. Teet Kallas. ARVI KAMIN.

Nr. 2. Sergei Narovtšatov. ABSOLUUT.
Vene keelest H. Luik.

Nr. 3/4. Šāntideva. BODHITŠARJĀVATĀRA.
Sanskriti keelest L. Mäll.

Nr. 5—7. Viktor Kazko. KOHTUPÄEV.
Vene keelest V. Villandi.

Nr. 8. Thomas Mann. MARIO JA VÕLUR.
Saksa keelest V. Jürisalu.

Nr. 9/10. LUGUPEETUD VANNUTATUD MEHED. Valik vene advokaatide kohtukõnesid.
Vene keelest A. Lukas.

Nr. 11. KRAHVIPROUA GENOVEVA PIHTIMUSED.
Saksa keelest E. N. Hermelin.

Nr. 12/13. Vladimir Tendrjakov. KUUSKÜMMEND KÜÜNALT.
Vene keelest S. Hallik.

Nr. 14/15. Joaquín Grau. DIKTAATORI SURM.
Hispaania keelest T. Põder ja A. Põldmäe.

Nr. 16—18. Aleksandr Žitinski. TREPP.
Vene keelest T. Kallas.

Nr. 19. Hans Laansalu. TUULINE SAAR.

Nr. 20/21. Josef Frais. MEHED MAA-ALUSELT MANDRILT.
Tšehhi keelest K. Tohver.

Nr. 22. Banguolis Balasevičius. KÜMME TUHAT EINSTEINI.
Leedu keelest M. Loodus.

Nr. 23/24. Grigori Baklanov. VÄHEM VENDADE SEAST.
Vene keelest M. Käbin.

Nr. 25/26. Aivars Kalve. HÜVASTIJÄTT.
Läti keelest V. Helde.

Nr. 27—29. Leonid Andrejev. SAATANA PÄEVIK.
Vene keelest V. Krimm.

Nr. 30—32. Joan Didion. MEIE ÜHISED PALVED.
Inglise keelest E. Soosaar.

Nr. 33—35. GRETTIR ÁSMUNDRIPOJA SAAGA.
Vanaislandi keelest A. Alas.

Nr. 36/37. Anatoli Agranovski. OMA ALA MEISTER.
Vene keelest R. Prii.

Nr. 38/39. SÕNA 5. Noorte loomingut.

Nr. 40. Arthur Bloch. MURPHY SEADUS JA TEISI PÕHJUSI, MIKS ASJAD UNTSU LÄHEVAD.
Inglise keelest T. Niit.

Nr. 41—43. Maulana Fahruddin Ali Safi. INIMLIKUD IMETABASUSED.
Pärsia-tadžiki keelest H. Udam.

Nr. 44—46. James Aldridge. VIIMNE PILGUHEIT.
Inglise keelest T. Viires.

Nr. 47/48. Timo K. Mukka. LAUL SIPIRJA LASTEST.
Soome keelest A. Paikre.

Toimetuse aadress: 200001 Tallinn, Harju tn. 1,
tel. 44-92-54.
Trükkida antud 04. 11. 1982.
Trükiarv 25 000.
Kaama Tselluloosi- ja Paberikombinaadi ofsetpaber nr. 2,
60×84, 1/16.
Trükipoognaid 6,0.
Tingtrükipoognaid 5,58.
Arvestuspoognaid 7,34.
Tellimus nr. 3545.
EKP Keskkomitee Kirjastuse trükikoda,
Tallinn, Pärnu mnt. 67-a.

Hind 40 kop.

На эстонском языке.
Библиотека «Лооминг» № 47/48 (1303/1304) 1982
Издательство «Периодика».
Тимо К. Мукка
ПЕСНЬ О ДЕТЯХ СИПИРЬИ
Перевод с финского.